—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛіМ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
4
КАСТРЫЧНІКА
1991 г.
№ 40 (3606)
ВЫХОДЗІЦЬ з 1932 г.
КОШТ—16 кап. (Па падпісцы — 10 кап.)

«ЛіМ»—ваша газета!

Даражэе ўсё — акрамя падпіскі на «ЛіМ». Інфляцыя закранула і нас. Але, свядома пакідаючы ранейшы кошт гадавога камплекта «ЛіМа», мы спадзяваліся, што гэта дапаможа стаць сябрамі тыднёвіка ўсім грамадзянам Рэспублікі Беларусь, неабыякавым да лёсу роднай мовы, культуры, гісторыі...

Падпісвайцеся на «ЛіМ»! 5 рублёў 40 капеек не зробяць «дзіркі» ў вашым сямейным бюджэце. 5 рублёў 40 капеек — і кожны тыдзень вы будзеце атрымліваць 16 старонак самай разнастайнай інфармацыі з жыцця рэспублікі. Падпіска на «ЛіМ» можа стаць добрым падарункам вашым сябрам, знаёмым, аднадумцам: вы далучыце іх да святой справы Адраджэння Бацькаўшчыны.

Наш індэкс — 63856.

УКАЗ ПРЭЗІДЫУМА ВЯРХОЎНАГА САВЕТА РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Аб прысваенні ГІЛЕВІЧУ Н. С. ганаровага звання «Народны паэт Беларусі»

За вялікія заслугі ў развіцці беларускай мастацкай літаратуры прысвоіць паэту Гілевічу Нілу Сямёнавічу ганаровае званне «Народны паэт Беларусі».

30 верасня 1991 года
гор. Мінск.

Старшыня Вярхоўнага Савета
Рэспублікі Беларусь
С. ШУШКЕВІЧ.

Кола Дзён

У апошнюю нядзелю верасня Дзяржкамісія адзінага часу і эталонных частот СССР (са згоды Саўміна незалежнай Рэспублікі Беларусь) «падаравала» нам цэлую гадзіну. За гадзіну няшмат можна зрабіць. Але можна лішні раз задумацца пра час, у які мы жывём.

Сёння фактычна ўжо няма Цэнтра, які сімвалізаваў сабой імперскую таталітарную палітыку. Але мы ўсё яшчэ паводзім сябе так, быццам нічога не змянілася. Усё нечага чакаем: ці то «поўнай і канчатковай перамогі» дэмакратыі, ці то новага путчу. Усё ніяк не зразумеем, што не ад некага, а ад нас саміх залежыць суверэнітэт і самастойнасць Беларусі, яе будучыня. Дэмакратычнае грамадства могуць пабудаваць толькі свабодныя людзі.

26 ВЕРАСНЯ

прайшлі першыя таргі на Беларускай таварнай біржы вытворцаў, заснаванай Беларускай навукова-прамысловай асацыяцыяй. У пасяджэнні асацыяцыі ўзялі ўдзел дырэктары больш як 60 буйнейшых прадпрыемстваў рэспублікі. Прынята рашэнне аб стварэнні акцыянернага таварыства «Беларуская фондавая біржа» для стварэння рынку каштоўных папер.

27 ВЕРАСНЯ

апублікаваны шэраг пастаноў ВС Рэспублікі Беларусь, у прыватнасці,—аб стварэнні Узброеных Сіл рэспублікі, аб парадку праходжання воінскай службы на тэрыторыі Беларусі, аб мытнай службе і інш.

У Салігорску прайшла сустрэча дэпутатаў гарадскога і абласнога Саветаў з народнымі дэпутатамі Беларусі ад апазіцыі на чале з З. Пазняком. У сустрэчы прынялі ўдзел лідэры рабочага руху Г. Мухін і М. Собаль.

28 ВЕРАСНЯ

завяршыўся XXII, надзвычайны, з'езд Усесаюзнага ленінскага камуністычнага саюза моладзі, які стаў апошнім у яго гісторыі. Спынена дзейнасць цэнтральных органаў, пачаўся раздзел маёмасці паміж рэспубліканскімі арганізацыямі.

29 ВЕРАСНЯ

ў Маскве прайшоў мітынг памяці загінуўшых абаронцаў «Белага дома».

У Кіеве, у 50-ю гадавіну трагедыі Бабінага Яру, дзе былі расстраляны сотні тысяч яўрэяў, людзей іншых нацыянальнасцяў — ваеннапалонных, партызан, падпольшчыкаў, адбыўся масавы мітынг-рэквіем.

30 ВЕРАСНЯ

аднавіла работу надзвычайная сесія ВС Таджыкістана, якая адмяніла ўведзенае ім жа надзвычайнае становішча ў рэспубліцы.

Акадэмік Я. Прымакоў прызначаны першым намеснікам старшыні КДБ СССР — кіраўніком знешняй разведкі.

1 КАСТРЫЧНІКА

на нечарговай сесіі Вярхоўнага Савета Беларусі прынята рашэнне аб прызнанні права прыватнай уласнасці на зямлю на тэрыторыі рэспублікі.

У Кішынёве, пры пасрэдніцтве групы парламентарыяў РСФСР, прадстаўнікі Малдовы і кіраўнікі некаторых раёнаў і гарадоў Прыднястроўя падпісалі пратакол аб стабілізацыі абстаноўкі. У выніку вызвалены народныя дэпутаты—лідэры Прыднястроўя і Гагаузіі, спынена блакада чыгункі.

Міністр замежных спраў Беларусі П. Краўчанка сустрэўся ў Нью-Ёрку з дзяржсакратаром ЗША Дж. Бейкерам.

2 КАСТРЫЧНІКА

кіраўнікі 12 рэспублік былога Савецкага Саюза (Беларусь прадстаўляў прэм'ер-міністр В. Кебіч), якія прыбылі ў Казахстан па запрашэнні яго прэзідэнта Н. Назарбаева, прысутнічалі на старце савецка-аўстрыйскага касмічнага экіпажа, у склад якога ўваходзіць першы казахскі касманаўт — Т. Аўбакіраў. Напярэдадні прэм'ерамі рэспублік у Алма-Аце быў завізіраваны Дагавор аб эканамічнай супольнасці суверэнных дзяржаў.

НАША РАДА

АМАТАРСТВА—НЕ ЎРАТУЕ!

Чытачы «ЛіМа» пра перашкоды на шляху беларусізацыі

Працягвае работу нашая чытацкая рада. Гэтым разам мы прасілі адказаць на наступнае пытанне: «Суверэнітэт — гэта і беларусізацыя нашага духоўнага жыцця. Ці адчуваеце вы яе ў сваім горадзе, мястэчку, вёсцы? Што замінае ажыццяўленню беларусізацыі ў рэспубліцы?»

Пытанне выклікала шырокі чытацкі розгалас, званкоў у рэдакцыю было больш, чым у ранейшыя разы.

Уладзімір ТУНЯК, дацэнт кафедры фізікі Мінскага педінстытута, 46 гадоў:

«Другі год выкладаю ядзерную фізіку на беларускай мове. Прызнаюся, быў піянерам у гэтай справе. За апошні ж час змяніўся настрой многіх выкладчыкаў, з'явілася зацікаўленасць мовай, гісторыяй. Пачалі мы рыхтаваць «Курс фізікі для студэнтаў педінстытута» на беларускай мове, лабараторныя і практычныя семінары. Але працэс беларусізацыі наўрад ці будзе мець перспектыву, калі яго расцягваць на 10 гадоў. Гэта спараджае няўпэўненасць у канчатковых мэтах. Закон аб беларускай мове на ўсю моц не працуе, а аматарства, як вядома, не ўратуе. Таму я прапаную першы навучальны семестр прысвяціць грунтоўнаму вывучэнню беларускай мовы, гісторыі, культуры. Выкладчыкі павінны за першы семестр падрыхтаваць свой курс на беларускай мове. Сістэма перападрыхтоўкі кадраў таксама павінна быць скіравана на беларусізацыю, дзе кожны выкладчык вышэйшай школы мусіць прайсці курсы, і працэс гэты трэба каб стаў безупынным. І яшчэ адно. Асабіста я за пераход на беларускую лацінку, якая больш дакладна, чым кірыліца, перадае гучанне беларускай мовы».

Віктар ГЕРАМЕВІЧ, інжынер, 56 гадоў, г. Мінск:

«Без усведамлення большасцю беларусаў таго, што яны з'яўляюцца беларусамі, без аб'яднання нас агульнымі нацыянальнымі каштоўнасцямі, роднай мовай, культурай, гісторыяй, без высокага пачуцця гонару за сваіх продкаў ці станем мы калі-небудзь сапраўднай нацыяй? За дзесяцігоддзі злачыннай палітыкі КПСС-КПБ не адно пакаленне беларусаў было пазбаўлена роднага, нацыянальнага. Вышэйшы орган улады, які прыняў Закон аб дзяржаўнасці беларускай мовы, яго не выконвае. Гэты прыклад па-лакейску пераймаюць на ўсіх ніжэйшых узроўнях. Беларусізацыі перашкаджае наступнае: значнае ўздзеянне былой камуністычнай сістэмы, яе былых кіруючых органаў на сучаснае грамадскае жыццё, адсутнасць прыярытэту беларускай мовы, гісторыі, культуры. Руская мова павінна вывучацца ў школах як замежная, сродкі масавай інфармацыі, якія захоўваюць традыцыі рупара камуністычнай русіфікатарскай ідэалогіі, павінны стаць на пазіцыі адраджэння».

Лявон ЭМІЛІТ, супрацоўнік Інстытута ўдасканалення ўрачоў, 42 гады, г. Мінск:

«Беларусізацыю трэба пачынаць з Вярхоўнага Савета. Але пакуль у ім будзе пераважаць камуністычная наменклатура, ніякіх зрухаў нам не ўбачыць. Трэба рашуча пераводзіць выхаванне і навучанне дзяцей у садках і школах на беларускую мову, патрэбен рэальны, а не папяровы суверэнітэт, — толькі тады мы будзем сапраўднымі гаспадарамі ў сябе ў хаце. Важкі ўклад у гэта можа зрабіць нацыянальна свядомая беларуская эміграцыя. Друк, радыё, тэлебачанне павінны весці татальную прапаганду беларускай гісторыі, культуры, праблем беларускага этнасу. Інтэрнацыянальнай мовы і інтэрнацыянальнай культуры не існуе. Этнас і мова непарыўна звязаны. Больш таго, ёсць моцная сувязь паміж мовай і характарам народа. За гады камуністычнага таталітарызму нас змусілі забыць і на гэта».

Зміцер САСНОЎСКІ, студэнт гістфака, г. Гомель:

«Ажыццяўленню беларусізацыі перашкаджае адсутнасць распрацаванай нацыяфіласофіі, якая б супрацьстаяла як польскай, так і рускай экспансіі, з аднаго боку, і ўнутранаму нігілізму, з другога. У «ЛіМе» былі спробы распрацоўкі беларускай тэорыі, але толькі спробы, накіды. Нядаўна быў у вас артыкул «Палітыка жорсткага нацыяналізму», я згодзен з думкамі аўтара, але лічу, што нам патрэбна больш распрацоўчая тэорыя тэрапіі, вядома, духоўнай. І ад таго, хто пераможа, залежыць — жыць Рэспубліцы Беларусь ці гібець і чэзнуць».

Уладзімір ІГНАЦКІ, кавальштампоўшчык Полацкага завода сельгасабсталявання, 32 гады (сябры папрасілі патэлефанаваць і ад іх імя):

«Пытаннем беларусізацыі я даўно цікаўлюся. У Полацку адзнакі яе хіба толькі ў паяўленні некаторых афіш і шыльдаў, таблічак на аўтобусах. Іншых прыкмет бадай што няма. А я і мае многія сябры хацелі б, каб нашы дзеці хадзілі ў беларускамоўны садок, ды нашага хацення мала — нават беларускамоўных груп няма ў бліжэйшых садках, і класаў вельмі мала. Пра курсы па вывучэнні англійскай мовы крычаць усе афішы, а дзе знайсці такія курсы па вывучэнні роднай мовы? Мы забыліся пра сваё духоўнае жыццё, нас заелі чэргі, у нас на заводзе няма жалеза, вось і сёння без работы. Людзі злуюцца, нервуюцца, і няма чым нас згуртаваць, зацікавіць...»

Ян МЯТЛЕЎСКІ, лабарант Інстытута экалогіі, 27 гадоў, г. Вільня:

«На маю думку, беларусізацыя павінна найперш праводзіцца з боку ўрада. Вярхоўны Савет Беларусі амаль не гаворыць па-беларуску, за ўсім нам вядомым выключэннем. Не менш важна тут не тое, што беларусізацыя праводзіцца, а — ЯК яна праводзіцца. У гэтым ёсць істотная розніца. Калі яна будзе ісці на сённяшнім узроўні (напрыклад, шыльду замяніць), то плёну не прынясе. Трэба, каб адрадзілася сапраўдная беларуская мова, багатая і мілагучная, а не проста, каб пацешылася наша вока з беларускамоўнай шыльды».

Марыя ШЧУКІНА, педагог-арганізатар, 35 гадоў, г. Мінск:

«Суверэнітэт павінен пачынацца з нашых душ, каб мы ў душы адчулі сябе дзецьмі гэтай зямлі. І калі ўсё будзе рабіцца ад сэрца, то і справы пойдуць лепш. І калі ўжо праводзіць беларусізацыю, то рабіць яе трэба на высокім узроўні, каб вярталася да нас сапраўдная, самабытная беларуская мова, а не скалькаваны з рускай слэнг. Сёння, калі ідзе вывучэнне роднай мовы, варта было б мець даведачнае бюро, каб можна было патэлефанаваць і атрымаць кампетэнтную даведку пра сэнс таго ці іншага слова. Незразумелая і пазіцыя выдаўцоў: добрую кніжку, якую б чыталі ўсе, нягледзячы на мову, не знайсці ў кнігарні, бо наклад яе вельмі малы. Другі год, напрыклад, не магу набыць кніжак Арлова, Сокалава-Воюша, Сыса».

Генрых КРЫШТАПОВІЧ, інжынер-механік, 43 гады, г. Мінск:

«На нашым малым прадпрыемстве, створаным пры фірме «Белэлектрапрылады», беларусізацыяй не пахне. Тое, што некаторыя маладыя людзі спрабуюць часам загаварыць па-беларуску, а за гэта атрымліваюць ад сваіх таварышаў кпіны і здзекі, не назавеш беларусізацыяй. Закон аб беларускай мове не працуе. Каб былі хоць якія зрухі, трэба на дзяржаўным узроўні калі не прымусіць, дык хоць заахвоціць людзей вывучаць мову. І спосабаў тут можна знайсці нямала: напрыклад, даплачваць за веданне мовы, на кіруючыя пасады браць тых, хто разумее неабходнасць беларусізацыі. Нядаўна, 26 верасня, я глядзеў тэлеперадачу «Крок», у якой ішла гаворка пра стварэнне нацыянальнай гвардыі. Шмат юнакоў выказала жаданне служыць на радзіме. У гвардыі павінна панаваць дзяржаўная мова! Гэта не будзе прымусам. Хочаш служыць дома — вучы мову. Калі палкоўнік Статкевіч размаўляе па-беларуску, дык загавораць і лейтэнант з салдатам. А сам я нядаўна пацярпеў за родную мову. Спыніў мяне інспектар ДАІ, абвінаваціў у перавышэнні хуткасці. Не спрачаўся я, можа, і націснуў крыху больш на газ, чым трэба. Пачаў выпісваць квіток на штраф 30 рублёў. Я папрасіў выпісаць мне той штраф на дзяржаўнай мове рэспублікі. За гэта пачуў у адказ: «Так ты еще и русского языка не понимаешь?» Закрэсліў інспектар выпісаную суму і паставіў новую — ужо 50 рублёў. Інспектар гэты — старшына аддзела ДАІ Фрунзенскага райвыканкома г. Мінска Кароль».

Ксеня НЯХАЙЧЫК, пенсіянерка, былы выкладчык гісторыі, 64 гады, г. Мінск (тэлефанавала і мінулы раз):

«Можна рэспубліку завешаць нацыянальнымі сцягамі і гербамі, але гэта яшчэ не будзе азначаць, што ёсць у нас хоць якія-небудзь перамены. Пакуль ва ўладзе будуць стаяць людзі, якім беларусізацыя нашага духоўнага жыцця не баліць, датуль мы не пабачым ніякіх зрухаў. Не здольнае, мне думаецца, наша кіраўніцтва на радыкальныя перамены. І не верыцца, што Беларусь будзе па-сапраўднаму незалежнай, бо нават у такім дробязным пытанні, як перавод стрэлак гадзінніка на зімовы час, мы пайшлі за Масквой. Каб праз дзвесце гадоў адрадзіць духоўнасць нашага народа, яго мову, трэба ўсю сістэму народнай адукацыі перавесці неадкладна на родную мову. Гісторыю Беларусі вучыць не па падручніках Абэцэдарскага і Баранавай, а па Смолічу і Ермаловічу. Медыцынскае, бытавое абслугоўванне, гандаль перавесці на дзяржаўную мову, — вось толькі тады мы праз нейкі час адчуем сябе беларусамі».

Генадзь САРОКА, дэпутат гарсавета, 44 гады, г. Пружаны:

«На шляху адраджэння стаіць мафіёзна-камуністычны спрут, які адным махам адсекчы нельга. Ён адамрэ сам, калі будзе ўзаконена прыватная ўласнасць, будуць наладжаны рыначныя адносіны, калі ў нашу эканоміку пойдуць замежныя інвестыцыі і г. д. Але калі гэта будзе? Саветы розных узроўняў нічога не робяць. Носьбіты нацыянальнага нігілізму жывучыя. Яны з партыйных крэслаў пераселі ў крэслы дырэктараў ці іншых гаспадарнікаў. У нас, у Пружанах, ёсць суполкі ТБМ і БНФ, але гэта ўсё — кропля ў моры. На сённяшні дзень нават на такіх будынках, як гарсавет і райсавет, не развяваецца нацыянальны сцяг».

Аляксандр БЯЛОВІЧ, інжынер, 26 гадоў, г. Гомель:

«Бясспрэчна, нацыяналізацыя духоўнага жыцця — адна з умоў нашага суверэнітэту. Перашкод на гэтым шляху — процьма. Ды галоўная з іх — нізкі ўзровень нашай нацыянальнай самасвядомасці. Як яе абудзіць? Мне думаецца, што дзеля гэтага, акрамя ўсяго іншага, трэба вярнуць уласнае наша імя — ліцвіны. Назова «беларусы» недакладная. Яна існавала толькі ва ўсходняй частцы нашай этнічнай тэрыторыі, якая не была яе культурным і гістарычным цэнтрам».

Анатоль УЛАДЫКА, інжынер-тэхнолаг, 60 гадоў, Маладзечна:

«Я шчаслівы, што дажыў да сапраўды нацыянальнага сцяга і герба. Але беларусізацыі ў нас амаль не відаць. З 12 школ толькі некалькі класаў пераведзены на беларускамоўнае навучанне. Хоць я быў 33 гады членам КПСС, глыбока ўпэўнены: пакуль ва ўладзе будуць лідэры кампартыі, Закон аб мове не будзе выконвацца. На прадпрыемствах і на вуліцах людзі не загавораць па-беларуску. Бяда і ў тым, што людзі нашы даведзены да быдлячага стану. Многія і слухаць не хочуць пра нейкае там духоўнае жыццё, ім дай кілбасу і чарку і больш нічога не трэба...»

Нашы чытачы Алег БУЙВАЛАЎ, рэгуліроўшчык радыёапаратуры Мінскага завода «Эталон» (27 год), Аркадзь СЕРЫК, прараб будаўнічага кааператыву (г. Браслаў, 28 год), Аркадзь ДЗЕМІДОВІЧ, слесар-зборшчык МВА «Гарызонт» (18 год), Ігар ВАШЧАНКА, служачы завода імя Вавілава (г. Мінск, 32 гады), Міхал ПЯХОТА, інжынер з Брэста (57 гадоў), Пятро КОЎЗЕЛЬ, інжынер з Даўгаўпілса, Сяргей ШАЎЧЭНКА з г. Наваполацка і Вітаўт ІВАНЕНКА з г. Гомеля, што таксама пазванілі ў рэдакцыю, выказалі падобныя ж думкі. В. Іваненка, у прыватнасці, сказаў: «Не будзе ў нас сапраўднай незалежнасці, пакуль справу гэту не будуць рабіць сапраўдныя патрыёты Беларусі. У нас няма Беларускага радыё і тэлебачання, амаль няма беларускай прэсы, няма нацыянальнай сістэмы народнай адукацыі. Усё гэта патрабуе карэннай перабудовы. Ой яшчэ колькі нам трэба папрацаваць, каб здзейсніліся самыя запаветныя мары, каб кожны наш суайчыннік з гонарам мог сказаць: «Я грамадзянін Беларусі!»

Чарговае наша пытанне прысвечана жыццю глыбінкі — раённых цэнтраў, невялікіх гарадкоў, пасёлкаў, вёсак. Наколькі нам вядома, там яшчэ досыць моцна (мацней чым дзе) трымаюцца старыя парадкі. Адсюль пытанне:

«На чым, на вашу думку, грунтуецца ўлада былой наменклатуры і што можа зрабіць кожны свядомы чалавек на месцы, каб дэмакратычныя пераўтварэнні адбыліся і там!»

Сёння, 4 кастрычніка, а таксама ў аўторак 8 кастрычніка, з 13 да 16 гадзін мы чакаем вашых адказаў па тэлефоне: 33-19-85.

АДДЗЕЛ ПІСЬМАЎ І ГРАМАДСКАЙ ДУМКІ.

Беларускае войска: час прыспеў!

На пытанні карэспандэнта «Літаратуры і мастацтва» адказвае старшыня Беларускага згуртавання вайскоўцаў падпалкоўнік М. СТАТКЕВІЧ

КАР.: — На пачатку мінулага года ў «ЛіМе» быў надрукаваны ваш, Мікалай Віктаравіч, артыкул аб неабходнасці стварэння нацыянальнага ваеннага фарміравання — беларускага войска. Скажу не для кампліменту вам, — ваш тагачасны прагноз адносна падзей, якія могуць у хуткім часе разгарнуцца ў краіне і рэспубліцы, у многім спраўдзіўся. Сёння на карце зямлі няма ўжо такога дзяржаўнага ўтварэння, як СССР. Былая імперыя з неймавернай хуткасцю распалася на асобныя дзяржавы, звязаныя паміж сабой хіба толькі агульнай эканамічнай прасторай.

Зразумела, што суверэнная дзяржава павінна мець свае Узброеныя сілы. У гэтай сувязі пытанне да вас: як будзе практычна стварацца беларускае войска?

М. Статкевіч: — Справа няпростая, і яе рэалізацыя патрабуе, акрамя ўсяго іншага, пераадолення многіх стэрэатыпаў нашага мыслення. Цяжка прывыкаць да ўсяго новага, нязвыклага. Дазволю сабе невялікі экскурс у нядаўняе мінулае. Беларускі вайсковы рух нарадзіўся гады са два назад па ініцыятыве суполкі ТБМ у казахстанскім горадзе Прыазёрску. Узначаліў рух падпалкоўнік С. Суднік. Яго падтрымала Беларуская сацыял-дэмакратычная Грамада, у праграме якой прадугледжана стварэнне нацыянальных Узброеных сіл. У Грамадзе, сябрам якой я стаў з самага пачатку яе нараджэння, мы ўтварылі ваенны камітэт, які павінен быў разглядаць пытанні, звязаныя са стварэннем беларускага войска. Але хутка мы прыйшлі да высновы, што такая ідэя не можа быць справай толькі адной партыі. Яна, так сказаць, надпартыйная. Неўзабаве нашы намаганні ў гэтым рэчышчы былі спалучаны з намаганнямі БНФ, Аб'яднанай дэмакратычнай партыі, іншых грамадскіх арганізацый, выключаючы, вядома, КПБ. Было створана каля 15 аб'яднанняў, спавядаючых ідэю стварэння беларускага войска. Заўважу, у тым ліку і за межамі нашай рэспублікі.

— За межамі?..

— Так, мы вырашылі прыцягнуць да нашай справы афіцэраў-землякоў, якія служаць у іншых рэспубліках. Сёння, напрыклад, пад гэтым сцягам працуюць вялікія суполкі афіцэраў-суайчыннікаў у Казахстане, Маскве, Цверы і інш.

На пачатку лета мы дамовіліся, што ў верасні г.г. будзем ствараць агульную надпартыйную вайсковую арганізацыю, але спроба дзяржаўнага перавароту ў краіне падштурхнула рэалізацыю гэтай ідэі, бо стала зразумела — час прыспешвае. Літаральна 19 жніўня — у першы дзень путча — на

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

●

Дошні гонару апусцелі.
Нават з гонарам стала горш —
Ён каштуе сёння грош.
Прадстаўніча дзядзькі у целе
У прэзідыумах сядзелі,
Паважалі сябе.
І што ж?..

Ці змянілі свой ход свяцілы,
Ці такі ўжо прыватны лёс?
Спрэс разгубленасць і хаос,
Ні імпэту няма, ні сілы,
Што іграла ў крыві,
п'яніла...
Апусціўся паныла нос.

Рабацягі машыны страшнай,
Выканаўцы яе задум,
Вы душу аддалі на глум,
І няшчасныя дзеці вашы —
Спадкаемцы вялікай лажы.
Дык мо возьмецеся «за вум»?

Той пакутуе ў нашым часе,
Хто ў сабе забіваў дабро.
І падвешаным за рабро
Мабыць, лепей быць.
Хто згінаўся,
Хто апалай лістотай слаўся,
Тых наступнасць
збярэ ў вядро.

Ад аўтара. У сшытку, куды я запісваю новыя вершы, гэты верш пазначаны датай 23.12.90 г. Я не спяшалася яго друкаваць і, мабыць, правільна разважыла: ён трошкі апярэджваў падзеі. З цягам часу ўчарашняе слова зраўнялася з сённяшнімі падзеямі, дык хай яно будзе пачутым.

ЗНОЎ АДЧЫНІЎСЯ ЛІЦЭЙ

Сёлета адбыўся першы выпуск слухачоў нядзельнага ліцэя, створанага пры Беларускім гуманітарным культурнаадукацыйным цэнтры. Рэпартаж аб адкрыцці цэнтра быў змешчаны ў «ЛіМе» ў студзені («Ліцэй адкрыўся на каляды»). Стварэнне гуманітарнага цэнтра падтрымалі ў свой час у камісіях Вярхоўнага Савета Беларусі, Саўміне рэспублікі. На жаль, як часта бывае, пачынальнікі новай справы неўзабаве апынуліся сам-насам з многімі праблемамі. У прыватнасці, былі немалыя цяжкасці з памяшканнем для заняткаў.

І ўсё ж днямі — прыемная навіна: ліцэй распачаў новы навучальны год. Урачыстае адкрыццё прайшло ў Мінскай школе № 38 па вуліцы Бельскага.

У БНФ—свой рахунак

Нядаўна Беларускі народны фронт «Адраджэнне» адкрыў свой разліковы рахунак у Камерцыйным банку «Дукат». Рахунак зарэгістраваны пад нумарам 70096 МФО 400417.

«...ХОТЯ БЫ ОДИН СПЕКТАКЛЬ НА БЕЛОРУССКОМ ЯЗЫКЕ»

Пасляслоўе да аднаго інтэрв'ю

Ёсць на нашай зямлі спрадвечна беларускі край, які мае багатую і слаўную гісторыю, — Панямонне, альбо Гарадзеншчына. У старадаўняй Гародні выходзіць галоўная газета гэтага слаўнага куточка Беларусі, і называецца яна «Гродненская правда». І тэатр ёсць у Гародні. І называецца ён «Русский областной драматический театр». Галоўным рэжысёрам там — Міхаіл Разцоў. І даў ён 21 верасня г.г. інтэрв'ю паважанай «Гродненской правде» (брала яго журналістка Святлана Карамазіна).

Прачытаў я тое інтэрв'ю («Я — за зрительский референдум») і, як кажуць, вачам не паверыў.

Аказваецца, С. Кармазіна ведае, што «не только учебным заведениям, но и театрам республики настоятельно рекомендуют переходить на белорусский язык». Зыходзячы з гэтага ведання, журналістка і задае рэжысёру пытанне: «Как вы относитесь к этому?.. Имеет ли коллектив в данном случае право голоса, право на свое мнение, или, как обычно, будут выполняться указания свыше?..»

Пытанне аказалася надзвычай балючым для Міхаіла Ільіча. Як кажуць, і хочацца, і колецца. «У нас страна резких, порой непродуманных и невыполнимых решений... К чему эти резкие зигзаги и метания?»

Гэта таварыш Разцоў гаворыць, наколькі можна зразумець, пра жаданне беларусаў жыць вольна на сваёй зямлі. Чаго, маўляў, у тую незалежнасць перціся?!

Не, ён увогуле не супраць таго, каб беларусы іншы раз пачулі сваю мову. «Должен оказаться приоритетным белорусский язык, но это вовсе не означает, что все остальные культуры должны исчезнуть, кануть в никуда». Ну што тут скажаш? Знаёмы матыў! Чуеш, паважаны чытач, іншыя культуры (найперш — руская) пад пагрозай знікнення!

«Среди зрителей не только белорусы, но и русские, евреи, поляки, украинцы. Что же, они должны лишиться возможности посещать театр?» Ай-яй-яй! Таварыш Разцоў, таварыш Разцоў, вы гэта што — сур'ёзна? Няўжо можна гэтак люта ненавідзець мову народа, на зямлі якога жывеш, каб нават і ў тэатр не патыкнуцца, бо там спектаклі ідуць на гэтай мове?

«Русский язык недостоин такого обращения с ним?» Ага, «русский язык недостоин». Ну, а беларуская мова? Яна ўсё стрывае? Усе абмежаванні, усе здзекі? Так вы лічыце?

«Я очень надеюсь, что здравый смысл возобладает над эмоциями. И если уж мы подписали Декларацию прав человека, то необходимо прислушиваться к голосу каждого». Трэба, трэба прыслухацца, вядома. Ну, а да голасу народа, да яго волі прыслухоўвацца не трэба? А права народа на самавызначэнне — права другараднае?

«Хотя я не исключаю такой вариант, что и в русском театре может играться хотя бы один спектакль на белорусском языке»... Што вы кажаце? Апамятайцеся, Міхаіл Ільіч! І не падумалі нават: а чаму ў Гародні тэатр не беларускі, а рускі? Хіба беларусы тут ужо ў рэзервацыі жывуць? І асабіста вам, Міхаіл Ільіч, даручана вызначаць, колькі спектакляў глядзець ім на роднай мове? Сапраўды: дазвольце, дзядзечка, пераначаваць мне ў маёй хатцы, хоць пад лаўкай...

Дзіву даешся, наколькі адарваны таварыш Разцоў ад культурных і палітычных працэсаў, што адбываюцца на нашай зямлі. Быццам не чуў ён ні пра Рэспубліку Беларусь, ні пра дзяржаўнасць беларускай мовы, ні пра той стан, у які яна трапіла за апошнія пяцьдзесят гадоў. А чалавек жа быццам і разумны. Сам жа кажа: адна культура за кошт другой развівацца не можа. Вядома, не можа! Не можа руская культура развівацца за кошт беларускай. Не расквітнее і культура польская, украінская, яўрэйская на зямлі Беларусі, калі не будзе квітнець культура беларуская. І для разумення гэтага не трэба аніякага рэферэндуму.

А пытанне ўзнікае такое: ці чытаюць «Гродненскую правду» ў нашым Міністэрстве культуры?

ЛІМАВЕЦ.

сходзе парламенцкай апазіцыі БНФ, дзе выпрацоўвалася тактыка супраціўлення путчыстам, паўстала пытанне і аб неадкладным стварэнні Беларускага згуртавання вайскоўцаў, што і было зроблена назаўтра — 20 жніўня. У згуртаванне ўвайшло напачатку 10 чалавек — прадстаўнікі ўсіх дэмакратычных партый і арганізацый Беларусі. Старшынёй згуртавання абралі мяне. Былі прыняты заява аб неабходнасці стварэння беларускага войска, адозва да вайскоўцаў Беларускай ваеннай акругі. Распаўсюдзіць прынятыя дакументы нам дапамог Мінскі стачком.

Згуртаванне наша расце, мацнее, ёсць вельмі шмат жадаючых уліцца ў яго. Створаны ўжо і кіруючы орган нашай вайсковай арганізацыі — каардынацыйная і выканаўчая рады. Прыняты часовы статут, які будзе дзейнічаць да нашага з'езда, які павінен адбыцца 12—13 кастрычніка г. г. З'езд абмяркуе пытанне аб шляхах стварэння Узброеных сіл Рэспублікі Беларусь, у тым ліку рэспубліканскай гвардыі.

— Войску патрэбна ўзбраенне...

— Гэта не праблема. На тэрыторыі рэспублікі хопіць зброі не на адно войска.

— Вы маеце на ўвазе арсеналы Беларускай ваеннай акругі?

— Так. На нашай тэрыторыі знаходзяцца яшчэ і часці, так сказаць, цэнтральнага падначалення — супрацьпаветранай абароны, ракетныя, чыгуначныя, памежныя.

— Але ж гэта быццам бы «чужое»...

— Ну, якое яно «чужое»? Хіба не з кішэні жыхароў рэспублікі ішлі грошы на стварэнне вялікай часткі гэтай зброі? Дарэчы, камандуючыя войскамі, якіх я пералічыў, выступалі на сесіі Вярхоўнага Савета, дзе слухалася пытанне аб стварэнні беларускага войска, і, здаецца, ніхто з іх не пярэчыў супраць перадачы гэтых фарміраванняў пад юрысдыкцыю рэспублікі.

— Я акурат і збіраўся спытаць у вас, як ішло абмеркаванне пытання аб стварэнні Узброеных сіл Беларусі на сесіі Вярхоўнага Савета і чым яно скончылася?

— Хачу сказаць, што Беларускае згуртаванне вайскоўцаў удзельнічала ў падрыхтоўцы гэтага пытання разам з пастаяннай камісіяй па вайсковых пытаннях Вярхоўнага Савета, мы выклалі там сваё бачанне вайсковай рэформы ў рэспубліцы. Дапамаглі распрацаваць пастановы, з якімі, па гэтым пытанні, збіралася выйсці на

(Працяг на стар. 4).

Ніл ГІЛЕВІЧ

КАБ ЖЫЦЬ ПА-ЛЮДСКУ!

Два тыдні мы жывём у Рэспубліцы Беларусь. Прыняты таксама новыя герб і сцяг беларускай дзяржавы. На нечарговай сесіі Вярхоўнага Савета з абгрунтаваннем прапаноў па новай назве рэспублікі і яе дзяржаўных сімвалах выступіў старшыня парламенцкай Камісіі па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны Н. Гілевіч. Па просьбе чытачоў друкуем яго прамову.

Шаноўны старшыня!

Паважаныя калегі, народныя дэпутаты!

Я хачу пачаць з таго, што пытанні, якія мы пачынаем абмяркоўваць, далёка не ўсімі ў нашай рэспубліцы разумеюцца як жыццёва важныя, актуальныя, а ўспрымаюцца як нешта такое, на што не варта сёння траціць ні час, ні сілы, ні сродкі. Асабіста я амаль усё свядомае жыццё, ужо колькі дзесяцігоддзяў адчуваю, наколькі гэтыя пытанні непапулярныя і нявыгадныя для тых, хто імі жыве, наколькі гэта няўдзячная тэма. Тэма, якую многія або зусім не ўспрымаюць, або ўспрымаюць з глухім ці адкрытым раздражненнем, з нейкай прыкрасцю, або ў лепшым выпадку — з недаўменнем: маўляў, што гэта, для чаго і каму патрэбна? Самае сумнае, што сказанае датычыць і людзей, якія не сумняваюцца ў сваёй інтэлігентнасці, людзей з дыпломам у кішэні. Куды выгадней ставіць пытанні эканамічныя, экалагічныя, сацыяльныя, гаварыць пра хлеб надзённы, пра ўсё, што на патрэбу жывата нашага, але не душы, не духа. Мы дзіўныя ў гэтым сэнсе людзі: да святынь у нас вульгарна-спажывецкі падыход. Нідзе ў свеце і ў галаву нікому не прыйдзе разважаць так: спачатку — каўбаса, а потым — культура, або: спачатку цукар, папяросы, панчохі, а потым — нацыянальны сцяг, герб, гімн і г. д. Нідзе ў свеце проста не дапусцяць такога — з павагі да сябе, да сваёй чалавечай і нацыянальнай годнасці. А ў нас — мы галасуем нават супроць **уключэння ў парадак дня** пытанняў культуры, не кажучы пра тое, каб іх спакойна і, канешне ж, станоўча вырашыць. Мы ствараем праблемы там, дзе ў добрых людзей на свеце іх няма і не можа быць.

Асаблівасць сённяшняй палітычнай сітуацыі на Беларусі ў тым, што працэс арганізацыі незалежнай дзяржавы супадае з працэсам нацыянальнага адраджэння беларускага народа, адраджэння яго духоўнасці, яго мовы, культуры, і яго гісторыі — Гісторыі з вялікай літары і ў самым дакладным значэнні гэтага слова. Чаму—іменна адраджэння? Чаму іменна гэтым словам, гэтым тэрмінам мы карыстаемся? Таму што на працягу стагоддзяў пад сцягам імперыі і пад лозунгам росквіту нацый уся гэта наша нацыянальная духоўнасць, наша гісторыя, мова, культура забіваліся, тапталіся, падвяргаліся планамернаму вынішчэнню і генацыду. Цяпер нам патрэбна ўсё гэта адраджаць, аднаўляць, падымаць з руін, вяртаць да жыцця, вяртаць у нармальнае, натуральнае становішча. Рабіць гэта няпроста, але рабіць трэба — для таго, каб лягчэй вывесці наша грамадства з агульнага крызісу.

Мы аб'явілі незалежнасць сваёй Беларускай дзяржавы — з упэўненасцю, што гэта самы верны шлях, каб нарэшце зажыць па-чалавечы, па-людску. Але ж гэту дзяржаўнасць трэба арганізаваць, усталяваць, а перш за ўсё — абазначыць яе абсалютна неабходнымі атрыбутамі. Дзяржаве трэба мець сваё Імя, свой Сцяг, свой Герб, свой Гімн. Што трэба мець — не прадмет для дыскусій. Дыскусіі могуць узнікнуць з разыходжанняў у поглядах, **якімі** павінны быць назва і сімвалічныя атрыбуты нашай Дзяржавы. У вас на руках, шаноўныя дэпутаты, праекты Законаў аб назве, Сцягу і Гербе Рэспублікі. Аб Гімне мы будзем тут гаварыць пазней — калі пройдзе конкурс на яго новы тэкст і музыку, такое рашэнне Прэзідыума. Разам з праектамі Законаў вы маеце і навуковыя абгрунтаванні — высновы вучоных гісторыкаў, якія пацвярджаюць прадуманасць, узважанасць, навуковую і палітычную абгрунтаванасць прапануемых праектаў назвы Дзяржавы, яе Сцяга і Герба. Да вашых паслуг — змястоўная выстава ў фае, экспазіцыя малюнкаў і фотаматэрыялаў — яны дапамагаюць наглядна ўявіць прадметы, якія мы разглядаем. Абмеркаванне законапраектаў прайшло ў камісіях, прынцыповых пярэчанняў не паступіла, апрача як з Камісіі па таварах народнага спажывання, гандлю і паслугах насельніцтву, якая прапануе пытанне аб назве, Сцягу і Гербе Рэспублікі разглядаць адначасова з праектам новай Канстытуцыі Беларусі. Нашай камісіі гэтая прапанова не здаецца слушнай, яна мае хутчэй фармальны характар. У новую Канстытуцыю якраз і павінны ўвайсці прынятыя ўжо Вярхоўным Саветам палажэнні аб атрыбутах Дзяржавы. Камісія па заканадаўстве прапанавала абазначыць тэрміны, калі законы павінны ўступаць у сілу, — гэта заўвага нашай камісіяй улічана.

Зазначу таксама, што пытанні аб назве, Сцягу, Гербе і Гімне Беларусі шырока абмяркоўваліся на старонках рэспубліканскага друку, і думка грамадзян, якія выказаліся, у большасці выпадкаў, рашуча на баку менавіта тых узораў Сцяга і Герба, якія прапануюцца ў законапраектах.

Шаноўныя дэпутаты, вельмі не хацелася б, каб мы тут з якіх-небудзь, можа, і самых лепшых меркаванняў ускладнілі і зацягнулі прыняцце законаў пра назву, Сцяг і Герб Рэспублікі. У мяне асабіста, не буду ўтойваць, ёсць наконт гэтага пэўная трывога, і яна ўзнікла пасля таго, калі не было падтрымана і не стала ў парадак дня сесіі пытанне аб назве сталіцы Беларусі — Менску. Гэта мяне, вядома, засмуціла. Але я мушу засмуціць і вас — тых народных дэпутатаў, якія галасавалі супроць таго, каб паставіць пытанне аб адмене

(Працяг на стар. 4).

КАБ ЖЫЦЬ ПА-ЛЮДСКУ!

(Пачатак на стар. 3).

рэпрэсіўнага рашэння Вярхоўнага Савета БССР ад 29 ліпеня 1939 года ў дачыненні да сталіцы нашай рэспублікі, у якой адабралі яе гістарычную назву — Менск. Не думайце, што настаўленае пытанне не прайшло. Яно прайшло, дарагія таварышы, прайшло! Як і многае іншае, яно прайшло і праходзіць у самім жыцці, і нам з вамі застаецца толькі выступіць у ролі нямудрых рэгістратараў. Ужо даўно многія людзі, асабліва маладыя, і ў пісьмовай і ў вуснай практыцы карыстаюцца назвай Менск — карыстаюцца таму, што не могуць мірыцца з гвалтам, які быў учынены невукамі і вандаламі над старажытнай назвай нашай сталіцы ў 1939 годзе. І вось аб чым варта помніць: на баку тых, хто за назву Менск, мільёны людзей многіх-многіх пакаленняў, пачынаючы з часоў заснавання горада, з 10-га стагоддзя, калі ён яшчэ быў Менеск, і аж да 17-га ст., калі польскія феадалы, тагачасныя душыцелі беларускай незалежнасці, ператварылі яго ў Міньск-Літэўскі, а ў 19-м стагоддзі расійскія картографы гэту назву, як і многія іншыя перакручаныя на польскі лад назвы нашых паселішчаў, перанеслі на геаграфічныя і палітычныя карты Расіі. На іх баку і сотні тысяч тых, што леглі ў Курапатах і іншых брацкіх магілах, якія жылі ў Менску і за межамі Менска і не збіраліся мяняць старажытную назву сваёй сталіцы. Назву Мінск навязалі гвалтам. Наогул, уся наша гісторыя — гэта, можна сказаць, гісторыя рэпрэсій: рэпрэсій супроць народа і яго творчага духу, яго мовы і культуры, яго нацыянальных інтарэсаў. Прыкладаў можна прыводзіць безліч — але за недахопам часу нагадаю толькі два: год 1697 — калі Сойм Рэчы Паспалітай забараніў беларускую мову як дзяржаўную, і год 1840 — калі царскі ўрад забараніў саму назву Беларусь і нашу краіну пачалі называць «Северо-западным краем». Элементарнае пачуццё годнасці павінна падказаць нам: нельга сёння дзейнічаць так, каб нашы нашчадкі, дзеці і ўнукі нашы, горка пасмяяліся з нас, абвінавацілі нас у бескультур'і і амаральнасці, паколькі непавага да Гісторыі свайго народа, сваёй дзяржавы ёсць несумненная адзнака бескультур'я і амаральнасці. Нельга ісці на павадку ў тых, хто займаецца свядомай палітычнай спекуляцыяй на неразуменні пэўнай часткай насельніцтва важнасці пазначаных праблем. Пара зразумець, што прабіў час здзейсніць гэту важную гістарычную акцыю, што іншага выйсця ў нас проста няма.

Шаноўныя дэпутаты!

Наконт новай назвы нашай суверэннай Дзяржавы — Рэспубліка Беларусь — ніякіх пярэчанняў не паступіла. У друку была прапанова прыняць назву Беларуская Народная Рэспубліка, але камісія лічыць яе менш дакладнай, бо, па-першае, у слове рэспубліка этымалагічна заключана паняцце народ, а па-другое, лепш, каб у назве дзяржавы галоўнае слова мела форму назоўніка, а не прыметніка, а іменна: Беларусь, а не Беларуская, не Беларуская рэспубліка, а Рэспубліка Беларусь.

Што датычыць законапраектаў аб Сцягу і Гербе, якія маюць стаць дзяржаўнымі, то ў друку, а таксама ў некаторых выступленнях тут па іншых пытаннях парадку дня, крытычныя заўвагі былі выказаны. На некаторых я коратка спынюся.

Спачатку — па бел-чырвона-беламу сцягу. Самую ўразлівую заўвагу зрабіў, выступаючы па пытанні аб выбарах Старшыні Вярхоўнага Савета, дэпутат Мікалай Іванавіч Дземянцей, які назваў усе клопаты аб атрыбутыцы нашай дзяржавы гульнёй у сімволіку і флажкі і патрабаваў, каб гэтыя пытанні рашыў сам народ, усе жыхары рэспублікі рэферэндумам. Асабліва ўразіла **таму**, што хто-хто, а чалавек, які займаў вышэйшыя партыйна-дзяржаўныя пасады ў рэспубліцы, павінен ведаць, што Дзяржаўны Сцяг — гэта не флажок, флажкамі абкладаюць ваўка на паляванні, а Дзяржаўны Сцяг — гэта тое, без чаго ты не можаш сесці за стол перамоў з іншымі дзяржавамі, бо з табой не стануць гаварыць.

Хто-небудзь спытае: а чым вам не падабаюцца Сцяг і Герб, якія былі дагэтуль? Справа не ў тым, падабаюцца ці не падабаюцца, хаця, на мой погляд, новыя сімвалы Дзяржавы з эстэтычнага боку значна выйграюць. Справа ў тым, што цяперашнія Сцяг і Герб Беларусі не адпавядаюць новай гістарычнай рэальнасці, яны былі зроблены па адным стандарце з усімі іншымі сцягамі і гербамі рэспублік — так, як гэта вымагалася імперскай дактрынай зліцця ўсіх народаў і нацый у адно аморфнае цэлае. Гэтая дактрына, бадай, нідзе не мела такой сілы, як на Беларусі, якую, пад апекай партыйнага кіраўніцтва і КДБ, ператварылі ў палігон гэтага пачварнага нялюдскага эксперымента. Сённяшнія Сцяг і Герб не маюць свайго ўласнага аблічча і ніяк не звязаны з нацыянальнымі традыцыямі, з гісторыяй Беларусі. Пагадзіцеся: не вялікі гонар, калі твой Дзяржаўны Сцяг і твой Герб — амаль дакладна такія ж, як яшчэ цэлых пятнаццаць.

Наконт старажытнага беларускага герба «Пагоня», які прапануецца зацвердзіць у якасці дзяржаўнага, — галоўная, бадай, заўвага зводзіцца к наступнаму: навошта ў руцэ конніка меч? На каго ён падняты? З кім збіраецца ваяваць наша Беларусь? Чаму не даць гэтаму конніку ў руку, ну, скажам, паходню ці вярбовую галінку? Будзе, маўляў, больш адпавядаць мяккаму, добраму характару народа і яго міралюбнай сучаснай палітыцы. Што можна адказаць на гэта? Тое, што контраргумент крытыкі не вытрымлівае. Па такой логіцы можна паставіць пытанне перад многімі народамі свету, якія таксама не вызначаюцца ваяўнічасцю, але дзяржаўныя гербы якіх зусім не з анёльскімі выявамі. Так, многія краіны маюць на сваім гербе выяву страшнага драпежнага звера льва. Чаму — леў, а не, скажам, рахманая бязрогая авечка? У некаторых дзяржавах, у тым ліку і ў нашых суседзяў, на гербе — драпежны крывадзюбы арол. Зноў жа — чаму арол, а не той жа міраносец голуб ці, скажам, бяскрыўдны бусел? А таму, што і адзін і другі вобраз увасабляюць дзяржаўную сілу-моц і дзяржаўную мудрасць, яны сталі выявамі на гербах менавіта тады, калі трэба было падкрэсліць і сваю моц і сваю мудрасць, і з таго часу народы не ўсумніліся ў правільнасці выбару гэтых вобразаў, — з павагі да сваёй гісторыі, а гэта значыць да саміх сябе. Не ўсумніліся — і не сталі ў іншым гістарычным часе абнаўляць, перарабляць, мяняць свае дзяржаўныя атрыбуты на іншыя.

Яшчэ адна заўвага па законапраектах у тым, што гэта замена дзяржаўнай атрыбутыкі будзе вельмі дорага каштаваць рэспубліцы. У каторы раз на сесіях гэтага склікання, як і дзесяць, і дваццаць гадоў назад, калі толькі заходзіць гаворка пра пытанні, што датычаць нацыянальнай культуры, нацыянальнай самабытнасці, нашай гістарычнай памяці, — пачынае гучаць занепакоенасць: а ў што гэта, у якую капейку, нам абыдзецца? Дзесяткі, сотні мільёнаў рублёў — з-за халатнасці, з-за жахлівай безгаспадарчасці — вылятаюць у трубу, на вецер, і нікому не баліць, ніхто не пакутуе ад страт. А тут — адразу ж пачынаем хапацца за кішэнь. Між іншым, цікава было б ведаць, як дорага нашы фінансісты цэняць нацыянальны гонар Беларускай дзяржавы, за якую суму яны будуць таргавацца? Ці трэба тлумачыць — адкуль гэта, адкуль такі меркантылізм там, дзе гаворка ідзе менавіта пра гонар нацыі? Ды ўсё адтуль — ад недаацэнкі нацыянальнага моманту і, скажам мацней, ад нацыянальнага нігілізму, ад глыбокай раўнадушнасці да лёсу нацыі. Калі гаварыць зусім проста, дык гэта пазіцыя зводзіцца да прымітыўнага махання рукой: маўляў, ды кіньце вы гэту сваю беларускасць і беларушчыну, жылі мы без усяго гэтага і будзем жыць далей! Ва ўсякім разе, нам гэта вельмі мала абыходзіць — ёсць у нас сваё нацыянальнае аблічча ці няма, ёсць свой уласны, адметны, непадобны на іншых сцяг, герб, гімн ці няма, маюць нашы гарады і вёскі **свае**, адвеку родныя імёны ці — чужыя, накінутыя заваёўнікамі?

Шаноўныя народныя дэпутаты, я свой невялікі даклад заканчваю. Я выходзіў на гэту трыбуну з ясным разуменнем, што ў нас такія пытанні вырашаюцца неймаверна цяжка: занадта багатыя традыцыі нацыянальнага самаедства, занадта вялікая практыка барацьбы з нацыянальнымі беларускімі сімваламі і клейнотамі. Успомніце: нават за бяскрыўдныя малюнкі-вобразы роднай прыроды і стужкі-пасачкі з беларускім арнаментам, у дзень загукання вясны, у Траецкім прадмесці Менска тагачасныя амонаўцы збівалі дзяцей. І гэта было не так даўно — ужо ішла перабудова... Да таго ж, вырашаць падобныя пытанні нам замінае ўсё яшчэ непераадолены страх: а ці не запрацуе зноў машына па фабрыкацыі «ворагаў народа», яна ж яшчэ дарэшты не зламана?!

Прымаць станоўчае рашэнне па такіх пытаннях цяжка і таму, што нам не хапае гістарычнай самасвядомасці і дзяржаўнага мыслення, дзяржаўнага самапачування. Наколькі мы ведаем і шануем сваю гісторыю, наколькі мы дзяржаўныя людзі — красамоўна сведчыць адзін факт. Мы адкрылі сваю нечарговую сесію ў дзень вялікага свята беларускага народа — і ніхто з нас, ні адна душа нават не ўспомніла пра гэта, і мы не павіншавалі ні саміх сябе, ні ўсіх грамадзян рэспублікі. Пра якое свята ідзе гаворка? Пра Свята ўз'яднання Беларусі і беларускага народа, сэрца якога на доўгі час было па жывому разрэзана ўдзельнікамі бандыцкага Рыжскага дагавору.

Пакідаю трыбуну са спадзяваннем, што законапраект аб назве, Сцягу і Гербе Беларусі сёння стане Законам.

З пошты «ЛіМа»

ХЛІПКАЯ НАДЗЕЯ

Як вядома, пераважная большасць новых газет, якія з'явіліся на Беларусі апошнім часам, як грыбы пасля дажджу, выходзяць на рускай мове. Не выключэнне тут «Вестник Могилева». На яго старонках не толькі артыкула ці інфармацыі па-беларуску не знойдзеш, а нават аднаго слова.

І ўсё ж ёсць, калі добра прыгледзецца, беларускасць у газеце! Нядаўна мне патрапіўся нумар яе, падпісаны намеснікам рэдактара. Прачытаў і вачам сваім не паверыў: «Нам рэдактара В. Ф. Барадзін». Няўжо ў час адпачынку рэдактара яго намеснік рашыўся беларусізаваць газету, пачаўшы са свайго подпісу? Але пагартаў падшыўку і высветлілася, што шэф выдання падпісваецца таксама па-беларуску: «Рэдактар В. А. Юшкевіч».

А што далей? Няўжо не хапае адвагі друкаваць матэрыялы па-нашаму, па-свойску? Хоць не ўсе, дык частку?

Л. АНЦІПЕНКА,
рэдактар шклоўскай райгазеты «Ударны фронт».

РАДЫ СТАРАЦЦА!

Дасылаю фота, дзе, на мой погляд, выразна бачна, як ставіцца да дзяржаўнай мовы ДАІ Смаргонскага раёна Гродзенскай вобласці.

Ці не ёсць гэта, на самай справе, нейкая адчэпка тамашніх «тутэйшых» ад выканання закона, ад патрабаванняў часу? Каму трэба так дагаджаць «старэйшаму брату» і зневажаць свой народ і яго мову?

Здымак зроблены сёлета ў жніўні, а колькі падобных ляпсусаў стаіць па дарогах нашай Беларусі?! Напрыклад, «Минск», а ніжэй «Мінск»; для наго трэба пісаць аж два разы на адным знаку? Ці то рускія людзі не разумеюць, як гучыць -і-, ці то, на самай справе, перастрахоўка ад магчымых папрокаў з боку «русафілаў»?

Выбачайце, можа, гэта і дробязі, але за такімі дробязямі» многае можна ўбачыць.

А. САЛЯНКОЎ.

г. Ліда

Беларускае войска: час прыспеў!

(Пачатак на стар. 2—3).

сесію апазіцыя БНФ. Што ж адбылося? Сесія большасцю галасоў не падтрымала прапанову аб стварэнні беларускага войска. Прычына гэтага крыецца, на маю думку, часткова і ў тым, што ў канчатковым выглядзе паведамленню, з якім выступіў перад дэпутатамі старшыня камісіі, бракавала дакладных фармуліровак, якія б дэталёва абгрунтавалі неабходнасць стварэння нацыянальных Узброеных сіл. Таму многія дэпутаты — пераважна з камуністычнай і ветэранскай фракцыі — пачалі дэкларавацць сваё «неразуменне» неабходнасці стварэння беларускага войска, а таксама камісіі Вярхоўнага Савета па бяспецы і абароне, Міністэрства абароны, рэспубліканскай гвардыі. Праўда, пасля перапынку дэпутаты ўсё-такі прынялі пастанову аб перадачы ў юрысдыкцыю рэспублікі памежных і чыгуначных войскаў, усіх структур грамадзянскай абароны, ДТСААФ, ваенкаматаў, мытнай службы. Была прынята таксама пастанова аб вайсковай службе прызыўнікоў на тэрыторыі Беларусі.

— А галоўнае пытанне — стварэнне Узброеных сіл — павісла ў паветры?

— Была прынята пастанова даць даручэнне Саўміну рэспублікі распрацаваць у гэтым плане неабходныя прапановы.

— Вашае бачанне ваеннай дактрыны, на падставе якой павінны дзейнічаць беларускія Узброеныя сілы?

— Яна павінна грунтавацца на Дэкларацыі аб суверэнітэце рэспублікі, у якой абвешчана, што Беларусь хоча быць нейтральнай бяз'ядзернай дзяржавай; на Канстытуцыі і дзеючым заканадаўстве.

Любая ваенная дактрына павінна даць адказ на пытанне — адкуль можа зыходзіць небяспека, што ўяўляе сабой ваенная пагроза? Мы лічым, што такая пагроза для Беларусі існуе і выклікана яна палітычнай і эканамічнай нестабільнасцю, распадам яшчэ ўчора вялікай дзяржавы. Трэба помніць аб тым, што ёсць яшчэ аматары вырашаць унутраныя праблемы пры дапамозе такога «папулярнага» сярод некаторай часткі насельніцтва «метада», як пашырэнне ўласнай тэрыторыі за кошт суседзяў. Не выключана, што такім «суседам» можа стаць і Беларусь. Нельга не заўважаць, скажам, разгорнутую расейскімі эмігрантамі ў некаторых краінах Захаду кампанію, якая ставіць сваёй мэтай даказаць, што нібыта Беларусі ніколі не існавала, што гэта штучнае фарміраванне, створанае бальшавікамі і да т. п. І гэта пры нашай тысячагадовай гісторыі!

— З гэтым можна пагадзіцца. Але я хачу ўсё-такі зноў вярнуцца да пытання — як практычна будзе арганізоўвацца беларускае войска? Я маю на ўвазе той факт, што на тэрыторыі рэспублікі знаходзяцца войскі Беларускай ваеннай акругі, якую, наколькі мне вядома, ніхто не збіраецца расфарміроўваць. Беларусь дэкларуе свой удзел у новым Саюзе суверэнных дзяржаў, дзе ёсць Міністэрства абароны, генеральны штаб, якія кіруюць усімі Узброенымі сіламі Саюза. Як жа будзе ажыццяўляцца, так сказаць, аўтаномія, незалежнасць нацыянальных Узброеных сіл?

— Думаю, тут няма невырашальных праблем, тым больш, як я ведаю, камандаванне БВА з разуменнем ставіцца да стварэння беларускага войска і гатова спрыяць гэтай справе. У рэшце рэшт, у нацыянальныя Узброеныя сілы напачатку ўвойдуць толькі некалькі дывізій, якія па-ранейшаму будуць аператыўна падпарадкоўвацца камандаванню акругі, выконваць пастаўленыя перад імі баявыя задачы. Сабе «забяром» пытанні іх утрымання, падбору кадраў і выхавання.

— І такое празаічнае пытанне — у што абыдзецца Беларусі нацыянальнае войска?

— На ваенныя патрэбы будзе выдаткавана не больш за 6 працэнтаў бюджэту. Гэта дасць магчымасць утрымліваць на прыстойным узроўні 60—70 тысяч чалавек — гэта не толькі армія, але і рэспубліканская гвардыя, і міліцыя.

— Дзякуй, Мікалай Віктаравіч, за гутарку.

Інтэрв'ю ўзяў М. ЗАМСКІ.

Гэтае выступленне, якое я прапаную «ЛіМу», раней не магло з'явіцца ў нашым друку. Але ў канкрэтны час, у канкрэтным месцы яно было прамоўлена, выклікала значны рэзананс, і сёння, у святле апошніх падзей, мяркую, будзе цікава чытачу. Яно дасць уяўленне, што імідж Беларусі як рэспублікі кансерватыўнай уяўляў для нашых нацыянальных інтарэсаў вялікую пагрозу, і яго неабходна было спакойна, але няўхільна разбураць... Першымі, здаецца, гэта зразумелі дыпламаты. Бо яны заўсёды «на вастрыі» праблем, найбольш чуйна ўлоўліваюць тое непрадузятае, што кідаецца ў твар іх Радзімы. Яны першымі заклікалі рэагаваць на тое, што адбываецца, цярпліва растлумачваць свету, што наш працавіты і таленавіты народ так часта цярпеў ад няўдач суседзяў, ды і сваіх уласных, што ў нетрах нацыянальнай самасвядомасці і выплюхнулася горкая для нас ісціна: «Няхай пройдуць іншыя, а мы потым».

Імкненнем даказаць, што Беларусь — не правінцыйны, не закінуты куток Еўропы, што наш народ, як і ягоныя суседзі, марыць пра лепшае заўтра, і прадыктавана гэтае маё выступленне. З ім я выступіў на пленарным пасяджэнні буйнога міжнароднага семінара, арганізаванага ў сувязі з адкрыццём Еўрапейскага даследчага цэнтра Інстытута вывучэння праблем бяспекі «Усход-Захад», які праходзіў у замку Штыржын (у наваколлі г. Прагі) 24—26 лістапада 1990 года. У рабоце семінара прымалі ўдзел і выступілі прэзідэнт ЧСФР Вацлаў Гавел, старшыня камісіі па міжнародных справах сената ЗША Клейбарн Пэл, старшыня бундэстага прафесар Рыта Зюсмут, міністры замежных спраў Румыніі і Расіі А. Нэстасе і А. Козыраў, кіраўнік парламента Чэшскай Рэспублікі Франц Бучар, будучы кіраўнік урада Славацкай Рэспублікі Ян Чарнагурскі, прадстаўнікі Еўрапарламента, КЭС, вядомыя вучоныя-палітолагі.

Старажытны замак сустракаў прадстаўнікоў еўрапейскіх краін, усіх еўрапейскіх палітычных структур. Менавіта тады і адбылася сустрэча міністра замежных спраў Беларусі з Вацлавам Гавелам, у ходзе якой і быў вырашаны лёс помніка Ф. Скарыну ў Празе. Менавіта тады прэзідэнту ЧСФР ад імя народа і ўрада Беларусі была паднесена першая друкаваная кніга на старабеларускай мове — факсімільнае выданне Бібліі, адрукаванай у жніўні 1517 года Ф. Скарынам у Празе. Паднесена са словамі: «Мы з удзячнасцю вяртаем Вам тое, што некалі Вы памаглі набыць нам»...

Пётр КРАЎЧАНКА,
міністр замежных
спраў Рэспублікі
Беларусь.

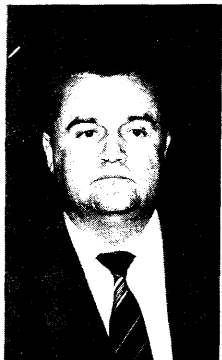

ЧАС ЗБІРАЦЬ КАМЯНІ

Выступленне міністра замежных спраў БССР П. КРАЎЧАНКІ на семінары, арганізаваным з нагоды адкрыцця Еўрапейскага даследчага цэнтра Інстытута вывучэння праблем бяспекі «Усход-Захад»

Паважаныя дамы і панове!

Паважаныя калегі!

Віхор перамен, што кружыць цяпер над Еўропай, сабраў нас тут, у гэтым цудоўным замку Штыржын, своеасаблівым астраўку спакою, каб мы на працягу гэтых двух дзён маглі на кароткае імгненне спыніцца і азірнуцца на падзеі апошняга года.

Некалі гісторыкі, карыстаючыся біблейскім выказваннем, магчыма, назавуць гэты час годам раскідання камянёў. Многія ранейшыя збудаванні рухнулі ці былі знесены народамі, выказаўшы такім чынам сваё незадавальненне становішчам, у якім яны апынуліся ў канцы 80-ых гадоў.

Ацэньваючы цяперашняе, цяжка стрымацца ад гістарычных аналагаў і паралеляў, не прааналізаваць асноўныя еўрапейскія тэндэнцыі мінулага і дня сённяшняга. Генеральны накірунак, па якім ішло і ідзе паўтаравяковае развіццё Еўропы, пачынаючы з Венскага кангрэса, і якое характарызавалася барацьбой кансерватыўных і прагрэсіўных сіл — ГЭТА САМАВЫЗНАЧЭННЕ НАРОДАЎ. Асабліва пераломнымі і важнымі для многіх з нас былі падзеі 1918—1919 гадоў, калі на руінах былых палітычных структур з'явіліся новыя суб'екты міжнароднага права. Еўропа тады з апасеннем пазірала на гэты працэс. З апасеннем яна пазірае на яго і сёння. Пры ўсім непадабенстве цяперашняй сітуацыі з падзеямі першых дзесяцігоддзяў XX стагоддзя пэўны аналаг, на мой погляд, усё ж ёсць. Хацела б альбо не наша старая, добрая Еўропа, але «прачынаюцца» і ўступаюць у актыўнае жыццё новыя ў палітычных адносінах народы. Тэндэнцыі да самавызначэння ва Усходняй і Цэнтральнай Еўропе не вызначаюць развіццё на кантыненце (дзе дзейнічаюць іншыя, перш за ўсё інтэграцыйныя інтарэсы), але ўяўляюць сабой працэс глыбіннага, фундаментальнага характару. Мы бачым, улічваем тую і іншую тэндэнцыі, якія ў цэлым складаюць дыялектычную па сваёй сутнасці сітуацыю. Мы за ідэю будаўніцтва агульнаеўрапейскага дома, дзе ўладарна і безагаворачна дзейнічаў бы прымат права. Але ўсё пытанне ў тым, колькі павінна быць у яго гаспадароў? Гэта — ПЕРШАЯ метадалагічная пасылка.

ДРУГАЯ, што тычыцца будучыні Еўропы, складаецца ў вызначэнні і фіксацыі патэнцыяльных супярэчнасцяў, якія могуць «узарваць» наш агульны дом. На змену былому процістаянню паміж Заходняй і Усходняй Еўропай, дзе ў якасці асноўнага дэзінтэгруючага фактара выступала ІДЭАЛОГІЯ, можа прыйсці процістаянне ЭКАНАМІЧНАЕ, звязанае з няроўнымі ўмовамі эканамічнага развіцця, рознымі ўмовамі старту і інтэграцыі ў асноўныя еўрапейскія эканамічныя структуры. Поспех эканамічных рэформ ва Усходнееўрапейскіх краінах з'яўляецца ключавым фактарам у пераадоленні расколу Еўропы. У адваротным выпадку Заходняй Еўропе давядзецца ствараць новую «жалезную заслону», бо адсутнасць эканамічнага поспеху, эканамічнага росту можа прывесці да масавай міграцыі і з'яўлення катэгорыі эканамічных бежанцаў.

ТРЭЦЯЯ метадалагічная пасылка, арганічна звязаная з другой, выходзіць на праблему межаў і тэрытарыяльных узаемаадносін. Мы бачым непасрэдную ўзаемасувязь паміж узроўнем, стандартам жыцця і памежна-тэрытарыяльнымі ўзаемаадносінамі. Выраўніванне ўзроўняў жыцця чалавека ў розных кутках Еўропы з'яўляецца асноўным фактарам стабілізацыі і спакою, «размывання» межаў на нашым кантыненце. І тут велізарнае значэнне мы надаём гандлёва-эканамічнай палітыцы аб'яднанай Германіі, тэндэнцыям агульнаеўрапейскай кааперацыі і ўзаемадзеяння. У якой якасці паўстае Беларусь ва ўмовах гэтых фундаментальных структурных зменаў? Што складае сістэму яе эканамічных і палітычных прыярытэтаў? Тут не абысціся без невялікага гістарычнага экскурсу. Многія дзесяцігоддзі, пачынаючы з 1919 года, часу наpаджэння нашай нацыянальнай дзяржавы, мы з'яўляліся суб'ектамі міжнароднага права, але права пасіўнага, «адкладзенага», якое не садзейнічае сапраўднаму самавыяўленню і праяўленню нацыянальнай самабытнасці.

Наш 45-гадовы ўдзел у дзейнасці ААН, гэтай універсальнай і аўтарытэтнай міжнароднай арганізацыі, якая перажывае цяпер, на мой погляд, «другое дыхание», — наглядная таму пацвярджэнне. Мы не хочам больш быць ценем вялікіх суседзяў, не хочам, як гэта было, пачынаючы з 1921 года, з трагічнага для нас Рыжскага мірнага дагавору, быць разменнай манетай у вялікай еўрапейскай гульні. Вельмі часта нашы лёсы вырашалі, не пытаючыся нас саміх. Таму адзінае выйсце мы бачым у палітычнай перабудове нашай краіны і трансфармацыі яе ў Саюз суверэнных дзяржаў. У гэтай сувязі прынцыповае значэнне мае для нас Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце БССР. Але наш падыход да суверэнітэту, у адрозненне ад бліжэйшых суседзяў і сяброў, мае і прынцыповыя адрозненні. Суверэнітэт, на наш погляд, не столькі абвяшчэнне, дэкларaванне, колькі набытая, сцверджаная якасць. Для Беларусі суверэнітэт не толькі мэта, а і напрості і цярністы шлях. Нельга ні ў якім выпадку прамаруджваць, «стагнацыяраваць» гэтыя працэсы (у такім выпадку мы проста апынемся на ўзбочыне еўрапейскага працэсу), але нельга паскараць, дынамізаваць іх (бо гэта можа прывесці да «выбуху» экстрэмізму сярод пэўнай часткі насельніцтва). Беларускі шлях да суверэнітэту — гэта плаўны і спакойны, па-еўрапейску цывілізаваны шлях, які адпавядае непарушным традыцыям нашай талерантнасці, павазе да народаў, якія жывуць на тэрыторыі рэспублікі, які ўлічвае павольны, але няўхільны рост нацыянальнай самасвядомасці нашага народа. У адрозненне ад некаторых сіл і рухаў суверэнітэт для нас — не прадмет палітычнай гульні, што перарастае ў палітыканства, а выпакутаваны шматвяковай трагічнай гісторыяй жаданы ідэал і спадзяванне на выжыванне ў экстрэмальнай сітуацыі, у якой мы апынуліся цяпер. Па сутнасці, мы ішлі да гэтага апошнія 500 гадоў, і толькі цяпер, у канцы стагоддзя XX, рэальна набываем адвечнае чалавечае права быць гаспадарамі на сваёй уласнай зямлі.

У гэтай сувязі заканамернае пытанне аб нашых прыярытэтах у знешняй палітыцы. Тут на ПЕРШАЕ месца мы ставім пытанне, якое мае для нас лёсавызначальнае значэнне і якое датычыць чарнобыльскай трагедыі. Па сутнасці, яна аказалася каталізатарам нашага руху і суверэнітэту, выклікала да жыцця яго. Мы атрымліваем дапамогу ад саюзнага ўрада і ўдзячны ўсім, хто нам памагае ўнутры краіны. Але гэтая дапамога яўна недастатковая. І не таму, што Цэнтр не хоча, а таму, што ён не можа даць тое, што патрабуецца Беларусі сёння.

Сацыяльна-эканамічная сістэма ў нашай краіне аказалася не гатовай адэкватна адрэагаваць на буйнейшую ядзерную аварыю стагоддзя, на гэты трагічны выклік гісторыі. Сёння свае спадзяванні мы звязваем з прыняццем спецыяльнай рэзалюцыі ААН, якую я буду мець гонар ад імя 114 дзяржаў-сааўтараў прадстаўляць у Нью-Ерку, з пашырэннем міжнароднай дапамогі ўкраінскаму, рускаму і беларускаму народам.

ДРУГІ стратэгічны накірунак — ператварэнне Беларусі ў бяз'ядзерную зону і нейтральную дзяржаву. Я не буду дэталёва выкладаць гэты тэзіс, паколькі ён адлюстраваны ў маім выступленні на пленарным пасяджэнні Генасамблеі ААН 23 кастрычніка мінулага года, тэкст якога можа быць распаўсюджаны на нашым семінары. Абмяжуюся дзвюма заўвагамі агульнага характару.

1) Гэтая ініцыятыва нарадзілася не ў цішы кабінета, а па волі народа, выклікана чарнобыльскай трагедыяй.

2) Мы разумеем надзвычайную складанасць вырашэння гэтай праблемы і велізарную адказнасць і ўзважанасць нашых дзеянняў, якія павінны грунтавацца на ўліку рэалій, стратэгічных інтарэсаў нашых суседзяў.

ТРЭЦІ накірунак знешнепалітычнага курсу БССР — стварэнне палітычных умоў для інтэграцыі ў еўрапейскія эканамічныя структуры, што немагчыма зрабіць без фарміравання рынку па вертыкалі — унутры рэспублікі, і па гарызанталі — паміж БССР і бліжэйшымі рэспублікамі і суседнімі дзяржавамі. Нашы падыходы да рынку адлюстроўваюць спецыфіку Беларусі, грунтуюцца на ўзважанасці, не дэклараванні, а ўрастанні ў рынак, яго прыступкавае ФАРМІРАВАННЕ. 1 лістапада мінулага года мы пачалі гэты працэс, разглядаючы бліжэйшыя 27 месяцаў як перадрынкавы этап, у ходзе якога мы прымем каля 40 законапраектаў і сфарміруем усю рынкавую «інфраструктуру». Мы збіраемся сумленна зрабіць сродкі для вырашэння чарнобыльскіх праблем, а не проста чакаць «манны нябеснай», спадзявацца толькі на міласэрнасць і дабрачыннасць суседзяў, сусветнай супольнасці.

ЧАЦВЕРТЫ накірунак — актывізацыя двухбаковага, рэгіянальнага супрацоўніцтва, звязаны з неабходнасцю ўрэгулявання некаторых спрэчных праблем. Мы абсалютна схільныя да духу Хельсінскага і Парыжскага пагадненняў, зыходзім з безагаворачнага прызнання прымату міжнароднага права. Многія рэгіянальныя пытанні, у тым ліку і тэрытарыяльныя, для нас новыя пытанні. У большасці выпадкаў пакуль што спрацоўвае прынцып «tabula rasa». Мы прызнаем рэаліі, што склаліся, але хацелі б выказацца ў гэтых адносінах, аформіць многія пытанні на двухбаковай аснове. У шэрагу выпадкаў нам трэба проста АБНАРОДАВАЦЬ свае падыходы і ацэнкі.

ПЯТЫ накірунак — гэта больш актыўны ўдзел у фарміраванні культурнага базісу і спадчыны Еўропы, перабудова нашых узаемаадносін з суседзямі на падставе непераходных культурных каштоўнасцей і ідэалаў, агульных традыцый духоўнага жыцця. Культура па сваёй сутнасці нацыянальная, але ў той жа час яна не ведае межаў. І ў гэтым яе вялікая прыцягальная сіла, яе вялікая інтэгруючая роля і гістарычная місія. Наша культура заўсёды развівалася ва ўлонні гуманітарных традыцый Еўропы і мы маем намер ствараць умовы для свабоднага руху паміж людзьмі, абмену ідэямі і культурнымі каштоўнасцямі.

Такім чынам, азірнёмся на шлях даўжынёю ў год, азірнёмся не ў гневе. Азірнёмся ў роздуме. У нас яшчэ няма дастаткова новых цаглін, і мы вымушаны збіраць камяні з руін старых, часам разбураных занадта паспешліва, будынкаў, як гэта рабіла Усходняя Еўропа пасля другой сусветнай вайны. У нас няма яшчэ і новых канструкцый для ўзвядзення нашага агульнага дома. Але ў нас ёсць праект, які больш рэальны, чым мара, і які далёка ўжо не ілюзія.

Зараз нам патрэбны рабочыя чарцяжы, і Еўрапейскі даследчы цэнтр у Штыржыне закліканы стаць адным з тых канструктарскіх бюро, дзе могуць асэнсоўвацца новыя ідэі. Такім чынам, настаў час збіраць камяні, час збіраць ідэі і на гэтай падставе аб'ядноўваць людзей, і мы гатовы да гэтага неймаверна цяжкага, але высакароднага шляху.

26 лістапада 1990 г.

АДРАДЖЭННЕ

«З шчасцем на вас азірнуся...»

Да 100-годдзя з дня смерці Паўлюка Багрыма

Я ішоў у Крошыне па вуліцы Паўлюка Багрыма да самога Багрыма. Сто гадоў, як няма яго на гэтым свеце, а я ўсё роўна спяшаюся на спатканне з ім. Што з таго, што яго няма фізічна! Але ён пакінуў пасля сябе след. Не адзін след. П. Багрым у нашу беларускую паэзію, у яе спадчыну ўвайшоў як першы сялянскі паэт і, на жаль, як аўтар усяго толькі аднаго вядомага верша «Зайграй, зайграй, хлопча малы...»

А яшчэ ён быў кавалём, як кажуць людзі, вялікім майстрам-мастаком жалезнай справы. Гэта ўсё ў яго ад Бога і ад зямелькі роднай, беларускай, ад бацькі і маці — і яго верш, і дзівосныя кавальскія вырабы.

Мясцовыя старэжылы яшчэ помняць, што пасля смерці П. Багрыма ля яго магілы была агароджа, выкаваная калісьці ім самім, на якой з чатырох бакоў былі сонцы з праблiскамі праменняў. Потым змянілі аблічча магілы паэта, на ёй з'явіўся трывалы гранітны помнік з датай нараджэння і смерці: «Павел Восіпавіч Багрым. 1811—1891».

Калі я наведаў магілу П. Багрыма, то там (які па ліку!) стаяў іншы помнік. Камусьці не спадабаўся і граніт. Усе чамусьці лічаць, што новае — гэта лепшае. На новым каваным помніку з'явілася і новая лічба нараджэння — 1812. Агароджы, той, першай, ужо няма.

Мясцовая жыхарка, сямідзесяцігадовая Леанарда Вікенцьеўна Зімніцкая мне казала (па ўспамінах свайго бацькі), што паны вельмі не любілі П. Багрыма, і калі ён памёр, то загадалі ў магілу на труну паэта накідаць камення, каб яму і на тым свеце цяжка было. Калі рэстаўравалі магілу, то сапраўды знайшлі там шмат камення, што пацвердзіла народныя паданні.

Перад могілкамі, дзе пахаваны паэт і майстар-каваль, знаходзіцца касцёл, у якім найвялікшым упрыгожаннем вісіць зробленая П. Багрымам жырандоль. Гэты цуд кавальскай справы простымі словамі не апісаць. Мабыць, лепей, як сказаў пра яе паэт, вучоны-літаратуразнаўца А. Лойка, і не сказаць: «У крошынскім касцёле дасюль вісіць жырандоль, у арнаментальным узоры якой узлятаюць — рвуцца ў нябёсы жаваранкі: здаецца, аж пяе метал, з якога жаваранкі выкаваны. Жырандоль, паводле слоў крошынцаў, зроблена паэтам у звычайнай кузні». Яшчэ адзін вучоны, які таксама захапіўся прыгажосцю жырандолі, на ёй убачыў жураўлёў у палёце. А мне здалося, што гэта буслы ляцяць па-над Белай Руссю...

Яшчэ некалькі слоў аб годзе нараджэння П. Багрыма. І 1811, і 1812 гады спрэчныя. Дастаткова паглядзець пратаколы дазнання Багрыма: «1828, ліпеня, 3 дня; я, ніжэй падпісаны Павел Багрым, запісаны... пры бацьку маім Іосіфе Багрыме ў маёнтку памешчыка Станіслава Юрагі, названым Крошын,.. ад роду мне 15 год...» Калі адлічыць ад 1828 года 15 гадоў, то атрымаецца 1813 год. Гэтай лічбы нараджэння і прытрымліваліся многія даследчыкі жыцця і спадчыны П. Багрыма.

Ад магілы і касцёла я іду ў поле і чую, нібы гукамі зямлі і неба поўняцца і маё сэрца, і мая душа. І гучыць ва мне «Зайграй, зайграй, хлопча малы...» і чамусьці шчыміць сэрца:

Будзь здарова, маці міла!
Каб ты мяне не радзіла,
Каб ты мяне не карміла,
Шчасліўшая ты бы была!

Але ў шырока вядомым бунце крошынцаў вясной 1828 года Багрым быў сваім песняром. Ён ведаў:

Мне пастушком век не быці,
А ў масkалях трудна жыці,
А я расці баюся,
Дзе ж я, бедны, абярнуся!

Прайшоў, як і прадчуваў у сваім вершы, і царскі прысуд, і салдатчыну. Вярнуўшыся на радзіму ў родны Крошын, П. Багрым зарабляў кавалак хлеба кавальскай справай. Жыў ён адзінока. І каб не навагрудскі адвакат Яцкоўскі, які ў 1854 годзе ў Лондане надрукаваў свае ўспаміны, дзе даў звесткі пра П. Багрыма і ягоны верш, то, магчыма, і не ведалі б мы імя нашага першага мужыцкага паэта, як і дасюль не ведаем, куды зніклі тры яго сшыткі вершаў, што адабралі ў юнака пры арышце.

Паўлюк Багрым у сваім вершы бачыць і такі шлях:

Дзе ж я пайду? Мілы божа!
Пайду ў свет, у бездарожжа,
У ваўкалака абярнуся,
З шчасцем на вас азірнуся.

Я ад'язджаў з Крошына чыгункай. У полі ў далёкай высі спяваў жаваранак, а ў мяне ўсё яшчэ гучаў верш Багрыма:

Каб я коршунам радзіўся,
Я бы без паноў абыўся:

У паншчыну б не пагналі,
У рэкруты б не забралі
І ў маскалі не аддалі...

Ой, кажане, кажане!
Чаму ж не сеў ты на мяне?
Каб я большы не падрос
Ды ад бацькавых калёс.

М. МАЛІНОЎСКІ,
правадзейны член Геаграфічнага таварыства пры Акадэміі навук СССР.

СПАДЧЫНА

Слоўнік Яна Манчынскага

Хачу прыцягнуць увагу нашых педагогаў да крыўднага факта — мала вядомая і амаль не даследаваная багатая думкамі спадчына вучэбных дапаможнікаў Слуцкай школы XVI—XVII стагоддзяў, перш за ўсё «Статута слуцкага ліцэя» і «Падручніка па рыторыцы». Звесткі пра гэтыя матэрыялы скупа апублікаваны ў часопісах і зборах толькі ў 70-я гады.

Яшчэ меней, чым слуцкія помнікі, вядомы выдатны дапаможнік па вывучэнні моў, які распаўсюджваўся ў Брэсце ў XVI ст. і захаваўся ў 22 асобніках у прыватных бібліятэках, а менавіта Лацінска-польскі слоўнік, складзены Янам Манчынскім і надрукаваны кёнігсбергскім друкаром Даўбманам у 1564 годзе.

Кніга складаецца з 513 аркушаў, г. зн. 1026 старонак. У назве слоўніка ўказваецца на лацінскай мове: «Лацінска-польскі лексікон, складзены з лепшых пісьменнікаў лацінскай мовы тлумачальнікам, польскім шляхціцам Іаанам Манчынскім. Праца дагэтуль нябачаная, патрэбная не толькі палякам, але і астатнім усім народнасцям, каралеўствам і народам, якія карыстаюцца славянскай мовай і розняцца толькі дыялектамі. Праца ў першую чаргу карысная і неабходная школам, якімі з'яўляюцца рускія або руценскія, раксаланскія, мазавецкія, падалянскія, валынскія, літоўскія, жмуйдзінскія, прускія або пруценскія, кашубскія, памеранскія, чэшскія, мараўскія, сілезскія, далмацкія, харвацкія, баснійскія... сербскія, балгарскія, галіцыйскія... маскоўскія і іншыя ў Карынціі...»

Ян Манчынскі нарадзіўся каля 1520 года ў Заходняй Польшчы, атрымаў адукацыю ў Германіі, дзе зблізіўся з вядомым Меланхтонам, заснавальнікам Страсбургскай гімназіі Іаанам Штурмам, з арыянскім прапагандыстам Леліем Соцынам. Затым Манчынскі служыў сакратаром у Мікалая Радзівіла Чорнага, і тут, у коле беларускіх і польскіх левых рэфарматараў, ён ажыццявіў сваю запаветную задуму, выдаў выключна каштоўны слоўнік.

У звароце да князя Радзівіла, які паслужыў прадмовай да слоўніка, Ян Манчынскі пісаў:

«Этот лексикон, задуманный мною много лет назад, во время учебы в Германии, сейчас наконец, благодаря твоей опеке, я захотел представить публично, во-первых для того, чтобы нашим гражданам, изучающим оба языка — латинский и славянский, — принести пользу и чтобы открыть более легкий и счастливый путь нашему юношеству от родного к латинскому языку, ведь едва кто-либо не знает, какие ши-

НАШ КАЛЯНДАР

З КАГОРТЫ ПЕРАКЛАДЧЫКАЎ

Гэты здымак — з архіва фотакарэспандэнта Уладзіміра Крука. Ягоны аб'ектыў занатаваў воблік нашага ўкраінскага сябра Міколы Нагнібяды разам з Максімам Танкам. Мікола Львовіч, якому 20 верасня споўнілася б 80 гадоў (памёр ён 17 верасня 1985 года), быў частым госцем на Беларусі, быў асабіста знаёмы з народнымі песнярамі Янкам Купалам і Якубам Коласам. Шмат перакладаў беларускіх паэтаў — і тых жа Я. Купалу і Я. Коласа, і П. Глебку, П. Броўку, А. Куляшова, М. Лужаніна, А. Вялюгіна, Р. Барадуліна і іншых.

І ва ўласнай творчасці М. Нагнібяды важнае месца заняла беларуская тэма. Сястры-Беларусі, яе багатай гісторыі, працавітым людзям ён прысвяціў нямала вершаў, а таксама паэмы «Званы Хатыні» (1973) і «Матулям з Расон» (1979).

Кнігі М. Нагнібяды неаднаразова выходзілі ў перакладзе на беларускую мову: зборнікі паэзіі «Трэцяе спатканне», «Вятрылы, поўныя блакіту» і іншыя, паэмы «Васілёк», «Званы Хатыні». Нельга не прыгадаць, што М. Нагнібяда быў складальнікам (разам з А. Вялюгіным) і рэдактарам двухтомных анталогій «Беларуская савецкая паэзія», што выйшла ў Кіеве ў 1971 годзе, і «Украінская савецкая паэзія», што пабачыла свет у Мінску ў 1975 годзе. У 1973 годзе нашаму ўкраінскаму сябру было нададзена званне заслужанага работніка культуры Беларускай ССР.

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

«...НЕ СЦЯСНЯЮ СВАЙГО ДЫЯЛЕКТУ»

Калі б выходзіла бібліятэка «Адраджэнне», гэтую невялікую кніжку, толькі што выпушчаную выдавецтвам «Мастацкая літаратура», смела можна было б паставіць у ёй адной з першых. Аўтар яе, які ўвайшоў у гісторыю пад прозвішчам Абуховіч-Бандынэлі, разам з Ф. Багушэвічам, Я. Лучынай, А. Гурыновічам засяваў творчым зернем абсягі, узараныя такім вялікім папярэднікам, як В. Дунін-Марцінкевіч. Аднак, як ні прыкра, пра жыццё і творчасць аўтара «Твораў» да нядаўняга часу мы ведалі вельмі і вельмі мала. Значыць, гэтым зборнікам (першай кніжкай А. Абуховіча) вяртаецца і гістарычная справядлівасць. Вяртаецца ва ўмовах нашага цяперашняга Адраджэння.

Тут найперш добрае слова варта сказаць у адрас Рыгора Родчанкі. Ён гэтую кніжку склаў, напісаў да яе прадмову, зрабіў да публікацый каментарыі. Р. Родчанка стаў першым з беларускіх даследчыкаў, хто так шырока заняўся вывучэннем жыцця і творчасці А. Абуховіча, удакладненнем асобных, момантаў яго біяграфіі, знайшоў на слуцкіх могілках месца спачыну гэтага дзеяча нацыянальнай культуры.

Пра гэтыя пошукі і пра творчую дзейнасць А. Абуховіча ён расказаў у кнізе «Альгерд Абуховіч-Бандынэлі», якая выйшла ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» ў 1984 годзе.

У зборніку «Творы» публікуюцца байкі «Ваўкалак», «Старшына», «Суд», «Воўк і Лісіца», верш «Дума а Каралю XII», мемуарныя запісы пісьменніка,

ШЧЫРА, ПА-СВОЙМУ

В. Лужкоўскі па прафесіі — інжынер. У свой час скончыў будаўніча-тэхналагічны факультэт Беларускага політэхнічнага інстытута, працаваў на будоўлях Мінска, быў вядучым інжынерам Мінскага мотавелазавода. Жаданне выявіць сябе ў вершах, раскрыць уласную душу праз паэзію выявілася запознена. Хаця — чаму запознена? «Даруй, Паэзія, — а Уолт Уітмен, а Цютчаў?» Гэта я ўжо цытую кароткае, але спагаднае, па-таварыску шчырае і патрабавальнае слова Анатоля Вялюгіна, сказанае ім у прадмоўцы да першай кніжкі В. Лужкоўскага «Смага», якая папоўніла «Бібліятэку часопіса «Маладосць». А. Вялюгіну, як знаўцу паэзіі, нельга не верыць. Ды лепш усё ж прачытаць творы, якія самі скажуць за сябе, а значыць і за аўтара.

Віктар Лужкоўскі па-свойму перадае ўражанні пасляваеннага маленства. У вершы «Сустрэча» ўражліва перададзены момант першай сустрэчы бацькі і сына. Паэтычная эканомнасць і адначасова выразныя дэталі ствараюць малюнак, які адразу запамінаецца:

Пяе гармонік, ледзь не плача,
Палаюць ружамі мяхі.
Татуля грае.
А нястача
Грызе сухар сухі-сухі.

Вяртанне ў вайну, але вяртанне ў іншым ракурсе, — і ў вершы «Камень на Буйніцкім полі». Рытміка твора бадзёра-ўзнёслая, я б сказаў маршавая, але праз гэтую бадзёрасць, марша-

рокие и глубокие возможности дает знание обоих языков. Известно благотворное влияние латинского языка, общее для всех европейских языков... славянский же язык является древнейшим во многих государствах широко распространенных и там он часто встречается и употребляется... Многие народы пользуются славянским языком и отличаются лишь диалектами.

Другая причина моей публикации в том, что я хотел бы этим моим трудом и усилием объединить наших людей и показать им, что славянские языки не менее весомы обилием слов и изречений, не менее гибки, чем те, которые усердно изучаются».

Як бачна, Манчынскі лічыў польскую мову разнавіднасцю славянскай. Ён гэта адзначыў, абмяркоўваючы слова «дыялект»: «диалектом греки называют разновидность языка, это свойство языков совсем как в наших славянских. Иначе говорят поляки, иначе русские, иначе чехи, иначе илирийцы, а всё же это один язык».

У слоўніку Яна Манчынскага ёсць шмат заўваг пра Польшчу, пра Русь, ён спасылаецца на народныя прымаўкі і пагаворкі. Спыніўшыся на асаблівасцях граматыкі славянскіх моў, аўтар выказвае спадзяванне, што граматычным з'явам ён прысвеціць асобны твор.

Работу Манчынскага падтрымлівалі і ўзнасілі многія паэты і вучоныя з яго акружэння. Адораны вершатворац Ян Каханоўскі прысвяціў Манчынскаму шасцірадкоўе, у якім ухваліў выбар лаціны для параўнання са славянскай мовай. Паэт Якуб Любельчык у вершы, прысвечаным слоўніку, пісаў: «...Вживаясь в эту речь, в этот славный язык, столь распространенный, сколь и древний, я считаю, что свидетелем этого сегодня чехи, поляки, прусы, Москва, Русь, хорваты, словаки, далматийцы, также сербы... Все эти славные народы относятся к славянскому языку. На нем выходит много значительных произведений. Молодые люди должны несомненно упражняться по этим творениям».

Павучальная для сучаснай беларускай школы, якая рыхтуе грамадзян для суверэннай дзяржавы, высокая ацэнка, дадзеная Манчынскім і прыхільнікамі яго працы, роднасці славянскіх моў і ўплыву латыні на іх фарміраванне. Геаграфічнае становішча Беларусі, яе шматвяковыя гістарычныя сувязі з суседнімі народамі, якія карыстаюцца блізкароднаснымі мовамі і адчулі ўздзеянне культуры грэка-лацінскай класікі, робяць неабходным вывучэнне моладдзю з'яў моўнай славянскай роднасці і пачаткаў лацінскай і грэчаскай моў.

Хоць поўнае выданне лацінска-польскага слоўніка Яна Манчынскага было ажыццёўлена ў Кёнігсбергу, набор некаторых экземпляраў сведчыць аб рабоце розных друкароў пры друкаванні кнігі.

Дзеячы і гісторыкі беларускай культуры не толькі могуць ганарыцца тым, што на землях Беларусі з'яўляліся друкаваныя выданні, якія не саступаюць лепшым еўрапейскім узорам, што ў школах Беларусі выкладанне гуманітарных прадметаў пераўзыходзіла ўзровень Іаана Штурма і Яна Амоса-Каменскага, — беларускія педагогі абавязаны ўкараняць у жыццё традыцыі ўласных навучальных устаноў.

Якаў ПАРЭЦКІ.

а таксама ягоны «Метрычны запіс аб нараджэнні» і ўспаміны Я. Дылы, змешчаныя раней у кнізе «Пачынальнікі».

У байках відавочныя матывы вальналюбства, свабоды. Скажам, у «Ваўкалаку» пісьменнік паўстае чалавекам, які не прымае прыгнёту.

Хоць галодзен — я свабодзен;
Гдзе мне цягне — там бягу.
На свабодзе прападу,
А ў няволю — не пайду!

Па-новаму прачытваецца сёння і верш «Дума а Каралю XII», які нядаўна асобныя даследчыкі (не іх віна ў гэтым) гатовы былі лічыць супярэчлівым: «Дала абодвым злая фартуна сваіх дасцігці намераў: першы на Польшчу кінуў цалуны, а той расшырыў моц цараў. Трэці, на стромкай апёршысь скалі, дзе вілі гнёзды саколы, думаў праўначыць злой долі шалі, не дбаў аб цяжкі мазолі». Зразумелы, як глянуць цяпер, і паэтаў вывад:

Будзьце ж праклятыы, палі
Палтавы,
І ты, народаў мардэрца!

Мемуарныя запісы «З папераў Альгерда Абуховіча» — асобныя моманты яго жыцця. Цікавы раздзел «Літаратурнае апраўданне», які з'явіўся як вынік творчай спрэчкі аўтара з Ф. Багушэвічам. Голас у абарону мовы народнай, а не кніжна-дыстыляванай: «Мне перш за ўсё ідзе аб тое, каб выказаць, што я хачу, каб пачулі мысль маю і каб словы карэнныя беларускія пры помачы нашай літаратуры атрымалі як найшырэйшае абывацельства. І дзеля гэтага я не сцясняю свайго дыялекту, ужываючы словы і звароты агульнабеларускія. Гэтак паступаючы, я кладу ў літаратуру свой прыродны дыялект беларускай мовы, даючы найлепшае з яго».

Гэта слова — няйнакш у нашу сённяшнюю спрэчку, якой быць беларускай мове...

С. В.

васць праступае не толькі гонар за абаронцаў Радзімы, — апасродкавана гучыць і боль па загінуўшых;

Трыццаць дзевяць танкаў
Дагаралі ранкам,
Бомбай разварочаны
палкавы бліндаж.
Дымам пераможным
Пах з дарог трывожных
Сіманава мужны,
слаўны рэпартаж.

Поруч — дзень сённяшні. І радасны, бесклапотны, як у вершы «Возера ў бары», у якім такая моцная паяднанасць чалавека з прыродай, улюбёнасць у яе: «Гушчар зялёнага аеру, а ў ім, як люстра, сіні плёс. Я сёння трапіў на прэм'еру сярод сасонак і бяроз. Нібы смычком, кранае сэрца маланка-ластаўка крылом...» І трывожна-драматычны, калі паэт згадвае, што над роднай зямлёю пастаянна вісіць чарнобыльскі цень: «Нібы па сэрцы лупіць медзь, слязу балюча цісне. Не хмарка ў небе — гэта смерць, як хіжы ястраб, вісне» («Цяжар»). У іншым вершы — па-грамадзянску страсная пазіцыя паэта, які не прымае партакратаў і бюракратаў («Навасёлы ў андатравых шапках»): «Яны даброты п'юць нагбом у засені жыццёвых круч. Сацыялізм, як новы дом, для іх збудуй і здай пад ключ».

Непрымірымасцю да зла ў розных яго праяўленнях народжана і нізка твораў «Дробным шротам», дзе аўтар выяўляе і здольнасці гумарыста.

Чытач, пэўна, спытае: няўжо ў першым зборніку паэта ўсё так гладка? Чаму ж! Ёсць і пралікі, і каструбаватасці, і драбнатэм'е. Ды хацелася сказаць найперш пра тое сапраўднае, паэтычнае, што ёсць у кніжцы «Смага».

А. М.

ПАБРАЦІМСТВА

ПЕРАКЛІЧКА СЭРЦАЎ

На здымку — двое: злева юнак з мяккімі рысамі твару, у лёгкім паліто, у звычайнай кепцы. Справа — такога ж узросту, чарнабровы, з крыху суровым позіркам, засяроджаны. На галаве сівая, як у парубка, набакір шапка. Паліто з авечым каўняром. Абодва — Уладзіміры. Беларус Дубоўка, украінец Сасюра. Пешаму — дваццаць пяць гадоў, другі старэйшы на два гады. Здымак пазначаны 1925 годам. У тым жа годзе У. Сасюра ўпершыню наведаў Беларусь і як бы ў пацвярджэнне тых адведзін — публікацыя яго вершаў у часопісе «Маладняк». Зразумела, на той час і прыпадае згаданы здымак, а што У. Сасюру цёпла сустркалі беларускія «маладнякоўцы», сумнявацца не даводзіцца. Гэта знайшло сваё адлюстраванне і ў вершы:

Я між лісамі Білорусі,
Я між болотяних огнів.
Холоне синь. Зоря над гаем,
Не одцвіте вона ніяк.
І дерева в снігу хитае
Веселий вітер — «Молодняк».

Пабываў на прыродзе, а потым і выспелілася:

Стою й ніяк не надивлюся,
У вітру лине снігу сміх...
Це ж я в білявій Білорусі
З ланів повстання голубіх.

Тады ўжо беларускі чытач ведаў У. Сасюру — у часопісе «Полымя» ў 1924 годзе быў надрукаваны артыкул пра яго зборнік «Места». А згадкай аб першым знаходжанні на зямлі суседзяў і сталі вершы, а таксама здымак з «бялявым беларусам» У. Дубоўкам.

Пра свайго цёзку мне недзе ў пяцідзесятых гадах і расказваў Уладзімір Міхайлавіч, прачытаў верш «О Беларусь, мая шыпшына», напісаны ў 1926 годзе. Я пацікавіўся, ці не перакладаў гэты твор Уладзімір Міхайлавіч. Ён адказаў станоўча, але пашкадаваў, што недзе загубіўся пераклад.

Нібыта гэты верш, ды яшчэ некаторыя, сталі прычынай арышту паэта. Тады я таксама паспрабаваў перакласці «арыштаваны верш» — яго на той час не друкавалі на бацькаўшчыне, як і не згадвалі і аўтара. Мы дзівіліся з Уладзімірам Міхайлавічам, што нават такія ўзвышаныя словы, як «камуны свет», што ёсць у вершы, не ўратавалі паэта. А што гэты твор надзіва папулярны, я пазней пераканаўся, бываючы ў гасцях у беларускіх сяброў.

Другі раз Уладзімір Сасюра быў запрошаны на Беларусь у маі 1928 года літаратурным аб'яднаннем «Полымя» і таварыствам культурных суполак Мінска. Тады ён напісаў верш «Беларуская грамада», прысвяціўшы яго беларусаам, якіх судзілі ў Заходняй Беларусі пры Пілсудскім. Цёпла згадвае ён, магчыма, якраз пра гэтае сваё знаходжанне ў братняй рэспубліцы: «Я блізка пазнаёміўся з цудоўнымі і светлымі Чаротам, Дубоўкам, Александровічам, не кажучы ўжо пра Якуба Коласа і Янку Купалу» («Трэцяя рота»).

Уладзімір Дубоўка, у сваю чаргу, любіў лірыку ўкраінскага пабраціма, перакладаў яго вершы. Прасіў Міколу Аўрамчыка, які быў складальнікам зборніка яго твораў, гэтыя пераклады змясціць у новым выданні.

Сасюра рэдка выступаў з артыкуламі, але ахвотна выкарыстаў адзін з відаў публіцыстычнага жанру, калі меў магчымасць бліжэй пазнаёміцца з Я. Купалам і напісаў артыкул «Наш Янка».

Калі трэці раз Уладзімір Міхайлавіч быў госцем Беларусі, успомніў тых, каго не мог сустрэць ужо. Сярод іх і У. Дубоўку. І пакінуў добра вядомыя цяпер аматарам украінскай паэзіі такія радкі:

Білорусь, ти, як сонце зі мною,
Як юнацкії мрії мої.

І асабліва гэтыя:

Добрий день, добрий день,
Білорусь,
Синьоока сестра України,

Гэты верш на беларускую мову пераклаў М. Хведаровіч, які вярнуўся з далёкай доўгатэрміновай высылкі.

Неяк узяў я ў рукі падараваную Я. Брылём кніжку «Жменя сонечных промняў». Разгарнуў яе наўгад, чытаю: «Кусты шыпшыны трапляюцца на схілах яраў ды на ўзлобках, ніколі не араных, падобных на агромністыя баханы. У калючым сярэбраным голлі яшчэ ўсё трымаюцца, таксама заінелыя,

аранжавыя зморшчаныя ягады.

Як светлы сон, успамінаецца тут, каля іх, матылінная ружовасць пялёсткаў, пчаліны звон і ласкавае сонца... Успамінаюцца і радкі:

О Беларусь, мая шыпшына!..»

Колькі паэтычных вобразаў знойдзена паэтамі Беларусі пра свой край, а вось згадалася шыпшына Дубоўкі. Нейкая магічная сіла быццам такога звычайнага параўнання!

Неяк пры сустрэчы Уладзімір Міхайлавіч зноў згадаў пра беларускага сябра:

— І я пісаў пра шыпшыну:

Рвав восени я шипшину, карії
очі любив...

— Ведаю гэты ваш верш, напісаны яшчэ ў 1923 годзе.

— Але. Даўні верш. І пазней, у трыццатых, напісаў я мініяцюрку, якая так і называецца — «Шыпшына» і «Зацвітай, моя шипшино, в опівнічному огні...» Але вобраз Дубоўкі больш значны. У мяне толькі лірычнае апяванне месца, дзе я жыў. Мой цёзка нарадзіўся ў вёсцы на Віцебшчыне. Я — у Данбасе, дзе таксама расце шыпшына. Дык у яго «вырасла» шыпшына сацыяльная. І як кранаецца сэрца калючая галінка: «Твоіми пелюстками стану, голками серце наколю...» Цудоўны верш!

— А «Любіць Украіну» хіба ж не мае вобраз гэткай сілы:

«Любіть Україну у сні й наяву, Вишневу свою Україну...» Тут і сацыяльная сутнасць, і высокія эмоцыі...

— Цяпер так і крытыкі пішуць. А што раней прыпісвалі мне вялікія грамацеі? — Ён хваравіта ўсміхаецца: — Кажуць, што ўжо вярнуўся Уладзімір Дубоўка з высылкі. Не пазнаць яго, з вялікай сівой барадою... Можа, і не пазнаў бы...

Размова гэтая адбылася ў 1959 годзе.

«Любіць Украіну», як казаў мне Мікола Аўрамчык, укладальнік выбраных вершаў У. Сасюры, што выйшлі потым у Мінску, захацеў перакласці У. Дубоўка, але на той час ужо быў пераклад Максіма Танка.

— А ці давялося вам потым сустракацца з Дубоўкам? — яшчэ праз год-другі пацікавіўся я ў Сасюры.

Уладзімір Міхайлавіч адказаў:

— На жаль, не. Не выпала...

Сасюры не стала ў 1965 годзе, Дубоўка памёр у Маскве ў 1976-ым...

Зусім нядаўна прачытаў я ліст Івана Юхімавіча Сенчанкі, адрасаваны У. Дубоўку і ўпершыню апублікаваны ў «Литературной газете» да 90-годдзя нашага слаўнага празаіка. Ён, як вядома, выдаў і адзін зборнік вершаў «У агнях вішнёвых завірух». І, па ўсім відаць, яшчэ з юнацкіх гадоў быў знаёмы з беларускім паэтам. З хваляваннем чытаю: «Калі б хто сказаў Вам, што я памёр ужо, а я паміраю — не вельмі верце гэтаму. Мне 74, я абцяжараны кіпай усялякіх хвароб, але ніколі не адчуваў сябе за сталом, як цяпер, як некалькі гадоў назад, калі працаваў над новай кнігай, якую Вы трымаеце ў руках. Дух мой ясны, думка пругкая. Гэта адразу Вы адчуваеце, як перагорнеце хоць колькі старонак маёй новай аповесці «Саўка». Пісаў я яе — як на крылах ляцеў...»

Ліст гэты да У. Дубоўкі І. Сенчанка напісаў у 1974 годзе — за год да сваёй смерці і за два да смерці Уладзіміра Мікалаевіча.

Можна толькі пашкадаваць, што пры сустрэчах з Іванам Юхімавічам не зайшла гаворка пра У. Дубоўку — сябра У. Сасюры і, як высвятляецца, даўняга сябра Сенчанкі. Пэўна, ад яго б я даведаўся пра невядомыя старонкі жыцця сына Беларусі, паэта і перакладчыка яго ўкраінскіх пабрацімаў — Тычыны, Рыльскага і свайго цёзкі — Уладзіміра Сасюры.

Алэкса ЮШЧАНКА.

Людміла ХЕЙДАРАВА

ТРЫПЦІХ ДУШЫ

1. Зямное прыцягненне

Як вынесці душы сваёй святло
З умоўных нашых ісцін поля бою!
Я знаю: слова моўленае — зло,
Але дабра ў нямоўленым — не болей.

Я знаю: слова моўленае — лёс,
Са словам тым народжана сама я.
Душа мая, ты ўся наскрозь зямная,
Але Зямля — нябёсы для нябёс.

2. Прыцягненне неба

Калі зара пажухне за курганам
І згасне дзень — звычайны Божы цуд,
Нібыта зыб праходзіць па жыццю
І ноч туманіць голаў дурнап'янам.

Здаецца мне, што вось, у гэты міг,
Душа ірве бязладнасці аковы,
Каб зліцца з першароднаю асновай
І прычасціцца таінстваў сваіх.

3. Дома

Зямное плоці варта і астрожнік —
Выгнанніцай — у край свой праз мяжу,
Як праз мяжу нябыту, асцярожна
Узіраюся ва ўласную душу —

Край, дзе жыццё яднаецца са смерцю,
Дзе ўсё яны —
Хрыстос,
Іуда,
Хам,
Дзе па сабе — сабе будуем Храм,
Хто — са святла,
Хто — з цемры,
Хто — са смецця...

●

Каб вытрываць цяжар зямной красы
І грубай сілы векавых містэрый,
Мы слухаем нябёсаў галасы,
Скажоныя зямною атмасферай.

І логікаю праха — робім прах,
Сізіфаў камень коцячы да змогі —
Матэрыі хаос часоў да Бога
У крыві, смуродзе, брудзе і страсцях.

У свет глядзім праз розума акенца.
Хто бачыць сад, хто неба, хто сцяну —
І кожны толькі частачку адну,
Сімфонію выводзячы са скерца.

Навошта чалавеку розум рэчаў!
...Бажба, кляцьба, праўдзівасці зарок...
Ці на прарока знойдзецца прарок,
Які б не перайначыў голас вешчы!

Палоннік ты, ці месія зямнога,
Зірні, што зараз бачыш у акне —
І не лікуй па часе перамогі,
Яны бывалі ў свеце і раней.

●

На ўсіх — адзін свабоды жах,
Адны законы і маленні:
У неба вырвецца душа —
Дык цела стане на калені...

●

Як часта я не там бывала,
Дзе вы мяне маглі пабачыць,
Сустрэць і гутарыць са мною,
І неяк дзіўна ставіць подпіс,
Што ты вось тут быў, а не дзесьці —
Адно вядома ў гэтым свеце,
Што ты радзіўся і памёр.

Адзіны Цар і Суд адзіны
Ёсць над Зямлёй і цэлым светам,
І я дзіўлюся на загады
Пра ўзнагароды і спагнанні,
Аб залічэнні ў штат, бы ў світу —
Нібыта ёсць, бывае світка
З пляча Нябеснага Цара.

Аднак інакш дзіўлюся Слову,
Непазнавальнаму, жывому,
Яго пamкненню, што змушае
Зірнуць у свет уласных душаў
З мальбою, клятвай ці праклёнам
І свет стварыць сваім законам —
Яму дзіўлюся і служу.

Аляксандр Крыванос

ВОШЫ

апавяданне

Аляксандр Крыванос ужо знаёмы нашаму чытачу. У «ЛіМе» друкаваліся яго артыкулы «Памяці «хлопцаў апошняй вайны», «Апаленыя зярняты», дакументальны нарыс «Па тэрміне службы».
Гэтым разам прапануем увазе чытачоў апавяданне Акяксандра Крываноса.

ЖОНКА здзівілася:

— Вошы? У цябе былі вошы?

— Ага. З кулак велічынёй,— пацвердзіў Матушкін, імгненна зрабіўшы прыдуркаваты твар: па-блазенску прыплюшчаныя вейкі, скрыты, затоены на дне вока смяшок.

— Сур'ёзна?

— Яшчэ б! Яны шасталі па мне, як мышы па праспекце.

— Смяешся, так?

Абыякава пазяхаючы, Матушкін адпіраецца:

— Чаго не скажаш жартам у размове!

Жонка раптам сур'ёзна кажа:

— Гавораць, вошы—ад пакуты.

І вось гэтыя словы—такія простыя, жахліва знаёмыя — і б'юць халадком адкрыцця ў сэрца, і выпінаюць яго за парог. І ўспамін запальвае і камечыць у зубах цыгарэту.

Што ён рабіў у той дзень?

З•раніцы, мабыць, шараваў смярдзючай хлоркай падлогу, вылізваў яе ў модулі са сваім прызывам—«духамі»*. Колькі іх засталося, дахадзягаў,—брудных, салёных ад поту і слёз хлапчукоў? Для роты прызыў «духаў» быў немалы—трыццаць сем чалавек. З іх шоргалі падлогу чалавек дванаццаць. Ці меней? Ён гэтага не памятаў, ён ведаў, што на ранішнім прыбіранні памяшкання, — здаецца, так гэта гучыць у статуце,—іх было не болей. Астатнія дваццаць пяць былі ў шпіталі. З жаўтухай, тыфусам, малярыяй. Часам з трыма хваробамі адразу — з букетам, як казалі. У адным целе, пры адной душы... Ён зведаў на сабе, што такое шпіталь, дзе сабраліся не толькі інфекцыйнікі, але і з кулявымі, з асколачнымі раненнямі, з цяжкімі кантузіямі. Яму пашчасціла пабываць там усяго з лёгкай дызентэрыяй — дзён восем, але і за такі кароткі час ён нагледзеўся, як здзекуюцца з чалавека, ператвараюць яго ў быдла. Хворай душой ён разумеў, што ў шпіталі было кепска, але ў гарнізоне—таксама невыносна.

Не, ён забыўся: «духаў» ніяк не магло быць дванаццаць. Іх было меней: двое цягнулі службу ў каравуле, адзін — днявальным па афіцэрскім модулі—прыслугай шакалаў **, яшчэ адзін — пасыльным у дзяжурнага па часці і памдзяжа. Значыць, іх было восем? Так, падобна. Восем хлопчыкаў, што поўзалі пад жалезам армейскіх ложкаў на ўсохлых жыватах, на абручах рэбраў, на вугольніках локцяў...

Ізноў памылка: «духаў» не магло быць восем. Хоць бы трое мусілі задавальваць ненасытныя патрэбы старaслужачых: падносіць ваду, памагаць мыцца, здабываць лёзы для галення, а для аматараў чарсу і гераіну—запалкі.

Значыць, «духаў» было не больш як... Чакай, чакай, ён зусім забыўся на шухер — яшчэ адзін ці двое мусілі стаяць на варце. Значыцца, на падлозе памірала не больш за тры-чатыры чалавекі. Іх і падганялі тоўстаскуранымі паўботамі пад жывот, упэўненым тычком кулака ў сківіцу, выразным жэстам двух растапыраных.

Вочы паступова выцвіталі, муціліся. Што яму заставалася рабіць? Згвалтаваць душу? Засіліць яе на калянай вяроўцы подлых законаў казармы? Упусціць муць бязмозглае пакоры ў свае блакітныя, незапэцканыя вочы? Нічога з гэтага ён не хацеў, нічога не прымаў. За гэта яго апрацоўвалі асабліва доўга. Як шакалы, так і старaслужачыя. Шакалы цынічна выпытвалі, ад чаго ў яго россып сініх падцёкаў па целе. Можа, ён упаў? Можа, пабіўся? Ці не патрэбна яму дапамога? Ён маўчаў. Бо ведаў, што адно праўдзівае, выпадкова выпушчанае з вязніц душы слова прымусіць шакалаў вытурыць яго з часці. І тады—усё, гамон. Радавога Матушкіна—чмыра, караслівага тормаза з недаспелым гарбузом на тонкай шыі—закінуць на якую-небудзь далёкую кропку, дзе яго пастараюцца даканаць—калі не душманы, то свае. Ён памятаў, што некалькі чалавек ягонага прызыву ўжо служылі недзе пад Хостам, Баграмам, Кандагарам. Яны былі стукачамі.

Стукачы не былі патрэбны камандаванню часці.

Камандаванне часці баялася за сваю скуру.

Камандаванне часці не выносіла лішняй інфармацыі.

Камандаванне часці паважала маўклівых салдат.

Камандаванне часці пазбаўлялася ад сведкаў.

Так было спакайней; уся надзея ўскладалася на калектыў.

Калектыў самарэгулюецца, жыве.

Камандаванне часці толькі накіроўвае ягоныя дзеянні ў патрэбнае рэчышча...

Матушкін маўчаў. Ён агарадзіў душу плотам недаверу, таленавіта корчыў дурня, прыклеіўшы на твар маску недатумка ад нараджэння. Адны ўцякалі, другія, выслужваючыся, надрываліся, трэція страляліся ці вешаліся. Матушкін выбраў свой шлях: ён быў артыстам паміраючага аблічча. Яго жорстка білі за тое, але рэдка змушалі да агіднае паднявольнае працы. Яго проста мясілі за непрактычнасць, нявыцвілыя вочы, за бездапаможнасць. А ён думаў і баяўся жыць далей. Ён не мыўся і не чысціў зубы чацвёрты месяц. Рукі яго нагадвалі суцэльныя шнаравідныя раны, якія ад бруднай, рабскай працы аніяк не зацягваліся тонкай плёнкай скуры.

Матушкін думаў. І як ні стараліся знішчыць у ягоным кволым птушыным арганізме стоенае пад аблічам прыдурка вальнадумства,—ён не паддаваўся: лепш ужо быць заўсёдным ідыётам, бесталковым тормазам...

Дні маршыравалі ў патыліцу адзін аднаму. Шэрагам, па адным. І Матушкін баяўся: што, калі заўтра ён здрадзіць сабе, не вытрымае, надломіцца? Таму ён і не загадваў на заўтра, а жыў днём сённяшнім. А сёння, дакладней, яшчэ шмат дзён назад, Матушкін выявіў: у яго вошы. Але ён не хацеў думаць пра вошы — Матушкін думаў пра чалавека.

На дзень яго білі па некалькі разоў. У запас. Дзеля папярэджання. Ён прыцярпеўся да ўдараў. Палохала яго не біццё, а сам працэс біцця—тая слодыч падрыхтоўкі да яго, пры якой жорсткасцю жывёльнага экстазу дыхаюць чалавечыя твары. Кожны новы ўдар быў прыступкай уніз, куды ў пошуках чалавечнасці спускаўся Матушкін. Яшчэ тлелы гонар прыніжанага чалавека прагнуў пазнання агульнага сэнсу жыцця. Матушкін больш за ўсё і баяўся ступіць на апошнюю прыступку і канчаткова амярцвець. Той дзень пакуль што не прыйшоў. Матушкін яшчэ не намацаў няпэўнай нагой тую жахлівую прыступку, пасля якой ці аўтамат у рукі—і ў горы, ці зміpыцца і стаць, як усе, ці—кулю ў лоб.

Тым днём усё павінна было вырашыцца.

А вошы заядалі. Страціўшы кантроль, рукі разрывалі цела даўгімі крывавымі пісягамі. Матушкіна скаланала ад аднае думкі, што хто-небудзь са старaслужачых даведаецца «пра гэта». Акрамя таго, што яго жорстка, з чалавечай фантазіяй будуць біць, што з-за яго застрояць увесь прызыў,—акрамя ўсяго гэтага, радавога Матушкіна пазбавяць сну, прымусяць прасаваць хэбэ, мыцца, стрыгчыся, а ён і так ужо недасыпаў не першы тыдзень, валіўся з ног, паміраў. Не, Матушкін не быў вар'ятам: ён адчайна марыў прывесці сябе—нарэшце!—у людскі выгляд, але вопыт ягонага тутэйшага жыцця рэальна паказваў—гэтага яму зрабіць не дазволяць. Тыя ж дзяды і дэмбелі *, што адмалоцяць яго за вашывасць, праз хвіліну прыпяюць Матушкіна да іншай справы: заварыць гарбату, злятаць па хлеб у хлебарэзку, паднесці цыгарэту ў ложак, прыгатаваць камус **.... Не было ніякіх сумненняў: варта каму з дзядоў даведацца пра вашывасць Матушкіна, і яго даканаюць. Канчаткова. Ён бачыў гэта сваім стомленым сэрцам. Таму, калі чужы пракляты дзень пачаў канаць у крывавых сутаргах заходу, калі пыл крыху асеў і захаладзелае паветра ўжо ўдыхалася без напругі, калі цяжкі стогн страявой песні ў некалькі петушыных глотак «духі» панеслі ў далеч, Матушкін, пакутуючы ў сарціры жыватом, вырашыў не спакушаць лёс—ахвяраваць цела вошам і не ісці ў лазню. Да таго ж, згодна з няпісаным законам, некалькі «духаў» заўсёды заставаліся на пасылках у казарме ў час агульнай лазні; у дзядоў і дэмбеляў быў іншы расклад—у лазню яны хадзілі, калі хацелі.

У казарму ісці было страшна, але не пайсці ў гэтае фанернае памяшканне, дзе асабліва па начах цяжка смярдзела анучамі, шкарпэткамі, чалавечым потам і міязмамі, было проста немагчыма: больш ісці не было куды, а чалавеку, як казаў вялікі класік, заўсёды трэба куды-небудзь ды пайсці. І Матушкін пайшоў у казарму.

У той дзень дзяжурным па роце заступіў Валошын, сярэдняга, нават малога росту каржакаваты дзед з бычынай тупасцю ці тугой у круглым прарэзе шкляных зрэнак.

— Ты адзін?—пацікавіўся ён. І абкурана гыркнуў:— Дзе астатнія «духі»?

---

* «Духі» — маладыя, амаль што непаслужыўшыя салдаты.

** Шакалы — на афганскім жаргоне—афіцэры.

* Дэмбелі — як і дзяды, старaслужачыя салдаты.

** У афганскім жаргоне — наркотык (чарст альбо гераін).

Брама агню

Нібы стаю ля нейкай рысы.
Узнёслы страх. І строгасць Меккі.
І не стуліць гарачых вейкаў,
Пакуль агонь мігціць у прыску.

І адкрываю свет без ценю.
І час цячэ нібыта звонку.
Замру, і ў чуйным аняменні
Агонь з агнём пачне гамонку —

І так сумоўна, так усцешна,
Вышэй ад жалю і мілосці,
То аб Любові — у Бязмежжы,
То пра Бязмежжа Прыгажосці...

●

Ты бачыш толькі тое,
на што скіроўваеш пагляд.
Ты асэнсоўваеш толькі тое,
пра што думаеш.
Ты адчуваеш толькі тое,
што перажыў сам...—
Пра што ты ні думаеш,
ты думаеш пра сябе.
Куды ты ні скіроўваеш пагляд,
ты скіроўваеш яго на сябе.
Што ты ні ствараеш,
ты ствараеш сябе...—
Можаш сказаць: «Няпраўда»...

●

Як мужна ўсё ў прасторах вышыні!
Адкінуўшы апоры і асновы,
Ляцяць у бездань зорак прамяні,
Каб недзе ў цемры выбухнуць звышновай.

О, як чакала Чорная Скала
Тых зорак, што прадраліся скрозь церні!
Хто падымаўся да вышынь святла —
Таго кідала да вытокаў цемры.

А нас тут слепіць сонца, як і ноч.
Мяжуем Ісціну, не дбаючы аб цэлым.
І некаму вышыні нашы — дно,
Для некага прасторы нашы — сцены.

●

У кожнае меры — ёсць нешта астрожнае.
Як выпала ў жыцці зямная дарога —
Прайдзіце як Бог — улюбёнымі ў кожнага
І хоць аднаго палюбіце — як Бога.

Насустрач вытоку, да Першапрычыннага,
Насуперак плыні, вытокі — уверсе,
Прайдзіце, у свеце няма немагчымага,
Ступіце за кропку — бязмежна паверце...

Фота С. ГРЫЦА.

— Не ведаю... У лазні...

— Э-э, Вол, яны прыпухлі! — данеслася з глыбіні казармы.

— Я ім сёння зраблю лазню, — працадзіў Валошын. — Пяты будуць лізаць!

Валошын адвярнуўся, закурыў і, нечакана, развярнуўшыся, адпрацавана тыцнуў рукою ў грудзі Матушкіна. Той адляцеў да сцяны, скурчыўся, захрыпеў.

— Ну! — сказаў Валошын. — Вырадак! — І рыбіныя вочкі яго задаволена зацяпліліся пад буграмі асмаленых рудых брывоў. — Чаго паміраеш, чмо? Чапаць не буду. Ідзі сюды.

Матушкін баязліва ўстаў, падышоў.

— Дык вось: я толькі што адправіў у санчасць Француза, — сказаў Валошын. — Па мазь. У яго вошы. — І падазрона спытаўся: — У цябе часам няма? Га?

Сэрца Матушкіна адарвалася і па слізкіх прыступках нерваў пакацілася ўніз.

— Не, — схлусіў Матушкін, — у мяне няма.

Валошын глянуў на яго з пагардай.

— Глядзі — праверу. І давай мыцца, падла. Усім сваім перадай: у казарму строіцца!

Матушкін з палёгкай нырнуў у дзверы. Быццам яго і не было: знік, выпарыўся, баючыся, што аклікнуць, ернуць назад. Каб быць далей ад бяды, ён абагнуў два пасты на лагчыне ўздоўж іржавай калючкі, памкнуўся быў да каравулкі, пад массеццю якое на нізкім падмурку і прысела самаробная лазенька, але, не дабегшы да яе метраў дзвесце, апусціўся на камяністую глебу за сопкай. Каб здалёк не заўважылі, закурыў у кулачок.

Прагна стукалася ў голеныя скроні думка, нецярпліва зацягвалі нікацін губы, гаркотай сціскаў дурман устрывожаныя сасуды.

За міннымі палямі, над перавернутай дарогай, у малітве адвечнага намазу навіслі горы. Па дарозе пад бадзёры марш духавых труб ішлі на баявыя. І вярталіся...

Матушкін прыцісնуў стаптаным паўботам недакурак і паплёўся ў лазню.

Са смяротнай тугой успрынялі «духі» патрабаванне Валошына, змрочна пакасавурыліся адзін на аднаго дый падаліся хутчэй у казарму. Некалькі чарпакоў *, не жадаючы быць бітымі, кінуліся следам. А Матушкін... Матушкін тым нешматлікім дзядам, што пажадалі мыцца ў гэты вечар з ротай, шураваў бронзавыя спіны, падносіў ваду, парэпанымі пяткамі вытанцоўваў на слізкай бруднай падлозе. Ніхто не заўважаў, ніхто пакуль што не прыглядаўся да Матушкіна. Ён лятаў, ён мітусіўся. І толькі чуў:

— Шарыш, братан!
— Ты што падаеш, вырадак?
— Бегма!
— Чаго паміраеш?
— У рэйдзе зашарыць, чмо!

Мастак не паміраў у ім. Казармавы талент ствараў трагікамедыю на тэму: малады салдат у лазні са стараслужачымі пасля дзённага выканання інтэрнацыянальнага абавязку.

Нечаканы ўдар падсек яго, кінуў ўбок, распластаў ля смярдзючага вадасцёку. Праз распухлае, звонам перапоўненае вуха боль, як сараканожка, кінуўся ў галаву, учапіўся ў мозг. Але — на душы стала лягчэй. Так заўсёды чамусьці было: прыходзіў першы ўдар — і знікала стоеная напружанасць, адлятаў страх.

Матушкіна збіў з ног Валошын. Ён звесіў над ягоным скурчаным целам бычыную галаву і глядзеў, нібы пытаўся: «А ты думаў, я не прыйду? Ты думаў, я не праверу?»

— Вошы гадуеш? — спытаў ён і павярнуўся да чарпакоў. — Чарпакі сёння строяцца!

Чарпакі вачамі елі зняможанае сэрца Матушкіна.

— Чарпакі сёння строяцца і прыбіраюць казарму! — паўтарыў Валошын, дадаючы самае істотнае.

І далей было, як у запаволеным кіно.

...Пагарджаны і прыніжаны Матушкін падымаецца са слізкай падлогі, непаслухмянымі шурпатымі рукамі абмывае разбітыя губы, пад пляўкамі пагроз апранаецца і спяшаецца ў санчасць. Праспіртаваны фельчар — за вочы званы Ветэрынарам, знішчае яго кплівым поглядам:

— Ніжнія шмоткі спаліш. Верхнія — праварыш. От табе мазь: мала будзе — прыйдзеш яшчэ...

Ён вярнуўся ў казарму, калі ўжо сцямнела, пасля вячэровай праверкі. Чарпакі ашалела мітусіліся на падлозе, шаравалі апантана. Хвіліну назад яны яшчэ корчыліся і глуха ўскрыквалі пад ударамі дзядоў.

Ды вось грымнуў час і для «духаў». Азлобленыя чарпакі ўсю моц свайго прыніжэння ўклалі ў павучальнае біццё. Аблегчылі душу. Адышліся. І зноўку, як прусакі з павучыных кутоў, спаўзліся на спажыву абкураныя дзяды.

Хлыстамі крывенькіх ножак прабегся ўздоўж шэрагу, гулліва памахаў кулачкамі — «Кантужу, вырадкі!» — дробны дзядок Лукша, моцны магічным страхам слабых.

Маўчком і бясстрасна бурыў шэраг пудам кулака ляўша Камкоў — да пят з'едзены чарсам амбал.

З пачуццём абавязку, хоць і не без гідоты, прарываў то левай, то правай далонню марную траву шэрагу Лузгаеў — перакананы таварыш армейскага ўдасканалення.

Баязліва, а таму не на поўную сілу палохаў прыпухлых «духаў» кандыдат у капээсэсаўцы сяржант-дзед Крывіцкі.

Не паважаны, маўклівы дэмбель Жукаў «спаў» на ложку пры дзвярах, варочаўся ад шуму, мярцвеючы ад думкі пра дэмбельскі акорд.

На верхнім ярусе засяроджана маліўся, звяртаючы да Бога набалелае сэрца, зачмыраны дзед Яфімчык — баптыст, які адмовіўся прыняць у рукі аўтамат, асуджаны за тое на сталоўскія адкіды, неаднойчы біты нават «духамі», замаслена-брудны, пагарджаны чалавек.

А Валошын вярнуўся ў казарму з народжанай, але не аформленай ідэяй.

Ужо і чарпакі пазатойваліся, скурчаныя страхам, пад потнымі прасцінамі, і дзяды распаўзліся, хто ў нарды змагацца, хто камусь даганяць, а Валошын выдумляў, трызніў, дбаў. Пружыніста пахістваючы азадкам, некалькі разоў запар праплыў ён уздоўж шэрагу. Нарэшце ў мазгаўні ягонай нешта выспела.

— Матушкін, Француз — сюды! — унушальна гікнуў ён.

Абыякавасць і спустошанасць выштурхнулі Матушкіна з шэрагу. Не было ні страху, ні нерваў, ні жадання. Усё разам загінула ў ім. Толькі стома прасочвалася скрозь пласты здранцвення. Толькі стома...

З дальняга флангу праціснуўся і вашывы Француз, той самы, пра якога гаварыў Матушкіну Валошын. Француз выйшаў і застыў з краю. Гэта быў высокі, нязграбны салдат у кароткай фланцы *, з прашмараваных рукавоў якой звісалі брудныя далоні. Продкі ягоныя мелі прозвішча Лур'е, але казарменныя дасціпныя языкі звычайна выцэджвалі адно мянушку — Француз. Француз баяўся. Яго пакуль што не дацягнулі да таго прадоння здзеку, пасля якога ўжо ўсё роўна.

— Гэ-э, тормаз! Чаго стаў? Бегма сюды! — са здзеклівай насмешкай прагучаў пракураны голас Валошына.

Запалоханы да дрыжыкаў у нагах, Лур'е дробна падышоў да Валошына. Нечакана той тыркнуў яму кулаком у шыю. З хрыпам Лур'е рухнуў на шэраг «духаў». Тыя падхапілі яго, падтрымалі.

— Ты! — не даючы яму агойтацца, зароў Валошын. — Я што сказаў — бегма!

Не пярэчачы, Лур'е баязліва прытрушкаваў да Валошына, вінавата стаў побач з Матушкіным.

— Забіць цябе, ці што? — міла запытаў Валошын.

— Не...

— Чаму вошы завёў, га?! — Зноў удар, яшчэ ўдар, і ўжо звяртаючыся да ўсіх «духаў»: — Я вас, вырадкі, навучу! Вы ў мяне зашарыце!

Француз апусціў галаву. Ён плакаў. На яго агідна было глядзець.

— Так, Француз, так... — сказаў Валошын, працягваючы ўшыты азадак двойчы ўздоўж шэрагу. — Так... — неакрэслена паўтарыў ён і імгненна спытаўся: — Ты чаму не памагаеш свайму братану?

— Я памагаю, — тужліва прамармытаў Лур'е.

Удар. Яшчэ раз.

— Не люблю, калі шмат гаварыць, — растлумачыў Валошын. — Не гавары — рабі!

— Што рабіць?

Удар.

— Рабі, што кажуць, замок! — Валошын падштурхнуў Лур'е да Матушкіна. — Нагінай свайго братана на калабаху, ну! Бегма! Чаго стаіш, чаго?!

«Мярзотнік, — падумаў Матушкін, — гніда».

— Канчай прыколвацца, Вол! — данеслася з дзядоўскага кута.

— Ну што ты да іх ...ся!

— Зараз! — адмахнуўся Валошын. — Час пайшоў, Француз! — папярэдзіў ён.

Лур'е паміраў і супраціўляўся паміранню. Біць свайго аднагодка, прызыўніка ён не хацеў. Калабаха — гэта не проста ўдар. У ім асаблівае прыніжэнне. Чалавека перш трэба прымусіць сагнуцца, замахаць, як вятрак, рукамі, а потым з размаху кулаком па пакорлівай салдацкай шыі... Гэтага Лур'е баяўся, гэтага ён рабіць не хацеў!

— Ну! — пагрозліва запатрабаваў Валошын. — Француз, я не люблю паўтараць!

«Духі» абамлелі. Сэрца Лур'е трымцела ў грудной клетцы. Француз павярнуўся і нерашуча ступіў да Матушкіна.

«Вось і ўсё», — безгалоса прастагнаў Матушкін. І хваравіта-весела сказаў:

— Давай, Француз, давай! Бі па кумпалу! — І нахіліўся нават, блазнуючы, узмахнуў рукамі. І адразу ж выпрастаўся. Стоенае жывое пачуццё прарвала запруду прыніжанай, блазнаватай абыякавасці. І яно, гэтае пачуццё — цёплае, сапраўднае, з самога нутра — вярнула яму сілу.

— Гады вы ўсе! — закрычаў ён і схапіў табурэтку. — Гады! Я вас усіх пазабіваю, падлы! Толькі краніце мяне! Толькі паспрабуйце!

Як гэта было трагічна-смешна: уначы, далёка ў Афганістане, стаіць у модулі бездапаможны чалавек і на поўны голас крычыць пра сваю нянавісць да інтэрнацыяналістаў камуністычнай фармацыі...

Не чакалі ад Матушкіна такога дзяды. Не чакалі і тым больш не думалі. Але апамяталіся: паўскоквалі з коек, паваліліі спрытнымі ўдарамі, пакацілі нагамі — не шкадуючы, злосна, люта. Заабураліся:

— На дзеда руку падняў!

— Падлюк!

— Служба мёдам здалася!

— Мясі яго!

Так бы, можа, і замалацілі, ды ўляцеў у казарму спалоханы «дух», прыглушана ўскрыкнуў:

— Шухер!

На наступны дзень, калі сонны Матушкін пад патэльняй капота корпаўся ў засмечаным жыклёры, да яго падышоў Лур'е, нехаця стрэльнуў закурыць.

— Ведаеш, — сказаў ён, зацягваючыся, — учора я мог бы цябе і ўдарыць.

— Ведаю, — сказаў Матушкін. — Ведаю, але не хачу аб гэтым думаць...

---

* Чарпакі — салдаты, якія адслужылі адзін год; ранг пасля «духаў».

* Фланка — куртка хэбэ.

«СПАДЗЯЁМСЯ ВЫЖЫЦЬ І ЖЫЦЬ!»

Адкрыўся сезон у Беларускай дзяржаўнай філармоніі

Няма такой завядзёнкі — даваць філарманічнаму сезону дэвіз. Канцэрты, бывае, праводзяцца пад знакам пэўных падзей, дат, выдатных імёнаў. А вось наконт дэвізаў... Ну, а калі б спатрэбілася прыдумаць менавіта дэвіз і менавіта да сёлетняга, 54-га сезона Беларускай дзяржаўнай філармоніі, я прапанавала б у гэтай якасці загаловак сённяшніх нататкаў.

«Нам бы выжыць...» — нечакана і шчыра прагучала ў паведамленні мастацкага кіраўніка БДФ Ю. Гільдзюка, з якім ён выступіў перад журналістамі за пяць дзён да адкрыцця сезона. Прэс-канферэнцыя праходзіла ў адміністрацыйных кулуарах філармоніі. У яе вялікай зале ў той самы час працягвалася рэпетыцыя праграмы, абвешчанай на адкрыццё: Д. Шастаковіч, Восьмая сімфонія; выканаўцы—маэстра В. Дуброўскі ды Акадэмічны сімфанічны аркестр Беларусі.

І першага кастрычніка, у Міжнародны дзень музыкі, БДФ адкрыла сезон. Традыцыйная дата і зусім не традыцыйная для нас праграма: адзін-адзіны твор, вобразна латлумачаны дырыжорам у яго ўступным слове. Складаная, трудная музыка XX стагоддзя, праз якую прылучаешся да мудрага таленту аўтара, яго суровых дум, яго чыстай душы, яго аптымістычнага позірку ў будучыню і веры ў чалавека. Добрасардэчныя слухачы, натхнёныя музыканты, пяздненыя вялікім мастацтвам... Усцешна, што мы маем гэта і маем надзею не страціць.

«Беларуская філармонія жыве!» — з палёгкай маглі выгукнуць мы ў той вечар, паўтарыўшы словы зноў жа Ю. Гільдзюка, якімі пракаменціраваў ён планы новага сезона.

Для Беларусі незалежнай асаблівы сэнс набываюць праграмы ўжо сусветна славутага «Свята», маладога гродзенскага ансамбля «Белыя Росы». Ці сімфанічная праграма, абвешчаная на 8 кастрычніка: прэм'еры новых твораў беларускіх кампазітараў — Другая сімфонія У. Дамарацкага, кантата Г. Гарэлавай «Тысяча гадоў надзеі», музыка балета А. Мдзівані «Анафема». Акадэмічным сімфанічным аркестрам дырыжыруе М. Казінец.

Беларуская філармонія, у адрозненне ад сваіх былых саюзных суродзічаў, пакуль не губляе «глебу з-пад ног», працуе даволі стабільна. Нягледзячы на тое, што акрэслiваць нават бліжэйшую перспектыву канцэртнай дзейнасці амаль немагчыма: лепшыя сілы працуюць за мяжой, уважаючы патрыятычныя пачуцці адзінкавымі канцэртамі ў зале Маскоўскай кансерваторыі. Дарогу за мяжу ўведалі ўжо і вядучыя беларускія выканаўцы. Тым не менш, яны не адмаўляюцца ад колішніх пагадненняў з гарадамі былога Саюза, выступаць паўсюль, дзе іх чакаюць, куды далі згоду прыехаць: і ў Цюмені, і ў Калінінградзе. Гэтаксама не забываюць дарогу ў Мінск і нашы сябры: пасля бліскучага турнэ па Еўропе прыязджае «зорка» фартэпіяннага мастацтва, госця з Арменіі С. Навасардзян; не адмаўляецца выступіць у нас і яе славуты зямляк А. Чакіджан са сваёй харавой капэлай. Харавыя калектывы пад кіраўніцтвам латыша І. Цэпіціса, расіян В. Палянскага, У. Мініна, У. Чарнушэнкі таксама запрошаны...

У час, калі іншыя філармоніі не даюць рады, як выжыць, Беларуская філармонія стараецца жыць. Яна плануе традыцыйную «Беларускую музычную восень» і спадзяецца на ўдзел сяброў. Яна плануе паказ новых праграм усіх творчых калектываў рэспублікі. Яна глядзіць у новы год і абяцае наладзіць традыцыйны студзеньскі джазавы тыдзень. Чакае «Мінскую вясну» і мяркуе прысвяціць гэты фестываль новым імёнам у музычнай творчасці.

Дадалося спраў і на «другім фронце»: беларускія музычныя калектывы чакаюць у Італіі, Грэцыі, у Іспаніі, Фінляндыі, у Германіі, Канадзе, Славакіі, Нарвегіі, Нідэрландах... Гастролі па еўрапейскіх краінах каштуюць нашым артыстам не толькі вялікіх эмацыянальных і фізічных намаганняў (шчыльны канцэртны графік, пераезды на далёкія адлегласці, змена часавых паясоў), але і нервовых выдаткаў. Абмежаванасць у сродках вымушае нашы калектывы адмаўляцца ад авіяпаслуг, карыстацца турысцкімі аўтобусамі, а гэта значыць — праходзіць праз горан заходняй граніцы, з яе чэргамі, карупцыяй, рэкетам. Рызыкуючы спазніцца да прызначанага дня выступлення, нашы музыканты марнуюць час і здароўе ў агульных, разам з турыстамі-«аднаасобнікамі» ды звычайнымі спекулянтамі, чэргах. Няўжо нельга адпаведным чынам падкарэкціраваць мытнае заканадаўства, ці як называецца такі парадак дачынення з памежнаю службай? Пытанне, канечне, рытарычнае...

Амаль праз месяц БДФ далучыцца да Саюза кампазітараў Беларусі ў правядзенні першага фестывалю беларускай, амерыканскай і сучаснай зарубежнай музыкі. Канцэртныя праграмы рыхтуюць літоўскія, латвійскія і, вядома, беларускія выканаўцы і перадусім — ансамбль салістаў «Класік-Авангард», які пазнаёміць слухачоў з большай часткай фестывальнага рэпертуару.

Упершыню адбудзецца і фестываль, на які я звяртаю асаблівую ўвагу нашых чытачоў. Сачыце за рэкламай! Філармонія дапамагае ажыццяўленню ідэі, якая павінна адыграць у добрым сэнсе рэвалюцыйную ролю ў працэсе Адраджэння. Увесь апошні тыдзень кастрычніка ў яе залах будзе гучаць духоўная і свецкая, інструментальная і вакальная, харавая і тэатральная музыка Беларусі XVI—XVIII стагоддзяў. «Адраджэнне беларускай капэлы» — такую назву атрымаў новы фестываль, ініцыятарам правядзення якога стаў музыкант, артыст, спявак, аўтар грунтоўнага артыкула ў «ЛіМе», прысвечанага вяртанню ў наш ужытак шматакорднага пласта старадаўняй беларускай прафесійнай музыкі. Гэта В. Скорабагатаў. Гаворка пра яго ідэю, пра фестываль у нас яшчэ адбудзецца.

Увогуле пра справы ды планы рэспубліканскай філармоніі можна было б расказаць утрая больш. Але ці не лепшы апавядальнік — самі афішы? Трэба толькі прызвычаіцца іх чытаць ды рабіць выбар. Беларуская філармонія не сама па сабе выжыве і не для сябе жыцьме. Музыка без чалавека побач — абсурд. І наадварот....

С. БЕРАСЦЕНЬ.

МУЗЫКА

І БУДЗЕ НОВЫ ДЗЕНЬ...

Творчасць заслужанага артыста рэспублікі Генадзя ЗАБАРЫ

Пра гэтага выканаўцу не было асобных публікацый. А між тым ягоны ўклад у выканаўчае мастацтва Беларусі, дый не толькі Беларусі, досыць вялікі. Яго слухалі ва ўсіх рэгіёнах Саюза; ён выступаў у Фінляндыі, Венгрыі, Славеніі. Нядаўна атрымаў прапанову ўступіць у Міжнародную асацыяцыю кларнетыстаў.

Гэта выканаўца высокай культуры, у пэўным сэнсе універсал, які сумяшчае сольныя і ансамблевыя выступленні. Віртуознасць яго ігры, прыгажосць і высакароднасць гуку, пераканаўчасць мастацкіх інтэрпрэтацый робяць глыбокае ўражанне.

Гэта—Генадзь Забара.

Як адбываецца станаўленне музыканта-выканаўцы! Пытанне гэтае можа падацца непатрэбным. Як кажуць, важны не працэс, а вынік. І ўсё ж...

Прафесійна займацца музыкай Г. Забара пачаў досыць позна — у 12 гадоў. Яго першы настаўнік Я. Лосеў, дбаючы пра разнабаковае развіццё вучня, прыцягнуў яго да ігры ў духавым аркестры, потым падрыхтаваў да паступлення ў Мінскае музычнае вучылішча. Заканчваў яго Г. Забара ў класе У. Скарахода. На той час была распаўсюджана практыка выдачы мэтавых накіраванняў у ВНУ перспектыўным выпускнікам музычных вучылішчаў. Іронія лёсу: Г. Забара аказаўся без накіравання... Ды, тым не менш, зрабіў самастойную спробу сцвердзіць сябе: паехаў на праслухоўванне да вядомага кларнетыста, прафесара Маскоўскага інстытута імя Гнесіных І. Мазгавенкі. Прайшоўшы праз строгі адборачны конкурс, Г. Забара апынуўся ў ліку ягоных вучняў.

Творчая асоба Івана Панцялеевіча Мазгавенкі унікальная. Гэта адзін з нямногіх прафесіяналаў, які пераадолеў існуючую ў выканаўчай практыцы дыферэнцыяцыю, злучаючы ў сабе бліскучыя здольнасці сольнага, ансамблевага і аркестравага музыканта. Разнабаковы выканаўчы талент І. Мазгавенкі спалучаецца з педагагічным. Яго можна лічыць заснавальнікам уласнай школы ігры на кларнеце, прызнанай і ў краіне, і за мяжой.

Жыццёвыя ды творчыя стасункі з Іванам Панцялеевічам паспрыялі станаўленню Г. Забары як музыканта. Хоць спачатку ён быў «злепкам» музыканцкага абліччa І. Мазгавенкі, спакваля прыходзілі спрактыкаванасць, сталасць; вучань пераўтвараўся ў пераемніка і самастойнага музыканта, які засвоіў галоўныя прынцыпы настаўніка: фанатычную адданасць мастацтву, незалежнасць і веру ў свае сілы.

За ўсімі перамогамі Г. Забары, вялікімі і малымі, несумненна, не толькі яго музычная таленавітасць. Кожны пражыты ім дзень — гэта велізарная праца, гэта, давядзенае да самааддачы, служэнне абранай справе. Сінтэз апантанасці і таленту памог яму вытрымаць нямала конкурсных спаборніцтваў. На адным з іх — III Усесаюзным конкурсе, які праходзіў у 1979 г. у Мінску, Г. Забара, тады ўжо аспірант, стаў лаўрэатам І прэміі. У 1981 г. на Міжнародным конкурсе ў Празе падзяліў II прэмію з французскім выканаўцам (І прэміі быў удастоены чэх В. Мараш). Тады Г. Забару аддалі перавагу незалежныя члены журы — з Францыі, Англіі, ЗША, ФРГ, а спецыяльны прыз Чэшскага Музычнага фонду за лепшае выкананне твора чэшскага аўтара дастаўся менавіта яму.

Зрэшты, сам Г. Забара ацэньвае дасягнутае досыць стрымана. Наогул да свайго ранняга выканальніцтва ставіцца з доляй крытыкі. Гэта ўласціва яму: пастаяннае імкненне да дасканаласці. Канечне, прайшоўшы праз горан конкурсных выпрабаванняў, ён вынес многае: бездакорнае тэхнічнае валоданне інструментам, здольнасць ахапіць разнастайны ў стылёвых і жанравых адносінах рэпертуар. Але поспех не ап'яніў, а толькі адкрыў тыя заманлівыя далячыні вялікага мастацтва, да якіх нястрымна вабіла.

Вялікую карысць для яго выканаўчага вопыту ў гады вучобы прынесла досыць разнастайная практыка як камернага музыканта: работа ў ансамблях—духавым, струнным, у дуэце з фартэпіяна, у опернай студыі Маскоўскай кансерваторыі, дзе даводзілася супрацоўнічаць з музыкантамі-прафесіяналамі. Тады ён упершыню адчуў роўнасць голасу і кларнета, кантыленную, вакальную сутнасць свайго, неабмежаванага па тэхнічных магчымасцях, інструмента. Тады ж ён упершыню зведаў спакуслівае адчуванне ўлады над слухацкай аўдыторыяй. Нечаканым было адкрыццё: зала суперажывае яму!

З задавальненнем Г. Забара разважае і пра педагагічную работу, якая пачалася яшчэ з гадоў студэнцтва. Яна дала магчымасць старанна выверыць уласныя выканаўчыя прыёмы, выхавала высокую ступень самакантролю, засяроджанасці на галоўным. Некаторыя яго вучні сталі лаўрэатамі розных выканаўчых конкурсаў.

Як саліст Г. Забара апантаны думкай ператварыць кларнет у раўнапраўны з іншымі сольнымі інструментамі. Зразумела, наколькі цяжка гэту ідэю ажыццявіць. Бо дагэтуль традыцыі сольнага выканальніцтва на духавых інструментах у нашай краіне — на нізкім узроўні. Бенефісам Забары-саліста стала выкананне Другога канцэрта К. М. Вебера сумесна з Віктарам Дуброўскім у 1980 годзе. Потым пачалося яго супрацоўніцтва з аддзелам камернай музыкі, новым у Белдзяржфілармоніі.

...Набліжалася значная дата для мастацтва — 300-годдзе кларнета. У Г. Забары з'явілася задума сыграць Анталогію камернай музыкі для кларнета (сольнай і ансамблевай). Працуючы над ажыццяўленнем задуманага, ён ахапіў велізарную колькасць твораў розных эпох і стыляў. Гэта была грандыёзная праца, якая раскрывала маштабы і размах ягонага таленту.

Анталогія—трохгадовы цыкл з 14 праграм, якія ўключаюць найбольш значныя творы для кларнета. Былі сыграны дзве праграмы музыкі класікаў — В. Моцарта, Л. Бетховена, А. Хофмайстэра; дзве праграмы рамантычнай музыкі — К. М. Вебера, Р. Шумана, Ф. Шуберта, І. Брамса; дзве—твораў французскіх кампазітараў — К. Сен-Санса, Ф. Дыв'ена. Д. Мійо, Ф. Пуленка, А. Бенджаміна, К. Дэбюсі, Э. Боца, М. Санкана; дзве праграмы рускай і савецкай музыкі (М. Глінка, С. Пракоф'еў, М. Вайнберг, І. Стравінскі, А. Грачанінаў. А. Хачатуран); дзве — музыкі XX ст. (П. Хіндэміт, Б. Бартак, Л. Бернстайн, В. Лютаслаўскі, А. Бланк, Г. Брандмюлер, П. Саукуп, Э. Дзянісаў). Прагучала праграма «Кларнет у вакальнай музыцы», падрыхтаваная сумесна вядомай спявачкай Н. Герасімавай (Ф. Шуберт, В. А. Моцарт, Ф. Лахнер, І. Брамс, Дж. Вердзі, К. Берман).

Найбольш значнай часткай Анталогіі стаўся вечар кларнетавых ансамбляў. Рыхтуючы яго, Г. Забара ажыццявіў адну са сваіх шматлікіх задум—стварыў квартэт кларнетаў, калектыў, падобнага да якога на той час у Саюзе не было. Аднародны інструментальны ансамбль даваў магчымасць вырашаць пераважна творчыя задачы (тэхнічныя праблемы, якія маюць месца ў разнародных тэмбравых калектывах, тут цалкам адсутнічалі).

У квартэце кларнетаў прынялі ўдзел І. Брычыкаў, лаўрэат міжрэспубліканскага конкурсу, а таксама вучні Г. Забары: Г. Казадой і П. Навуменка. Рэпертуар быў абмежаваны ў асноўным заходняй музыкай і пра пашырэнне яго, вядома, даводзілася клапаціцца самому Г. Забару. Падбіраючы творы, ён імкнуўся папулярызаваць малавядомых кампазітараў — Ф. Фаркаша, К. Крэйцэра, А. Хофмайстэра, Ф. Дануі, І. Паўэра, С. Бараба, Д. Кейта, К. Вільсана. З вялікім поспехам выконваў квартэт і вядомую музыку— апрацоўкі п'ес «Малюнкаў з выстаўкі» М. Мусаргскага...

У канцэртах Анталогіі Г. Забара аддаў даніну і сольнай музыцы для кларнета, падрыхтаваўшы праграму мініяцюр.

Год таму ў Мінску па ініцыятыве Г. Забары адбыўся фестываль музыкі для кларнета — своеасаблівая вяршыня Анталогіі «300 гадоў кларнету». У гэтай задуме злучыліся метадычныя і творчыя ідэі артыста. Адбылося свята, якое сабрала лепшых выканаўцаў-кларнетыстаў Саюза. Сярод запрошаных — прафесар І. Мазгавенка (Масква), А. Казакоў (Ленінград), Х. Алтроў (Эстонія), Г. Пажэ (Латвія), М. Этлік (прафесар Пражскай музычнай акадэміі), С. Дужа (Кішынёў), харкаўчанін С. Нізкадуб, які валодае нетрадыцыйнымі спосабамі гуказдабывання на кларнеце... Чатыры фестывальныя праграмы ўключалі «залаты фонд» музыкі для кларнета: В. Моцарт, Дж. Расіні, К. Стаміц, К. М. Вебер. Слухачам удалося не толькі далучыцца да мастацтва выдатных выканаўцаў: вядучыя музыканты прачыталі лекцыі па вялікім коле пытанняў гісторыі і тэорыі выканальніцтва на кларнеце.

І зноў паварот у памкненнях артыста. З верасня 1991 г. ён пакідае сваю філарманічную дзейнасць і робіцца салістам ансамбля «Класік-Авангард». Магчыма, ягоная ідэя — ператварыць кларнет у раўнапраўны сольны інструмент, аказалася ранняй. Магчыма, ансамбль, як больш дэмакратычны, у адрозненне ад элітарнага сольнага, від выканальніцтва, дасць тое прафесійнае задавальненне, да якога Г. Забара пастаянна імкнуўся. Ці канчатковы гэты выбар? Магчыма. Але ж яму яшчэ няма і сарака. Ён поўны ідэй, планаў, і нельга прадвызначыць, якім будзе яго далейшы шлях у мастацтве, якім будзе заўтрашні дзень музыканта.

Апошняй данінай Г. Забары сольнаму выканальніцтву стаўся нядаўна зроблены запіс кампакт-дыска на фірме «Мелодыя» сумесна з Н. Герасімавай. Шкада, што грунтоўных запісаў на радыё і тэлебачанні дагэтуль не дапоўніў і наш беларускі дыск, які б занатаваў яго мастацтва...

Людміла ЛЯШЧЭВІЧ.

ТЭАТР

ПЕРАДУСІМ—УДАСКАНАЛЕННЕ ДУХУ...

Тэатр-студыя пад кіраўніцтвам Рыда ТАЛІПАВА пераажыла ўжо скрутныя часы рэарганізацый і змены акцёрскіх сіл, захаваўшы ў рэпертуары тры спектаклі, а таксама падрыхтаваўшы дзве прэм'еры. Са спектаклем «Стрып-тыз» С. Мрожака студыйцаў запрасілі на некалькі міжнародных тэатральных фэстаў. Аўстрыйская і германская прэса занатавала поспех спектакля ў водгуках і рэцэнзіях пад агульнымі назвамі — «Фестывальныя зоркі».

— Рыд, «зоркі» — гэта рэкламная прынада для публікі ці найперш ацэнка прафесійнікаў?

— Хутчэй, гэта адзнака глядацкай зацікаўленасці, а таксама надзвычайнай добразычлівасці крытыкі («Фестываль прадоўжыцца яшчэ тыдзень, але рэкорд наведвання залы ўжо ёсць», — адзначылі яны.), як і наогул усіх тэатральных людзей. А перадусім — уважлівае стаўленне Альфрэда Мешніка, арганізатара фестывалю «Спектрум» у Філаху (Аўстрыя). Угледзеў ён нас, як вядома, на нацыянальным фестывалі «Славянскія тэатральныя сустрэчы»... Да месца, думаю, будзе сказаць і наступнае: шмат што змянілася ў нашым студыйным жыцці пасля публікацый у «ЛіМе» і часопісе «Маладосць», дзе нас упершыню трактавалі як тэатр-студыю інтэлектуальнай драмы. Скажу й пра іншае, асабліва на фоне размоў апошняга часу пра так званы нацыяналізм у незалежнай рэспубліцы: нашу рускамоўную студыю і польскую драматургію, з якой яна пачыналася, першымі заўважылі ды падтрымалі нацыянальныя выданні...

— А выданні замежныя?

— Яны найперш паведамілі, што фестываль у Філаху ладзіцца для людзей тэатральных— для акцёраў, рэжысёраў, крытыкаў, а гледачы разбіраюць ужо рэшту месцаў у зале. Самі мы ўсе спектаклі, натуральна, паглядзець не здолелі.

— Што новага, на ваш погляд, прапануе сучасная замежная сцэна?

— Здаецца, «самае навюткае» ў нас — гэта голыя (не аголеныя) людзі на сцэне і да непрыстойнасці голыя (не аголеныя) дачыненні між імі. Замежжа перадусім мае прапанаваць бліскучую тэхніку выканаўцаў (для іх, здаецца, няма нічога немагчымага), але важкіх тэатральных ідэй, а менавіта рэжысёрскіх, бракуе й там. Тэатр нібыта рухаецца і нібыта стаіць на месцы... Пэўнасці, трываласці, нарэшце, упэўненасці не стае нам, і толькі таму, што ездзім вельмі мала, вельмі эпізадычна. На маю думку, беларускаму тэатру ёсць што вывозіць на сусветны тэатральны рынак.

— Пасля Філаху вы з'ездзілі на гастролі ў Славенію, а потым вас чакаў германскі горад Карлсруэ...

— І там таксама перапоўненыя залы. Але ў адрозненне ад Філаху — публікай, бо фестываль ладзіцца перадусім для яе. Вядома, уразіў горад: ходнікі, падзеленыя на дзве часткі—для тых, хто ходзіць пешшу, і для тых, хто аддае перавагу веласіпеду, а таксама будынак Канстытуцыйнага суда Германіі, ля якога мы жылі. У горадзе ёсць і оперны тэатр, але туды, як нам патлумачылі, наведваецца публіка сталага веку (мо таму, што задужа дарагія білеты?).

— А колькі каштавалі білеты на вашы спектаклі?

— Ад ста дваццаці да ста пяцідзесяці шылінгаў, ад дзесяці да сарака марак... Не трэба думаць, што на захадзе ўсё разлічана толькі на прыбытак. Ёсць некалькі катэгорый гледачоў, якія маюць пэўныя льготы (студэнты, навучэнцы, дзеці і г. д.).

— Ваш «Стрып-тыз» наведвалі дзеці?!

— Не, бо ў афішы адзначалася, што наш тэатр-студыя нічога не прапануе дзецям. Але ў праграму аўстрыйскага фестывалю, напрыклад, уваходзілі дзіцячыя спектаклі, і адзін з іх (вандроўнай трупы з Германіі) нас моцна ўразіў (выклікаў шмат асацыяцый з нашым тутэйшым існаваннем): маленькі чалавек прыйшоў у свет, ды, па сутнасці, нікому не патрэбны! Ніхто яго не разумее, кожны намагаецца «зрабіць» ці «перарабіць» яго на свой капыл, замест таго, каб гадаваць ды песціць, як кветку... Дзіця не разумее такога стаўлення, такой дысгармоніі. Таму паступова пачынае падмяняць сапраўднасць сваімі фантазіямі, прыдумваць сабе такі свет, дзе яно, дзіця, жаданае, чаканае (пры гэтым бацькі дзіцяці выглядаюць проста пачварамі са сваімі правільнымі, гуманнымі словамі пра тое, як трэба і як не трэба, як можна і як няможна). Гэты тэатр даводзіць спракавечна тэатральнае: важныя не словы. Куды больш важнейшыя за словы інтанацыя ды пластыка,— я часта паўтараю гэтыя словы А. Эфроса, але толькі цяпер пачынаю спраўджваць іх у сваіх спектаклях... Варта заўважыць, што да маладога тэатра нетрадыцыйных, некананічных форм у Аўстрыі і Германіі — асаблівая ўвага. Публіка (і крытыка) прымае ўмовы гульні тых ці іншых студыйцаў адразу, яе эмацыянальная разняволенасць, гнуткасць проста сілкуе выканаўцаў на сцэне. Мой тэатр не адлюстроўвае жыццё, не паўтарае яго, не капіруе. Ён мусіць быць у лепшым сэнсе гэтага слова элітарным, бо гэтага вымагае пошук незвычайнай, нязвыклай эстэтыкі, своеасаблівая філасофія... У нашым тэатры (насуперак савецкай «традыцыі») вы не зможаце пачувацца ўтульна і сачыць за добрасумленным пераказам п'есы. Прыкра, але свая, беларуская публіка амаль не ўспрымае прыхаванай трагедыйнасці ці далікатнага гумару. Нямецкамоўная публіка спачатку здзівіла: тое, што мы, здавалася, прызначалі для асэнсавання чалавеку таталітарнай сістэмы, што перш-наперш мусіць цвяліць ягоныя пачуцці, безадмоўна ўздзейнічала і на гледача, так бы мовіць, дабрабытнага, але тое, што нам уяўлялася сацыяльным прыгнётам і выяўлялася ў спектаклі як з'ява сацыяльная, тамтэйшыя гледачы ўспрымалі як праяву духоўную... Перадусім сфера духу хвалюе тамтэйшую аўдыторыю.

— Разняволены дух, авангардны кірунак, пошукі нязвыклай эстэтыкі, парадаксальныя высновы з класічных твораў, вытанчаная публіка і... некалькі спектакляў на карысць беларускіх дзяцей, што пацярпелі ад Чарнобыля і адпачываюць за мяжой...

— У адным з інтэрв'ю я сказаў, што час Гарбачова — трагічны, і менавіта таму гэта— мой час. Час, які перадусім вымагае ўдасканалення духу...

Гутарыла Жана ЛАШКЕВІЧ.

ВЫСТАВА

ЗБОР НЕВЯЛІКІ, АЛЕ КАШТОЎНЫ

На працягу ўжо некалькіх гадоў Дзяржаўны мастацкі музей Беларусі знаёміць гледачоў з багаццем сваіх фондаў. Зараз тут адкрыта выстаўка «Заходнееўрапейскае мастацтва XVI—XX стст.»

Фарміраванне калекцыі замежнага мастацтва пачалося ў 1960—1970-я гады. У камплектаванні збору заходнееўрапейскага жывапісу істотную дапамогу музею аказаў Дзяржаўны музей выяўленчых мастацтваў імя А. С. Пушкіна, адкуль у 1960 годзе паступілі работы Якаба ван Рэйсдаля, Фрэдэрыка дэ Мушэрона, Гюбера Робера.

Плённым аказалася і супрацоўніцтва з калекцыянерамі. У 1961 годзе больш за 10 твораў мастакоў Галандыі і Францыі былі набыты ў калекцыянера з Мінска М. Габышава. Шэраг твораў жывапісу, скульптуры, прыкладнога мастацтва былі закуплены ў вядомых збіральнікаў Масквы і Ленінграда.

Цяперашняя выстаўка ў ДММ уяўляе найбольш значныя творы жывапісу і скульптуры з калекцыі замежнага мастацтва. Гэта работы славутых і малавядомых мастакоў, якія прадстаўляюць розныя эпохі, школы і накірункі.

Найбольш раннія работы— палатно невядомага нідэрландскага мастака канца XVI ст. «Пакланенне пастухоў» і цудоўна напісаны «Партрэт невядомага з пісьмом» работы італьянскага мастака XVI ст.

Досыць шырока прадстаўлена мастацтва XVII стагоддзя карцінамі мастакоў Галандыі, Фландрыі, Італіі і Францыі.

У галандскім мастацтве XVII ст. склалася вельмі дакладная і завершаная сістэма жанраў — пейзажа, нацюрморта, бытавой сцэны. Найбольш выразнымі прыкметамі галандскай карціны з'яўляюцца, як правіла, яе невялікія памеры і прадыктаваная гэтым дробнафігурнасць, надзвычайная дэталізацыя і стараннасць пісьма.

Вышэйшыя дасягненні галандскага пейзажа XVII ст. звязаны з творчасцю Якаба ван Рэйсдаля. У экспазіцыі ёсць яго работа «Дом на схіле ўзгорка». У другой палове XVII ст. у галандскім пейзажы назіраецца адыход ад нацыянальных матываў і развіццё італізаванага пейзажа. Да такога роду пейзажаў адносяцца палотны Фрэдэрыка дэ Мушэрона, майстра велічнага, класіцыстычнага краявіду.

Галандскі нацюрморт гэтага часу таксама характарызуецца разнастайнасцю тэм, якія развіваюцца, як правіла, у пэўных лакальных цэнтрах мастацтва. Утрэхцкі майстар «рыбных» нацюрмортаў Якаб Жылі з тонкім майстэрствам перадае жывую трапятлівасць толькі што злоўленых рыбін, свежасць яе серабрыстых лускавінак.

Адзін з лепшых твораў на выстаўцы — карціна фламандскага мастака, вучня Рубенса і Ван-Дэйка Петэра Ціза «Венера ў кузні Вулкана». Мастак стварыў вобразы, поўныя зямной, пачуццёвай абаяльнасці. Устойлівая кампазіцыя з нізкім даляглядам, па-фламандску багаты каларыт падкрэслівае велічнасць карціны.

Вядучым стылем у мастацкай культуры Францыі XVII ст. — класіцызм. Вялікую ролю ў пейзажы гэтага часу адыграла захапленне антычнай гісторыяй. Велічныя руіны старажытных храмаў, цудоўныя стройныя каланады будынкаў акружаліся велічнай прыродай. Да такога роду пейзажаў належыць работа Гаспара Дзюге, вучня і паслядоўніка Н. Пусена. У адрозненне ад Пусена, Дзюге ў свой велічны і строгі свет прыўносіў жыццёвыя рэальнасці. У яго карціне «Пейзаж з ахвярнікам» натуральна і гарманічна жывуць два светы — свет мінулага і свет сучасны, гэтай хвіліны.

Сярод работ французскіх мастакоў, прадстаўленых на выстаўцы, несумненна вабіць увагу палатно «Сусанна і старцы» Жана-Франсуа дэ Труа, творчасць якога падае на канец XVII — першую палову XVIII ст. Да біблейскага міфу пра Сусанну мастак звяртаўся неаднаразова. Карціна нашага музея — варыянт аднайменнага палатна, якое захоўваецца ў Дзяржаўным Эрмітажы.

Значныя дасягненні ў галіне партрэтнага мастацтва Францыі пачатку XIX ст. звязаны з іменем Франсуа Жэрара. Строгасць і стрыманасць мастацкай мовы характэрны яго партрэту Ю. А. Тацішчавай, жонкі вядомага рускага дыпламата Д. П. Тацішчава.

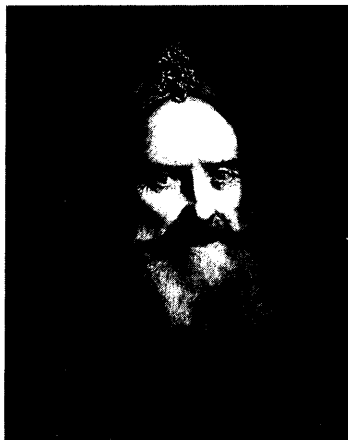

Невядомы мастак. Італія. Першая п. XVIII ст. «Партрэт старога ў цурбане».

Жан Франсуа дэ Труа. «Сусана і старыя». XVIII ст.

Вызначальнай рысай жанравых кампазіцый у мастацтве Італіі XVII—XVIII стст. з'яўляецца іх манументальны характар. Буйны план, прамень святла, фіксіруючы погляд на выяўленай падзеі, цёмны фон павышаюць сілу эмацыянальнага ўздзеяння ў карціне малавядомага ў нашай краіне мастака Джыралама Тропа «Музыканты».

Прыхільнасць да прадметнага свету, рэальнай плоці рэчаў характэрна нацюрмортам Давіда Нотэра — прадстаўніка мастацтва Бельгіі XIX ст.

Для мастацтва Скандынавіі XIX ст. у цэлым характэрны паварот да рэчаіснасці, да ўмацавання нацыянальнага пачатку ў мастацтве. Гэтыя тэндэнцыі асабліва выяўляюцца ў пейзажным жанры і ў бытавой карціне. Многія мастакі сталі знаходзіць натхненне ў «этнаграфіцы», у выяўленні побыту лапландскіх вёсак. Пра мастацтва Швецыі можна ў пэўнай ступені меркаваць па творы «Пасля палявання» выхаванца Стакгольмскай Акадэміі Бенгта Нордэнберга.

Скульптура ў экспазіцыі прадстаўлена ў асноўным творамі класіцызму. Італія мяжы XVIII—XIX стст. — работамі Антоніа Кановы, скульптара з сусветным імем. Строгай прапарцыянальнасцю, яснасцю, урачыстым спакоем вызначаецца «Жаночы партрэт» гэтага майстра.

Буйнейшы французскі майстар XVIII ст. — Жан-Антуан Гудон. У ягоным мастацтве адлюстраваліся ідэі асветніцкай філасофіі, якая высока ацаніла асобу, што дзейна служыць Айчыне. Гудон паставіў перад сабой задачу ўвасобіць вобразы людзей, якія стварылі славу сваёй радзімы. Да ліку такіх работ адносяцца прадстаўленыя на выстаўцы партрэты Вальтэра. Бескампрамісная вернасць натуры спалучаецца ў работах скульптара з глыбокім спасціжэннем характару, аналітычнай вастрынёй пранікнення ва ўнутраны свет чалавека.

Віртуознасць тэхнікі выканання, лёгкасць і прыгажосць кампазіцыі характэрны скульптуры «Сатыр і німфа» французскага скульптара Клода Мішэля, празванага Кладыёнам. Творчасць Кладыёна дачыняецца да ранняга класіцызму XVIII ст.

Французскую школу скульптараў-анімалістаў другой паловы XIX ст. на выстаўцы прадстаўляюць работы П'ера Мэна.

Высокія мастацкія вартасці прадстаўленых работ уяўляюць сапраўды глыбокую цікавасць для аматараў мастацтва.

Т. КАРАНДАШАВА.

ЧАС І МЫ

Лідзія АРАБЕЙ

Усе вінаватыя

За тры дні — з 19 па 21 жніўня 1991 года — камуністычная партыя нарэшце поўнасцю сябе распранула, паказала, якія ідэалы яна абараняе, якая «цесная» сувязь у яе з народам, клопатам пра які яна, нібы тым фігавым лістком, прыкрывала свае карыслівыя інтарэсы.

Як совы баяцца святла, так партыя спалохалася дэмакратычных змен у грамадстве, таго кволага яшчэ промня свабоды, волі, які залунаў над народам. Ёй вельмі хацелася і далей трымаць яго ў цемры, нібы таго восліка сенам вабячы камуністычнай перспектывай, якая, нібы той гарызонт, чым бліжэй падыходзіш, тым больш аддаляецца.

Яны і самі не верылі ў камуністычнага бога, але прымушалі народ маліцца яму і тых, хто не слухаўся прымусу, хто адважваўся думаць не так.

Цяпер гавораць — вінаваты ва ўсім партыйны апарат, вярхушка партыі, якая кіравала гэтым злом, а радавыя камуністы не вінаватыя, сярод іх шмат сумленных людзей.

Мне хочацца запярэчыць гэтаму сцвярджэнню і сказаць: усе вінаватыя. Па-першае, хто складаў той апарат? Не нарадзіўся ж ён гатовы, да апаратных вышынь узнімаліся знізу, узнімаліся па лесвічцы, з ніжэйшых прыступак на вышэйшыя. Значыцца, апарат вырастаў з тых самых радавых камуністаў, якіх сёння так абараняюць. Па-другое, і самае галоўнае,— чаму ўсе радавыя камуністы семдзесят тры гады моўчкі пазіралі на велізарнейшы здзек са свайго народа, на велізарнейшы здзек і са сваіх некаторых таварышаў? Ужо за адно толькі гэта кожны камуніст мусіць лічыць сябе вінаватым.

А ў такія блізкія да нашага часу дні? Як жылі камуністы хаця б сабе Саюза пісьменнікаў Беларусі пад «кіраўніцтвам» тых жа райкомаў, абкомаў, цэка? Я ведаю дакладна, як баяліся некаторыя пісьменнікі-камуністы аднаго толькі слова — цэка. Як калаціліся, калі туды выклікалі.

А колькі сёй-той з радавых камуністаў бегаў у той самы высокі дом, каб накляпаць на свайго таварыша, з якім не падзяліў альбо славы, альбо дачнай баразны на Лысай Гары? У кіраўнікоў аддзела літаратуры і мастацтва цэка, якія часта мяняліся і назначаліся з тых самых радавых камуністаў, пухлі папкі ад даносаў і ананімак інжынераў чалавечых душ. І, думаеце, там збіраліся дайсці да ісціны, шукалі нейкую праўду, каб асудзіць вінаватых і пакараць паклёпнікаў? Божа барані! Там прымалі бок таго, хто быў ім бліжэй, хто болей дагаджаў, хто быў большым падпявалам. Праўда ў тым доме і не начавала. Мне асабіста адзін наш партыйны сакратар аб'явіў: «Вы скажаце, што было так, а я скажу, што было гэтак, і паглядзім, каму паверацьl» Ён быў упэўнены, што паколькі ён партыйны сакратар, то павераць яму, хоць ён і скажа няпраўду.

Наш выдатны паэт, адзін з кіраўнікоў Саюза пісьменнікаў, аднойчы з горыччу мне прызнаўся: «Ну, ведаеце, калі пойдзеш у райком, то там не вельмі пагаворыш...»

Гэты выдатны паэт баяўся райкома, баяўся нейкай функцыянеркі, якая сама павінна была б ва ўсе вушы слухаць гэтага паэта, быць шчасліваю бачыць яго, гаварыць з ім. А ён, аказваецца, быў пад пятою не толькі цэка, але і райкома.

А калі ўспомніць нашы партыйныя сходы? Думаю, ніхто з камуністаў даўно ўжо не верыў у той прывідны камунізм. Але на сходах паўтаралі набіўшыя аскоміну догмы, усе бажыліся тым камунізмам, ніхто не адважваўся сказаць праўду, падняць голас супроць тых, хто меў уладу. Бо могуць жа і кніжку выкінуць з плана, і ў пераліку пісьменнікаў, што складаюць цвет літаратуры, не ўспомніць, чаго добрага, і пахаваюць не па рангу, бо нават дзе каго і як хаваць вырашалася высокім начальствам. А калі хто асмельваўся сказаць слова праўды, зачапіць вярхі, то тыя ж пісьменнікі-камуністы пачыналі лічыць яго блазнам і само з'яўленне сумленнага чалавека на трыбуне выклікала здзеклівыя ўсмешкі. Падтэкстам тых усмешак было: «Я таксама ўсё бачу і разумею, але я ж не такі дурны, каб вылазіць на трыбуну і гаварыць пра гэта!..» Можа, таму так жорстка караліся тыя, хто адважваўся не згаджацца з лініяй партыі, тут усе былі аднадушныя, аднагалосна ўзнімалі рукі за выключэнне такога з партыі, што на той час было падобна да смяротнай кары. І ніколі нікога партыйны сход не абараніў, бо і на гэта не меў улады, меру пакарання «спускалі» зверху.

Што ж датычыла іншых праблем, якія часта ўзнімаліся на партыйных сходах, то да іх пісьменнікі былі зусім абыякавыя, бо ведалі — ніякі партыйны сход сур'ёзнай праблемы не вырашыць. Колькі б ні гаварылі пра развал эканомікі, пра вёскі, якія з кожным днём пусцеюць, пра Чарнобыль, пра Салігорск,— усё будзе заставацца на сваім месцы, бо адзіным рэцэптам ад усіх бед у начальства было — уздым ідэалагічнай работы. У ёй бачылі панацэю ад усіх няшчасцяў. І колькі б ні гаварылі пра беларускую мову, партыйнае начальства на ёй не загаворыць, не загавораць у цэка, а гледзячы на іх, не загавораць у абкомах, у райкомах. Колькі ні гавары пра выданне абласных газет на беларускай мове, яны ўсё роўна будуць выдавацца на рускай. Так і з іншымі праблемамі. Рэзалюцыі пішуць, складаюць і ўсё застаецца па-ранейшаму. Ажыўляўся сход хіба тады, калі разглядаліся побытавыя праблемы. Бурліла камуністычная сходка, высвятляючы, чаму адзін з камуністаў разышоўся з жонкаю і ажаніўся з другою і якія звадкі былі ў іх перад гэтым. Паблажліва-весела абмяркоўваліся даведкі на камуністаў з выцвярэзнікаў. А больш сур'ёзныя пытанні? Чамусьці іх ставілі на канец сходу, калі людзі стамляліся і хацелі аднаго — хутчэй дадому. Дарэчы, гэта было характэрна для кожнага сходу — хопіць гаварыць, час дадому!

Калі ставілася сур'ёзнае пытанне, у якім трэба было разабрацца і сапраўды пакараць злачынцу, хаця б тым, што прызнаць яго віну, усіх камуністаў агортвала абыякавасць, вытокі якой лёгка растлумачыць — кожны думаў сам сабе: а хто яго ведае, можа, у таго нягодніка моцная абарона наверсе (часцей за ўсё так і было) і я са сваім словам траплю, як лапцем у лужыну. І наогул, мяне не чапаюць, то і добра, а іншых — хай сабе, нават цікава, сядзіш на сходзе, як у тэатры. І сход сур'ёзнага рашэння не прымаў, і справу спускалі на тармазах, і беспакаранае зло набіралася новай сілы, злачынца разумеў, што ніякая кара яму не пагражае, рабіў сваю чорную работу далей.

Некалі цётка мая, вясковая кабета, якая ўсё жыццё шчыравала на зямлі, гнула ў калгасе спіну за славутыя палачкі-працадні, сказала мне: «Камуністам добра быць, ён калі і падласць зробіць, то яго пакрыюць». Я тады, з наіўнаю вераю ў справядлівасць і ў тую ж партыю, горача з ёю спрачалася, даказвала, што партыя не такая, яна за праўду гарой.

Мінула шмат гадоў, і я зразумела, што непісьменная мая цётка жыццё разумела лепей, чым я, што менавіта пад кіраўніцтвам КПСС наша краіна кацілася ў бездань бездухоўнасці, амаральнасці. Яе лідэрам было ўсё роўна, што чакае краіну наперадзе, яны былі ўпэўнены ў сваёй непатапляльнасці, у сіле сваёй хлусні. Да апошняга дня. Яшчэ чапляліся за Ніну Андрэеву, дапамагалі ёй тут, у Мінску, арганізоўваць сваю канферэнцыю, учапіліся за той ДКНС, з ім звязваючы свае надзеі на ўваскрэсенне камуністычнай ідэалогіі.

Але спазніліся. У краіне нарадзіўся новы рух, якому ўжо не страшны прывід грознага апарату. Гэты рух нарадзіўся і ў нас, у Беларусі, хоць пакуль што вельмі кволы, і задача ўсіх сумленных людзей падтрымаць яго, не даць апамятацца партыйнай вярхушцы, якая нічога не ўмее рабіць, акрамя як дурманіць народ камуністычнымі догмамі, не даць ёй магчымасці зноў узяць уладу ў свае рукі, зноў кіраваць дзяржаваю. І гэта павінны зразумець радавыя камуністы і стаць на бок дэмакратычных сіл. Бо няма невінаватых камуністаў. Усе вінаватыя. Я далёкая ад думкі клікаць да іх пакарання. Божа барані! Але самі яны павінны ўсвядоміць сваю віну і зрабіць з гэтага высновы.

НОВЫЯ ПЕРАКЛАДЫ

СУЧАСНІК БУДУЧЫНІ

Выдатны рускі лірык Аляксандр Блок любіў платонаўскае выказванне «Цудоўнае — цяжка». У гэтым сэнсе ён сапраўды рабіў у літаратуры самую цяжкую справу: у час дэвальвацыі ўсіх каштоўнасцяў і сытай бездухоўнасці паэт спрабаваў падантэўску адрадзіць высокае.

Аляксандр Аляксандравіч пражыў жыццё кароткае, але незвычайнае. Паэзія не займала ў ім НЕЙКАЕ месца, яна была самім жыццём, штодзённым і натхнёным. Ен быў яе героем, быў творцам сваёй паэзіі—чалавек, у якім гарэў дух новага стагоддзя, які прайшоў шлях ад пакланення Прыгожай Даме і загадкавай сімвалісцкай лексіцы да прывідаў Незнаёмкі і рэальнарэвалюцыйных Дванаццаці, да простай і ў той жа час вялікай мовы сваіх вершаў аб Радзіме.

У гады першай сусветнай вайны Аляксандр Блок сем месяцаў правёў на беларускім Палессі.

Пісаў ён маці: тут усе лясы
амаль што з вольхі...
Грузнем у балоце...
А ў памяці, бы літары ў блакноце,
жандараў ненавісных галасы...
Той страшны свет ён ненавідзеў горда:
як ноты—словы, фразы—бы акорды,
хаваў душы ягонай пантэон.
Магчыма, тут, у глыбіні Палесся,
адчуў паэт з'яўленне новай песні...

У сакавіку 17-га А. Блок вярнуўся ў Петраград. Неўзабаве ён закончыў паэму «Дванаццаць», а следам, за два дні, напісаў «Скіфаў». Безумоўна, што ў вобразах, думках і рытмах гэтых твораў знайшоў сваё адлюстраванне і вопыт, вынесены паэтам з Беларусі...

Сёння Аляксандр Блок — наш саюзнік і паплечнік у барацьбе за паэзію высокіх думак і пачуццяў, за паэзію глыбока народную.

Спадчына Блока заўсёды жывая. Яна жыве, спрачаецца, сцвярджае цудоўныя ісціны. Яна дапамагае ствараць тое маральнае асяроддзе, якое вельмі неабходна ўсім нам сёння ў наш складаны час.

Прапаную чытачам некаторыя вершы Аляксандра Блока ў сваім перакладзе.

Мікола ФЕДЗЮКОВІЧ.

Аляксандр БЛОК

Расія

Як і калісьці — над краінай
трымціць кастрычнік залаты,
і грузнуць спіцы ў калянах,
і размываюцца сляды...

Расія, бедная Расія,
яны — лаві іх не лаві —
твае напевы ветравыя,
як слёзы першае любві.

Не пашкадую, бо не ўмею,
як і раней, свой крыж нясу...
Якому хочаш чарадзею
аддай разбойную красу!

Няхай забавяць сны і мары —
мінулае не адышло,
і толькі клопат зноў захмарыць
тваё прыгожае чало.

Ну што ж! Адной турботай болей,
яшчэ адной слязой — гарчэй,
а ты ўсё тая ж — з лесам, полем,
ды ўзорнай хустай да вачэй.

І немагчымае магчыма,
і шлях — не доўгі і цяжкі,
калі мільгне з вачэй жанчыны
ласкавы позірк з-пад рукі,

і празвініць журбой айчыннай
глухая песня з-за ракі!..

Груган

Груган за кругам робіць круг,
груган над сонным лугам кружыць,
на шэры і пустэльны луг
глядзіць.— Над сынам маці тужыць:
«На́ хлеба, грудзі на́... Расці...
Расці пакорны, крыж нясі».

Стагоддзямі шуміць вайна,
у мецяжах палаюць сёлы...
А пад крыламі гругана
гавее край мой невясёлы.

Дакуль жа мацеры тужыць!
Дакуль драпежніку кружыць!

●

Там чалавек згарэў.
ФЕТ.

Як цяжка мне хадзіць сярод людзей
і падпяваць мажорным струнам,
і аб гульні узрушаных страсцей
распавядаць цнатлівым, юным...

І, ўбачыўшы свой вечаровы твар,
знайсці ў хаосе рытм жывога танца,
каб па знічэўных водбліскаx мастацтва
спазнаць жыцця раз'ятраны пажар!

Муза

Ёсць у песнях тваіх, як стыхія,
ад пагібельных вестак агні...
Ёсць праклён запаветных святыняў
і знявага людской дабрыні.

Сіла ёсць у напевах і словах,
што сцвярджаю і я — сам не свой,
быццам ты спакушала анёлаў,
асляпляючы боскай красой.

І калі ты над верай смяешся,
над табою нядрэмна гарыць
той халодны і шэры, бы месяц,
цьмяны круг, вечны круг — угары!

Зло, спагада, таемная слава —
што, скажы, заручона з табой!
Для адных ты — і цуд, і забава,
для мяне ты — пакута і боль.

Хто мне раптам усё перайначыў,
бо чаму я, пазбаўлены сіл,
не загінуў, як лік твой убачыў,
а тваіх суцяшэнняў прасіў!

Я не быў ні каханым, ні другам.
Дык за што падарыла мне ты
зорны купал над кветкавым лугам —
цень пякельнай тваёй пекнаты!

Халадней за паўночныя ранкі,
гарачэй за хмяльное аі,
карацей за абдымкі цыганкі
твае страшныя ласкі былі.

І была над святыняй пацеха —
як знявага і брудная плынь,
і для сэрца няўцямная ўцеха —
гэта горкая страсць, як палын!

ТЭАТР

Лялькі перавучваюцца

На беларускую мову пераходзіць з новага сезона Гарадзенскі лялечны тэатр. У бліжэйшых планах галоўнага рэжысёра Міколы Андрэева — пастаноўка «Дванаццатай ночы» У. Шэкспіра, «Чортавага скарбу» У. Караткевіча, «Канька-гарбунька» паводле знакамітае казкі Яршова, а таксама ажыццяўленне пастаноўкі на польскай мове для самых маленькіх гледачоў — «Тыграня Петрык». Гэтая п'еса некалі ўвасаблялася беларускімі тэатрамі па-руску.

М. ДУБРАВІН.

Свята дабрачыннасці

Папялушка вяла рэй на адкрыцці чарговага сезона ў Дзяржаўным тэатры лялек Беларусі 28 верасня, ператварыўшы яго проста-такі ў «Свята дабрачыннасці». Над гэтай прэм'ерай паводле Шарля Перо працавалі рэжысёр А. Ляляўскі, кампазітар У. Кандрусевіч, мастакі А. Вахрамееў і А. Фаміна. Тым часам «Дзед і жораў» А. Вольскага разам з акцёрамі В. Бялаш і А. Казаковым завяршалі чарговае гастрольна-фестывальнае турнэ па Еўропе (Францыя, Германія, Нідэрланды).

Зоркі — Алег ды Рыгорка

У дзень свайго трыццацігоддзя, а менавіта 13 верасня, вядомы рэжысёр Алег Жугжда выканаў ролю Рыгоркі-яснай зоркі ў аднайменным спектаклі (паводле казкі А. Вярцінскага «Дзякуй, вялікі дзякуй») на Міжнародным лялечным фестывалі ў Разані. І выкананне спектакля, і сама пастаноўка (а яна, нагадаю, зазнала поспех яшчэ летась, на Беларускім фестывалі тэатраў лялек) былі ганараваны неафіцыйным званнем «зорных»; «зорка» беларускай лялечнай рэжысуры Алег Жугжда ў чарговы раз запрошаны наведаць міжнародныя фестывалі, а таксама скласці візіты да лялечнікаў Ізраіля і Амерыкі. Між паездкамі Алег Алегавіч плануе да выпуску некалькі прэм'ер у Берасцейскім лялечным тэатры, чым галоўным рэжысёрам з'яўляецца: «Тры казкі папугая» па матывах італьянскіх народных казак (цікава, што ў гэтых казках ён выступае як драматург, рэжысёр і мастак). Жанр пастаноўкі вызначаны як «бенефіс для актрысы ды папугая». Рыхтуюцца таксама да прэм'ер спектаклі паводле твораў Х. Мюлера і У. Граўцова.

Пра сябе як... пра ўсіх

...Пляцоўка амаль пустая. Колькі сафітаў, мікрафон, капялюшык, жаночы плашч, які праз хвіліну зусім проста (ветлівы мужчына з залы дапаможа) накіне на сябе Актрыса... Дзве валізкі канчаткова пераконваюць: перад намі — спектакль для выездаў. Уцісенуць у тыя валізкі рэквізіт (нават для тэрмаса і бутэрбродаў знойдзецца месца) ды — гайда па «гарадах і весях»! Дакладней, па дамах культуры і вясковых клубах, дзе знойдзецца электрычная разетка і куды зазірае глядач. А калі ўлічыць, што з персанажаў тут адна тольні Актрыса, што назва спектакля «Уладзімір, або Перапынены палёт» паводле кнігі Марыны Уладзі, дык перадусім узнікае паблажлівае стаўленне да будучага відовішча...

Ягоныя стваральнікі нібы кідаюць выклік і... расчароўваюць тых, хто прыйшоў паглядзець на сцэнічную ілюстрацыю вядомай аповесці. Спектакль не пра Марыну Уладзі, не пра Высоцкага, а... пра нас саміх, вымушаных прайсці праз вечнае «жыццё, смерць і каханне». Так вырашылі пастаноўшчыкі Мадэст Абрамаў і Аляксандр Багамолаў, перамясціўшы ў прапанаваныя абставіны цэлую залу.

Гэтаму спектаклю, што ідзе на малой сцэне Рэспубліканскага ТЮГа, непатрэбны касцюмы ды пазнавальны грым. Наўмысна збядняюцца магчымасці гукавога шэрагу; гераіня (Валянціна Галубовіч) адмаўляецца «ціснуць слязу», а працуе на «адной ноце»...

Што гэта? Рэжысёрская прыдумка? Спроба ў яўным «безгалоссі» наблізіцца да прататыпу? Нежаданне ісці па шляху «мастацкага чытання»? І толькі ў канцы спектакля ўсведамляеш, што за тым, як актрыса «трымае» залу — моцная рука рэжысуры, што зрабіла аскетычны, але пераканаўчы і графічна дакладны малюнак ролі; накрэсліла вобраз гераіні...

У. Г.

Адмаўляюць тэатрам-студыям

Аматарам тэатральных эксперыментаў і гістарычных экскурсаў не сыходзіцца болей у Мінску на адрас Фрунзе, 5: Дом літаратара адмовіў «Тэатру-студыі гістарычнай драмы» пад кіраўніцтвам мастака і рэжысёра Уладзіміра Матросава ў сцэне. Палац мастацтваў рэспублікі, дарэчы, мае гэткі самы намер у дачыненні да тэатра-студыі пад кіраўніцтвам Рыда Таліпава: студыйцам бракуе грошай акуратна выплачваць арэнду пасля апошняга павышэння цэн.

Сезон для кіно?

Своеасаблівае адкрыццё сезона ўрачыста адзначылі 1 кастрычніка кінатворцы Беларусі ў тэатральнай зале мінскага Дома афіцэраў (Дома кіно, як вядома, няма ўжо). Напярэдадні рэспубліканскае радыё выпусціла ў эфір гутарку з мастацтвазнаўцай Нінай Фральцовай, якая сцвердзіла: «У беларускім кіно крызіс, але чатыры ўсесаюзныя прэм'еры за паўгода!..» і «Пастаўлена шмат, але як пастаўлена...».

Усё добра?

Далікатную і балючую тэму яўрэйскай эміграцыі, у прыватнасці, з Беларусі, кранае Юрый Хашчавацкі ў сваёй новай стужцы «Усё добра», здымкі якой завяршаюцца. «Народы зжыліся за стагоддзі, а губляюць адно аднаго назаўсёды», — са скрухай канстатуе рэжысёр.

НА ХВАЛЯХ ЭФІРУ

Нічога не можам...

Радыёпрэм'ера мінулага тыдня — спектакль-мініяцюра «Дарожная гісторыя» па п'есе С. Кахновіч, які ўвасобіў рэжысёр В. Анісенка (і сам выканаў адну з роляў), адметная намаганнем выявіць адценні самых далікатных чалавечых пачуццяў, — гэтаму паспрыялі Г. Кухальская і Т. Качаткова. Аднак літаральна ўслед дарожнай гісторыі пра тое, як два сталыя чалавекі рамантычна пакутуюць насупраць адно аднаго ў зачыненым купэ ды так і не рашаюцца пазнаёміцца, паразумецца і г. д., Усесаюзнае радыё прапанавала расповяд экс-першай лэдзі Амерыкі Нэнсі Рэйган (вынятка з яе кнігі «Мая чарга») пра тое, як... прымаюцца падобныя рашэнні.

ЭСТРАДА

«Ад імя» Гарбачова

Віктар Грыбаедаў вядзе сваю эстрадную праграму «Свежы вецер», якую складаюць пародыі на ўсіх вядомых палітычных дзеячаў нашага стагоддзя. Артыст не абышоў сваёй увагай і класічную драматургію: два ўрыўкі з п'ес М. Эрдмана («Мандат») і М. Старыцкага («Па двух зайцоў») утвараюць другую частку праграмы. Поспех Віктара замацоўвае Аліна Нядзвецкая, у выкананні якой гучаць вершы паэтаў канца нашага стагоддзя А. Галіча, У. Высоцкага і В. Цоя.

Весткі з ДАВТа

Дырэктар ДАВТа Беларусі, мастацкі кіраўнік оперы С. Картэс вярнуўся з Вільні, дзе сустракаўся з кіраўніцтвам Летувіскай оперы. Дамоўлена, што ў лістападзе спектакль ДАВТа Беларусі «Чарадзейная флейта» будзе паказаны ў Летуве, а Каўнаскі музычны тэатр прыедзе да нас з операю «Дон Жуан». Мяркуецца, што дырыжыраваць будзе маэстра С. Сандэцкіс. «Мы пагадзіліся з летувіскімі калегамі на тым, — сказаў карэспандэнту «ЛіМа» С. Картэс, — што можам не толькі абменьвацца малымі гастролямі опернай трупы ці рабіць супольныя пастаноўкі, — мы, дзеячы мастацтва дзвюх блізкіх рэспублік з агульнай гісторыяй, зможам знайсці нават агульную тэму для новых супольных работ».

●

Адбылася прэм'ера камернай оперы «Моцарт і Сальеры» М. Рымскага-Корсакава ў канцэртным выкананні. Дырыжор А. Васілеўскі, партыі выконвалі Э. Пелагейчанка (Моцарт) ды А. Правілаў (Сальеры). Новая работа будзе ўключана ў праграму своеасаблівага маленькага фестывалю, прысвечанага году Моцарта і прымеркаванага тэатрам на апошнюю дэкаду лістапада, да традыцыйнай «Беларускай музычнай восені».

●

Швейцарскі балетмайстар А. Бернар будзе ставіць у Мінску балет «Ундзіна» паводле паэмы Г. Гейнэ на музыку нямецкіх кампазітараў.

●

У Сан-Францыска галоўны дырыжор тэатра А. Анісімаў паставіў у якасці музычнага кіраўніка оперу С. Пракоф'ева «Вайна і мір».

●

Канцэрты пад рубрыкай «Маладыя галасы» зробяцца на сцэне ДАВТа традыцыйнымі. І калі першы з іх, які прайшоў 28 верасня, прадстаўляў мастацтва маладых беларускіх вакалістаў, дык ужо наступны (а прымеркаваны ён на 30 кастрычніка) абяцае знаёмства не толькі з новымі спевакамі, а і з іхнімі равеснікамі — таленавітымі паэтамі. Магчыма, што ў фае будзе разгорнута выстава работ маладых беларускіх мастакоў, а таксама кніжак паэзіі ды прозы.

Я. КАРЛІМА.

На лета — зноў у Канаду

5 кастрычніка на сцэне Беларускай дзяржаўнай філармоніі адбудзецца канцэрт ансамбля народнай музыкі «Свята». Папулярны беларускі калектыў вярнуўся днямі з Канады. То была паездка некамерцыйнага характару: «Свята» правяло шэраг дабрачынных канцэртаў. Адзінаццаць вячэрніх выступленняў, дзённыя праграмы ў храмах, дзе быў наладжаны збор ахвяраванняў, дазволілі сабраць значную суму на закупку медпрэпаратаў і сучаснага абсталявання для Беларускага рэспубліканскага дзіцячага гематалагічнага цэнтра. Як паведаміў дырэктар Беларускай дзяржаўнай філармоніі У. Ратабыльскі, удзельнік паездкі, «Свята» прымалі ў Канадзе вельмі цёпла, і ад фірмы, што ладзіла гэтую вандроўку, паступіла прапанова ўжо на наступны год наконт трохтыднёвага турнэ «Свята». Апроч таго, ад правінцыі Квебек ёсць запрашэнне на 10-дзённыя камерцыйныя гастролі.

С. Б.

На міланскім тэлеканале

Толькі ў сярэдзіне лістапада вернецца ў Мінск Дзяржаўны канцэртны аркестр Беларусі пад кіраўніцтвам М. Фінберга. Тры тыдні таму ён з'ехаў у Мілан, дзе, паводле кантракта, прадаўжае супрацоўнічаць з 5-м каналам тамтэйшага тэлебачання. Адначасова саліст аркестра, папулярны спявак М. Скорыкаў выправіўся ў ЗША. У яго гастрольным рэпертуары — народныя песні.

Н. К.

Па выставачных залах

●

У час рэспубліканскага фестывалю мастацтва інвалідаў у Палацы прафсаюзаў праходзіла мастацкая выстава. Зразумела, што творчасць самадзейнікаў нельга ацэньваць тымі ж крытэрыямі, што і прафесійных мастакоў, але часам творы самадзейнага мастака ўражваюць шчырасцю і натхненнем, якое не заўжды знойдзеш і ў прафесійніка. Былі такія творы і на прыгаданай выставе. Увогуле ўзровень цывілізаванасці грамадства вызначаецца стаўленнем да дзяцей, старых і інвалідаў. Доўгі час у краіне Кастрычніка справа не ішла далей гучных дэкларацый аб нашым нейкім асаблівым гуманізме, аб тым, што «ўсё ў імя чалавека», і на тое падобнае...

Можа, цяпер, калі мы жывём у іншай дзяржаве — Рэспубліцы Беларусь, дзяржава нарэшце павернецца тварам да людзей? Хацелася б верыць, што фестываль — гэта не чарговая прапагандысцкая акцыя, пасля якое ўсё вяртаецца на свае кругі, а сведчанне новага мыслення.

●

У Палацы мастацтваў апошнім часам прайшлі тры выставы — скульптара Генадзя Мурамцава, вядомага як майстра партрэта; жывапісца Віктара Яўсеева, мастака арыгінальнага, раней знанага толькі асобнымі палотнамі, — так шырока яго творчасць прадстаўлена ўпершыню; экспазіцыя твораў кандыдатаў на ўступленне ў Саюз мастакоў Беларусі.

Сярод апошніх, дарэчы, ёсць мастакі, чый аўтарытэт ў аматараў мастацтва і крытыкаў даволі высокі. Скажам, мастак з Віцебска Алесь Пушкін.

●

Дом мастацтваў. Тут экспанавалася выстава пад назовам «Вялікія страхі і маленькія радасці ў выкананні Цімафея Ізотава». Сапраўды, творы страшнаватыя, і радасці мала. Вельмі падобна на нашае жыццё. Відавочна, што Цімафей любіць творы Сальвадора Далі, Макса Эрнста, Рэнэ Магрыта, іншых карыфеяў сюррэалізму. У кнізе водгукаў ёсць запіс, зроблены грамадзянінам Польшчы, які прапаноўвае Ц. Ізотаву наладзіць выставу ў іхняй краіне і бярэцца дапамагчы мастаку ў гэтай справе.

Старшыня секцыі — К. Камейша

У Доме літаратара прайшоў справаздачна-выбарчы сход секцыі паэзіі.

Старшынёй новага складу бюро секцыі выбраны К. Камейша.

«Сыщик» шукае... чытача

У творчае спаборніцтва з «Частным детективом», «Детективом» і іншымі выданнямі аналагічнага профілю, якія выходзяць у рэспубліцы, мяркуе ўступіць новы часопіс «Сыщик». Першы нумар яго павінен з'явіцца ў кастрычніку. Галоўны рэдактар часопіса Мікалай Чаргінец абяцае пазнаёміць чытача з лепшымі творамі дэтэктыўнага жанру не толькі беларускіх аўтараў, а і пісьменнікаў, журналістаў, якія жывуць за межамі Рэспублікі Беларусь. Знойдуць у новым выданні месца і шэдэўры замежнага дэтэктыву. Аб'ём і фармат часопіса будзе, як у «Полымі», кошт асобнага нумара — 5 рублёў. Нагадаем, што нумар «Полымя» — усяго 1 рубель. Дык, можа, лепей усё ж «Полымя» чытаць?

Зноў пра «белыя плямы»

Складанымі пуцявінамі, як бачна з брашуры А. Фядосіка «Ілюзорнасць і сапраўднасць» (выдавецтва «Навука і тэхніка»), у дваццатыя—трыццатыя гады ішло развіццё не толькі беларускай літаратуры, а і фалькларыстыкі. Дзейнасць навукоўцаў таксама знаходзілася пад своеасаблівым прэсам сталінізму. Да якіх сумных вынікаў прыводзіла гэта, аргументавана паказвае аўтар, па-новаму, з пазіцыі сённяшняга дня аналізуючы фальклорныя зборнікі, выдадзеныя ў той час.

З жыцця беларускай эміграцыі

Барыс САЧАНКА

Калі-небудзь, трэба спадзявацца, пра тых беларусаў, што па волі лёсу апынуліся далёка ад роднай зямлі (а некаторыя жывуць і сёння там, на чужыне), будуць напісаны глыбокія даследаванні. Пакуль жа — толькі некалькі штрыхоў, фактаў, якія, як мне здаецца, не пазбаўлены цікавасці.

1.

ЯК ВЯДОМА, у гады Вялікай Айчыннай вайны ў Мінску пры згодзе і падтрымцы гітлераўскіх акупантаў быў створаны марыянетачны беларускі ўрад з ліку калабарантаў—гэтак званая Беларуская Цэнтральная Рада (БЦР). Узначаліў яе Радаслаў Астроўскі — у недалёкім мінулым выпускнік Пецярбургскага універсітэта, потым дырэктар Віленскай беларускай гімназіі, старшыня Таварыства Беларускай Школы, што было арганізавана пры паляках у Заходняй Беларусі. БЦР не займела ні пашаны, ні аўтарытэту сярод жыхароў нашай рэспублікі, запляміла сябе супрацоўніцтвам з фашыстамі; беларусы гэтую «Раду» інакш і не звалі, як «здрада». Калі ў 1944 г. немцы, гнаныя савецкімі войскамі і партызанамі, адступілі з нашай Бацькаўшчыны, адступілі разам з імі і тыя, хто іх падтрымліваў, хто з імі супрацоўнічаў. Апынуўшыся ў Германіі, БЦР спрабавала пашырыць свой уплыў на «остарбайтаў» — вывезеных на катаржныя работы і палонных беларусаў, стварала нават сваё калабаранцкае войска. Але з усяго гэтага нічога не выйшла. Арганізаваная з вялікімі цяжкасцямі дывізія (брыгада) «Беларусь» у 1945 г. здалася ў палон амерыканцам, а самі саўдзельнікі жудасных злачынстваў апынуліся ў лагерах ДП.

Пасля заканчэння вайны на тэрыторыі ўсіх трох зноў саюзнікаў пачало ўзнікаць палітычнае жыццё. Беларуская Цэнтральная Рада была непапулярная сярод беларусаў, таму, па ўсёй верагоднасці, вырашана было «ажывіць» даўно мёртвую БНР. За гэта з імпэтам узяўся інжынер Мікола Абрамчык. Выкарыстаўшы тэстамент-запіску апошняга «прэзідэнта» БНР Васіля Захаркі, які памёр у 1943 г. у Празе, ён стварыў «Раду БНР». «Рада БНР» ужо ў снежні 1947 г. выступіла з «Дэкларацыяй», у якой «урачыста» заявіла, што яна і надалей будзе «імкнуцца да ажыццяўлення волі беларускага народа да незалежнасці гаспадарствавога жыцця, выказанай ім вуснамі Першага Усебеларускага Кангрэса і Актам 25 Сакавіка; не прызнае і ніколі не прызнае БССР за форму Беларускага незалежнага гаспадарства; не прызнае і ніколі не прызнае ўсе ўмовы і забавязанні, якія няпраўна ад імя беларускага народа падпісалі ўрады СССР, Польшчы і г. зв. «Урад БССР»...» У лютым 1948 г. гэтая «Рада» выступіла ўжо з «маніфестам», у якім заяўляла, што будзе і далей весці барацьбу за звяржэнне савецкай улады на Беларусі, за аддзяленне Беларусі ад СССР і ператварэнне яе ў буржуазную рэспубліку.

Ідэю «ажыўлення» БНР падхапілі перш за ўсё каталіцкія беларускія колы эміграцыі з былой Заходняй Беларусі, — яны, дзякуючы сваёй калабарацыі з польскімі, а потым і нямецкімі акупантамі, найбольш ацалелі і выратаваліся. Гэтая група пачала называць сябе «крывічамі», падпала пад поўны ўплыў Ватыкана. М. Абрамчык прыняў уніяцтва, выдаючы яго за адзіную нацыянальную беларускую рэлігію, а яго блізкія памагатыя С. Грынкевіч, В. Жук-Грышкевіч, С. Станкевіч і інш. не хавалі, што яны— католікі і свой лёс звязваюць з БНР невыпадкова, бо мараць выкарыстаць гэтую арганізацыю для вяртання славянскага ўсходу пад унію. Завязваюцца кантакты з польскім эміграцыйным урадам, што на той час асеў у Лондане, і кіраўнікі яго аказваюць неабходную, у тым ліку, грашовую дапамогу.

У канцы красавіка 1948 г. самазваная «Рада» правяла ў амерыканскай зоне акупацыі ў г. Остэргофене «з'езд», на якім «узаконілі» — «выбралі» «прэзідэнта» М. Абрамчыка.

Усё гэта, няйнакш, і выклікала з'яўленне ў тым самым 1948 г. у Германіі брашуры «Хто такія крывічы?», у якой галоўны ўдар накіраваны супраць рэаніматараў БНР. Вось што пісалася там, напрыклад, пра новага «прэзідэнта» БНР:

«Мікалай Абрамчык (...) не мае маральных і юрыдычных асноваў абвяшчаць сябе прэзідэнтам Беларускай Народнай Рэспублікі. Апошнія эміграцыйныя ўрады — Цвікевіча і Ластоўскага прызналі бальшавіцкі ўрад БССР за законны, аддалі свае мандаты савецкаму прадстаўніку і паехалі ў БССР. Там былі яны хутка знішчаныя савецкім НКВД. На гэтым і закончылася дзейнасць установаў гістарычнай БНР. Захарка — заступнік Старшыні Рады БНР, які застаўся жыць за граніцай як прыватная асоба, не меў ніякіх законных асноваў называць сябе прэзідэнтам БНР і сам сябе такім ніколі не называў аж да сваёй смерці ў 1943 г. Аднак Абрамчык заяўляе, што ён у спадку па Захарку атрымаў прэзідэнцтва БНР. Запазнаемся падрабязней з жыццяпісам гэтага крывіцкага прэзідэнта.

Мікалай Абрамчык сын Сымона і Тацяны паходзіць з вёскі Сычавічы, Радашкоўскай воласці, Маладзечанскага павета. Сягоння ён мае каля 45 гадоў. Вучыўся ў пачатковай школе ў Сычавічах, а пазней у 4-класавым гарадскім вучылішчы. У 1920 г. ён вучыўся на курсах беларусазнаўства для настаўнікаў пачатковых школаў у Вільні. Па аднагодняй настаўніцкай працы ў вёсцы Лепкаўшчына Ашмянскага павета Абрамчык адбывае вакацыйныя настаўніцкія курсы ў Вільні, дзе ўваходзіць у кантакт з камуністычнай падпольнай арганізацыяй і цалкам уключаецца ў камуністычную работу. У тым самым часе бацька Абрамчыка — Сымон Абрамчык застаецца войтам Радашкоўскай воласці. Тады ж дзейнічае ведамы паланафіл адвакат Паўлюк Аляксюк, які хоча падмацаваць у паляноў сваё становішча, арганізуе беларускі з'езд Зах. Беларусі ў Вільні, на які прыбывае і Сымон Абрамчык разам з сваімі абоімі сынамі Мікалаем і Гаўрылам. На гэтым з'ездзе Аляксюк праводзіць рэзалюцыю аб далучэнні Зах. Беларусі да Польшчы. Пазней аднавяскоўцы Абрамчыка дапікалі ім, што яны прадалі Беларусь палякам за драбніцу.

Вёска Сычавічы паложана каля самай савецкай граніцы былой Польшчы і дзеля гэтага адтуль лёгка было трымаць сувязь з бальшавіцкім замежжам. Абодва малады́я Абрамчыкі ад даўжэйшага часу працавалі на карысць Саветаў. У выніку гэтага супрацоўніцтва з камуністамі, родны брат М. Абрамчыка Гаўрыла Абр., дастае пасаду ў менскім ОГПУ. Сам М. Абрамчык, па партыйнаму камуністычнаму загаду, ходзіць нелегальна ў Менск, прыносіў адтуль у Польшчу камуністычную

М. Абрамчык знаходзіцца ў Парыжы і падае сябе за прэзідэнта БНР, хаця па запісцы Захаркі ён названы другім пасля Л. Генію́ш. І Геніюш і Абрамчык з'яўляюцца ад даўжэйшых часоў савецкімі агентамі і па заданню бальшавіцкай Масквы Абрамчык знаходзіцца за граніцай. Таму ён ачольвае разбівацкі крывіцкі блок, які змагаецца супраць кансалідацыі беларускай эміграцыі, каб не дапусціць да паўстання адзінага беларускага антысавецкага фронту. Не маючы ніякіх юрыдычных асноваў і не маючы даверу шырокага агулу беларускай эміграцыі, Абрамчык, маскуючыся аферным характарам тэстаменту, хоча замаскаваць сваю бальшавіцкую работу. Аднак пастаянна ўяўляюцца зносіны яго з савецкімі дзейнікамі. У 1947 г. ён павінен быў быць высланы з Францыі ў Савецкі Саюз у сувязі з групай праф. Одынца (Саюз Савецкіх Патрыётаў), з якімі ён меў блізкія дачыненні. Абрамчык перахоўваў у сябе некалькі разоў ведамага польскага бальшавіцкага агента маёра Гржэгжа Дабравольскага, якога хаваў ад французскай паліцыі і праз якога зносіўся з крывічамі ў Нямеччыне; ён прысылаў Дабравольскага

Тухачэўскім і ягонай групай падрыхтоўвалася збройнае выступленне супраць камуністычнай улады, на Беларусі былі арыштаваныя: камандуючы БВА Убарэвіч, старшыня СНК БССР Галадзед, старшыня ЦК БССР Чарвякоў застрэліўся; амаль усе народныя камісары БССР, іх заступнікі і ўсе сябры ўрада БССР былі арыштаваныя і засуджаныя; шмат хто з пасярод іх быў расстраляны, рэшта выслана ў канцэнтрацыйныя лагеры. Толькі Кандыбовіч астаўся цэлы, ні ў чым не пацярпеў і далей вёў сваю працу ў СНК. Усё гэта сведчыць аб добрасумленнай працы яго для бальшавікоў.

З вышэйпададзенага відаць, што Кандыбовіч — гэта адзін з найпэўнейшых людзей бальшавіцкай Масквы на Беларусі, ён правая рука бальшавіцкага сатрапа Панамарэнкі, ён ачольваў крывавыя «чысткі» беларускіх нацыяналістых і беларускага сялянства на працягу многіх гадоў...

У крывічоў Кандыбовіч з'яўляецца кіруючай асобай, ён належыць да рэвізійнае камісіі іхнага Алімпу, трымае руку на пульсе і кантралюе ўвесь крывіцкі рух, надаючы яму кірункі сягоннішняй прапагандовую літаратуру, а заносіў туды весткі, патрэбныя бальшавікам. Апроч таго, у паразуменні з ОГПУ, карыстаючыся з блізкасці граніцы ён пераводзіць нелегальна за граніцу ў БССР людзей і ад кожнай пераведзенай галавы бярэ па 20 долараў. Каб змыліць пільнасць польскай паліцыі, М. Абрамчык паступае ў Радашкоўскую беларускую гімназію, дзе арганізуе адначасова камсамол. У гэтым часе прыязджае ў Сычавічы для настаўніцкай працы вядомы слуцкі паўстанец Юры Лістапад, які распачынае тут беларускую нацыянальную працу; за гэта паляні выдаляюць яго ў БССР як не маючага польскага грамадзянства. На Случчыне ў БССР Ю. Лістапад арганізуе новае паўстанне супраць бальшавікоў. ОГПУ выкрывае гэтую арганізацыю і арыштоўвае шмат беларусаў з Ю. Лістападам на чале. Бальшавікі хацелі скампраметаваць «лістападаўскі» рух ведамымі спосабамі правакацыі і фальшывых сведкаў. Адным з такіх сведкаў на судзе Лістапада фігуруе брат М. Абрамчыка Гаўрыла, які, ведаючы супрацьбальшавіцкія настроі Лістапада і ягоную дзейнасць з Сычавіч ад брата Мікалая, сыпле на Лістапада неправўдападобныя рэчы, на аснове якіх суд карае Лістапада і ягоных сяброў шматлікімі гадамі катаргі, адкуль ніхто не вярнуўся. Гаўрыла Абрамчык выступае тады як агент ОГПУ пад клічам Гаўрылы Зубовіча (Зубовіч — прозвішча ягонай жонкі, былой машыністкі аднаго з сакрэтных аддзелаў менскага ОГПУ). За адданую працу для Савецкага Саюза, Зубовіча авансуюць па службе, дастаючы становішча кантрольнага каменданта асабовых цягнікоў па лініі Менск—Негарэлае — Стоўбцы. Тым часам М. Абрамчык выслугоўваецца бальшавіком у Польшчы. Як выдатны камсамолец М. Абрамчык дэлегуецца на Сусветны з'езд камсамола ў Маскву і вяртаецца адтуль на Беларусь як вялікі аўтарытэт для ўсяго камсамола Зах. Беларусі. Па сканчэнні Радашкоўскай гімназіі М. Абрамчык едзе ў Прагу Чэшскую, дзе працуе для бальшавікоў. Ён спрычыніўся ў вялікай меры стварэнню прасавецкай атмасферы сярод колаў ураду БНР, якія прыбылі да Берлінскай канферэнцыі ў 1925 г., на якой апошні ўрад БНР прызнаў за адзіны законны ўрад беларускага народа бальшавіцкую ўладу БССР і самаліквідаваўся. М. Абрамчык расхвальваў Цвікевічу, Ластоўскаму, Мамчыцу і іншым жыццё ў БССР, куды пасля гэтага выехала большыня з іх і была зліквідавана бальшавікамі. З Прагі М. Абрамчык пераязджае ў Парыж, не зрываючы з бальшавікамі. Там ён уваходзіць у кантакт з арганізацыяй «Украінская воля». Пад час вайны немцаў з бальшавікамі Абрамчык быў прывезены праз Гестапа ў Берлін для рэдагавання газеты ў беларускай мове «Раніца», дзе выявіў сваю няздольнасць. Тады яго пераводзяць на працу ў Камітэт Самапомачы ў Беластоку. Тут М. Абрамчык прысабечвае адзін раз 7000 марак, а другі раз — 30 000 марак, якімі дзеліцца з др. Ст. Грынкевічам. Як скампраметаванага М. Абрамчыка перакідвае Гестапа зноў у Парыж. Дэфрантацыяй грошай праз Абрамчыка Берлінскі Камітэт поўнасцю падарваны ў вачах беларускага грамадства і не мог стаць на ногі. Калі Абрамчык у 1943 г. знаходзіўся ў Берліне, памёр апошні ўдзельнік Рады БНР Захарка ў Празе Чэшскай. Перад смерцю ён перадаў свой архіў сваёй сваячцы Ларысе Геніюш; прысутны тады ў Празе др. Ян Станкевіч адгаварваў Л. Геніюш ад прымання архіваў, а дамагаўся перадаць іх яму альбо Мікалаю Абрамчыку. Аднак Захарка пакінуў запіску, у якой перадаў апеку над архівам Ларысе Геніюш і Мікалаю Абрамчыку. Запіска Захаркі да апошняй хвіліны прыходу бальшавікоў у Прагу ў 1945 г. у Л. Геніюш. Яна сама дабраахвотна засталася пад савецкай уладай у Празе. Як чэхі расказвалі, у яе была савецкая штаб-кватэра; там было месца збору савецкіх афіцэраў. Праз Л. Геніюш былі індэнтыфікаваныя беларусы, пражываючыя ў Празе, якія «дабраахвотна» вярнуліся на Беларусь, а аб другіх след загінуў. Сама Л. Геніюш вярнулася ў БССР і праз Менскае радыё хваліла савецкі крывавы ўрад. Другі спадкаемца запіскі-тэстаменту па Захарку — ў Остэргофен да Я. Станкевіча, С. Станкевіча і Ф. Кушаля. Пры дапамозе крывічоў М. Абрамчык стараецца падарваць аўтарытэт 2-га Усебеларускага Кангрэса і ягоных органаў; арганізуючы ў 1947 г. фікцыйную крывіцкую Раду БНР у тайніцы ад беларускага грамадства па сваім асабістым падборы прыхільнікаў. У кіраўніцтва пакліканы ім партыйцы-камуністы, якія ліквідавалі беларускі вызвольны рух на баку савецкіх уладаў, і польскія дыверсанты, якія дапамагалі ў Польшчы нішчыць беларускі нацыянальны рух.

Зусім зразумела таму, дзеля чаго шырокія колы дэмакратычнай беларускай эміграцыі варожа ставяцца да работы М. Абрамчыка».

Праверыць, дзе тут праўда, а дзе мана, пакуль не будуць адкрыты архівы, у іх ліку і самыя сакрэтныя, немагчыма. Хоць і адчуваецца — брашуру пісаў хтосьці з ворагаў М. Абрамчыка, удзельнікаў Другога Усебеларускага Кангрэса,—ён быў праведзены 27 чэрвеня 1944 г. у Мінску беларускай калабарацыяй, каб зрабіць бачнасць законнасці ўрада БЦР. Тым не менш, працытуем яшчэ некалькі старонак з гэтай брашуры, якая, дарэчы, неўзабаве выйшла другім выданнем у Лондане (1949 г.):

«Адным з бліжэйшых супрацоўнікаў М. Абрамчыка цяпер з'яўляецца Сымон Кандыбовіч, які жыве пад фальшывым прозвішчам Сымона Кабуша. Ён паходзіць са Случчыны, дзе працаваў настаўнікам. У першую сусветную вайну выходзіць афіцэрам. На пачатку бальшавіцкай рэвалюцыі ўжо належыў да Камуністычнае партыі, быў дырэктарам гарэлачнага завода ў Уруччы на Случчыне і ачоліў бальшавіцкую лінію. Топчучы іншых, ён хутка пайшоў у гару савецкай іерархіі. У 1932 г. Кандыбовіч жыве ўжо ў 2-ім Доме саветаў, дзе магла жыць толькі найвышэйшая эліта БССР. Тады ён працаваў на становішчы загадчыка справамі СНК БССР (Управы справамі СНК БССР). Адначасна ён быў сябрам Савета Народных Камісараў БССР, сябрам Эканамічнай Рады (ЭКАСО) і сябрам Савета Труда і Абароны (СТО).

Яшчэ раней заангажаваўся Кандыбовіч як бальшавіцкі кат беларускіх нацыяналістых. У адным з журналаў «Зборнік законаў і распараджэнняў Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта і Рады Народных Камісараў БССР» за 1929 г. радам з пастановай ЦВК і СНК аб звальненні ад становішча Народнага Камісара Земляробства БССР праф. Прышчэпава, была змешчана пастанова за 1929 г. адносна Народнага Камісара Асветы Баліцкага, Лёсіка і другіх, абвінавачаных тады як беларускіх нацыянал-дэмакратаў (нацдэмаў). У канцы гэтай пастановы была змешчана малая прыпіска: «Дакладчык Кандыбовіч»...

Дзейнасць Кандыбовіча характэрна яшчэ адмеціць і тым, што ў 1932—33 гг. ягонымі прыяцелямі былі: Валковіч — другі сакратар ЦК КПБ(б), Занкоўскі — упаўнаважаны прадстаўнік ОГПУ (НКВД) па БССР, Дубовіцкі — упаўнаважаны НК Абароны БССР, ён жа і начальнік сакрэтнага і мабілізацыйнага аддзела СНК БССР, камендант Дома Урада БССР — Л. Шулькоўскі.

У 1934 г. на пасяджэнні СНК і Эканамічнага Савета БССР Кандыбовіч і Смірноў (упаўнаважаны НК саўгасаў) і Аўчыннікаў (заступнік НК саўгасаў) у спрэчках выгалошваюць прамову, абвінавачваючы НК Земляробства БССР Раніцкага, Масюкова, Паніматко, Матусава, Шчарбакова і інш. Абвінавачвалі іх у шкодніцтве савецкай сістэмы сельскай гаспадаркі, у шкодніцтве планавання мясанарыхтовак для патрэб дзяржавы, у шкодніцтве развіццю конягадоўлі і г. д. Зараз за гэтым Валковіч — 2-гі сакратар партыі і Картукоў — загадчык сельскагаспадарчага аддзела ЦК партыі выдаюць пастанову аб пацягненні да адказнасці Раніцкага і інш. У выніку гэтага органы НКВД расправіліся з абвінавачанымі.

У 1936—37 гг., калі маршалам СССР антыбеларускай дыверсіі.

Трэцяй вядучай фігурай у крывічоў з'яўляецца Аўген Калубовіч, які сягоння жыве пад чужым прозвішчам Каханоўскага. Гэта сябра ВКП(б), быў суджаны за растрату школьных грошай на 3 гады зняволення. Кару адбываў у Байкал-Амурскіх лагерах. Спачатку працаваў у горадзе Свабодным, як упаўнаважаны НКВД для палітычнага нагляду і выхавання вязняў. Асабліва ён здзекваўся над зняволенымі святарамі. За карысную і шчырую працу ён быў расканваіраваны і пераведзены на працу на станцыі Ерафей Паўлавіч, дзе мясціўся лагер выключна палітычных вязняў. Там ён вёў палітычны нагляд над вязнямі і даваў аб іх характарыстыкі, якія вырашалі аб звальненні на волю або аб далейшым пакаранні. За стаханаўскую працу ў гэтым лагеры НКВД даравала Калубовічу рэшту -- паўтара гады кары і дало яму права пражываць у сталічных гарадах і прыгранічнай зоне (...), заняць становішча інспектара камуністычнага выхавання ў рэспубліканскай установе. Тут ён павёў актыўную барацьбу з беларускімі патрыётамі нацыянал-дэмакратамі. Дзякуючы яго энкавэдоўскай дзейнасці цэлы шэраг беларускіх настаўнікаў апынуліся ў Сібіры ў канцэнтрацыйных лагерах. Калубовіч ніколі не быў нацыянал-дэмакратам, не належаў да нацдэмаў; каб зацерці сляды па сваёй антыбеларускай рабоце як агент НКВД ён увёў у блуд Язэпа Найдзюка, падаючы яму няпраўдзівы і выдуманы матэрыял аб сабе і аб альтруістых, аб чым напісана ў кнізе «Беларусь учора і сягоння».

У брашуры «Хто такія крывічы?» згадваюцца і іншыя імёны: Антона Адамовіча, які «студэнтам быў высланы бальшавікамі разам з беларускімі нацдэмамі з Беларусі, а потым яго чамусь вярнулі ў Менск і далі магчымасць вучыцца ў універсітэце. З ссылкі варочалі і давалі права пражываць у сталічных гарадах, а тым больш вучыцца пры бальшавіках толькі такім людзям, якія даюць забавязанне працаваць для НКВД і якіх НКВД знойдзе прыдатнымі для такой працы. Пад час нямецкай акупацыі Беларусі ў 1941 г. А. Адамовіч працаваў пры Генеральным Камісарыяце рэферэнтам прапаганды. Як арганізатар «Менскай газэты» і рэдактар ён прымае на працу ў рэдакцыю камуністы Матусевіча і Мурашку, якіх ён добра ведаў. Гэтыя дыверсанты забіваюць (з дапамогай партызанаў) у памяшканні рэдакцыі ведамых беларускіх дзеячоў па барацьбе з камунізмам: Ф. Акінчыца і В. Казлоўскага і кіруюць далей бальшавіцкай антыбеларускай дыверсіяй. Па стараннях А. Адамовіча быў прыняты ў Беларускае Навуковае Таварыства камуністы Івашкевіч, які забівае старшыню горада Менску праф. Іваноўскага. Каб забяспечыцца ад падазрэнняў, А. Адамовіч сімуляваў падкладанне мінаў у рэдакцыю газеты невядомымі асобамі. Аднак беларускі актыў, які не давяраў Адамовічу, зажадаў ад уладаў аддалення яго ад працы. Пасля гэтага Адамовіч працаваў у немцаў звычайным наймітам у аддзеле Розенберга»; Янкі Станкевіча, які ў «сваім часе, каб прайсці паслом у польскі сойм, бярэ 2000 долараў ад сябры ЦК КПЗБ Забровіча, перад якім забавязваецца праводзіць камуністычную прапаганду», і «з польскай дапамогай ён атрымлівае пасольскі мандат. Падчас усёй сваёй кадэнцыі пасольскай ён не сказаў ані аднаго слова з сэймавай трыбуны ў абароне

беларускага народа... Падчас нямецкай акупацыі Беларусі ў 1941 г. ён перахоўвае ў Менску цяперашняга камуністычнага польскага прэзідэнта Берута і ўладжвае яго на працу на адным з адказных становішчаў у гарадской управе гор. Менску. Перад нямецкімі ўладамі і СД паручаецца сам др. Я. Станкевіч, др. В. Тумаш—як старшыня горада і Дзямідовіч-Дзямідзецкі — як заступнік старшыні, што Берут не з'яўляецца камуністам»; Станіслава Станкевіча— гэтага «бязстыднага служакі ўсіх акупантаў Беларусі... Аж да 1939 г. ён быў настаўнікам паланістыкі і адначасна выхоўваў дзяцей у польскай дзяржаўнай гімназіі», «быў добрым паланізатарам беларускіх дзяцей». «Падчас бальшавіцкай акупацыі Зах. Беларусі ў 1939 г. др. Ст. Станкевіч уваходзіць у давер да бальшавіцкіх уладаў; ён атрымлівае права выкладання ў сярэдняй школе ў Навагрудку, дзе працуе як завуч — г. зн. заведуючы вучэбнай часткай, або дакладней — наглядчык над навучэннем дзяцей у камуністычным духу. Ён быў пострахам для мясцовага беларускага насельніцтва, як агент НКВД, заўсёды выступаў на савецкіх трыбунах як выдатны бальшавіцкі актывіст. За часоў нямецкай акупацыі — ён прымае ўдзел у працы беларускай адміністрацыі (быў бургамістрам горада Барысава. — **Б. С.**), адзначаецца вялікай жорсткасцю і кампраметуе сябе як п'яніца. У Берліне ён быў рэдактарам газеты «Раніца» (і «Бел. работнік») і выслугоўваўся нямецкаму аддзелу прапаганды. На эміграцыі, пасля развалу Нямеччыны, ён супрацоўнічае з савецкімі агентамі. Разам з Францішкам Кушалем ён уваходзіць у сувязь з варшаўскім камуністычным агентам капітанам Сновацкім, якому передае спісы беларускіх афіцэраў і нацыянальных дзеячоў. Гэтыя спісы нібы мелі быць перасланыя польскаму ген. Андэрсу ў Італію, але капітан Сновацкі завёз іх у Польшчу бальшавікам»; Францішка Кушаля — ён «да 1939 г. быў капітанам прафесіянальным польскай арміі і настаўнікам польскай кадэцкай школы. Свае вышэйшыя вайсковыя званні атрымаў ад прэзідэнта Астроўскага, якому пазней ганебна здрадзіў. Пры разгроме Польшчы ў 1939 г. Кушаль трапіў у савецкі палон і, як польскі афіцэр, быў перавезены ў Казельск. Адтуль у 1940 г., перад ведамым масавым расстрэлам польскіх афіцэраў у Катыні, ён быў праз адмысловы аддзел НКВД перавезены ў Маскву на Лубянку. Як апавядаў г. Дзямідаў, там Кушаль працаваў для НКВД і там яшчэ да вайны быў звольнены. Звальняецца са ссылкі і ягоная жонка. За часоў нямецкае акупацыі Беларусі ён працаваў капітанам СД у Менску». «Уратаванне Кушаля ад расстрэлу ў Катыні было зроблена толькі за заслугі шпіянажу ў польскай арміі на карысць Саветаў і з прыняццем забавязанняў на будучыню. Кушаль быў у блізкіх дачыненнях з Берутам—сучасным камуністычным польскім прэзідэнтам, у Менску яны часта спатыкаліся ў Дземідовіча-Дземідзецкага. Утрымліванне сувязі з Берутам сцверджана праз кап. Сновацкага і маёра Дабравольскага.

Як відаць з вышэйпададзенага матэрыялу, крывіцкая група кіруецца сяння бальшавіцкімі агентамі, якія з даўных гадоў працавалі для СССР і да сягоннішняга дня не сарвалі гэтай лучнасці і ўтрымліваюць яе праз польска-бальшавіцкіх агентаў... Наагул жа, усе яны з'яўляюцца людзьмі бесхрыбетнымі, здэмаралізаванымі, скампраметаванымі...»

Прыкладна тады ж, як выйшла першае выданне брашуры «Хто такія крывічы?», а дакладней, 29 жніўня 1948 г. у газеце «Беларуская воля» (№ 14/15). якую выдаваў актыўны БЦРавец, «прэзідэнт» Другога Усебеларускага кангрэса Яўхім Кіпель, з'явілася «зацемка» пад назвай: «Крывічы памагаюць бальшавікам». Вось яе поўны тэкст:

«Першы «крывіцкі» тэстаментовы прэзідэнт — Ларыса Геніюш ужо паехала да «бацькі» Сталіна разам з архівам.

Кажуць, што нябожчык Захарка, апошні сябра Беларускага Эміграцыйнага Ураду, пакінуў невялічкую запіску, каб Ларыса Геніюш і Абрамчык хавалі архіў былога Беларускага Ураду.

Не так даўно Ларыса Геніюш выступіла па радыё і заклікала беларускую эміграцыю ехаць у савецкі «рай». Мы цвёрда пераканаíы, што Геніюш і Абрамчык былі прыстаўлены ад НКВД сачыць за Захаркам. Яны гэтую ролю і выканалі».

На гэтым, відаць, можна было б паставіць і кропку, згадзіўшыся з вывадам аўтара ці аўтараў брашуры «Хто такія крывічы?»: «усе яны з'яўляюцца людзьмі бесхрыбетнымі, здэмаралізаванымі, скампраметаванымі». Кожны, вядома, у рознай меры. Але апошнім часам з'явіліся новыя дакументы і матэрыялы, якія праліваюць святло на некаторыя падзеі і факты жыцця беларусаў за мяжою. Маю на ўвазе перш за ўсё «Споведзь» Л. Геніюш («Маладосць», № 1—6, 1990), а таксама 76 выпускаў «Летапісу беларускай эміграцыі», што выдае ў Нью-Ёрку дырэктар Усебеларускага архіва спадар М. Панькоў (ён вядомы і як літаратар Мікола Вольны). Як піша Ларыса Геніюш, адзін з галоўных рэаніматараў і дзеячаў пасляваеннай БНР М. Абрамчык на яе пры першай сустрэчы зрабіў добрае ўражанне.

«Нейк, — паведамляе яна, — ён прыехаў і ў Прагу да Русака, і як звычайна яны зайшлі да мяне. Мікола быў сярэдняга росту, чарнявы, меў вельмі інтэлігентны твар, што пацвердзілася ў гутарцы з ім. Гэты чалавек, здавалася, не меў слабасцяў і ведаў, чаго ён хоча. Аб беларускіх справах і людзях ён спакойна гаварыць не мог, ён жыў гэтым... Мы доўга і шчыра гутарылі, калі ён прыйшоў да мяне назаўтра. Мне падабаўся дыяпазон яго інтарэсаў і тое, што ён ужо прадбачыў вынік вайны (гэта было ў 42 г.) і ўжо думаў пра нашую масу завезеных на работы ці палонных польскай арміі».

Не дзіва, калі паміраў «у Богніцах за Прагаю ў санаторыі для цяжка хворых туберкулёзам» «Васіль Іванавіч Захарка, міністр фінансаў і намеснік Старшыні Рады БНР», Л. Геніюш «на пасад прэзідэнта» БНР прапанавала менавіта М. Абрамчыка. Гэта адбывалася, паводле Геніюш, вось як.

Калі яна, Л. Геніюш, прыехала ў бальніцу, «дзядзька быў накрыты сваёю коўдраю, белая наўлечка якое была ўся ў крыві. Ён сказаў мне, што прыходзіць канец яго жыцця, што ён быў адным з тварцоў акту Дваццаць Пятага Сакавіка 1918, пасля смерці А. Крэчэўскага з'яўляецца Старшынёй БНР і як выбраны народам сябра Ураду, адыходзячы, хоча перадаць свае паўнамоцтвы дастойнаму чалавеку. Што рабіць? Няма адпаведнага чалавека, ёсць толькі такая жанчына, а жанчына не можа быць Прэзідэнтам. Што ж, гэта быў 1943 год... Не, кажу, так рабіць нельга! Нельга браць у магілу ідэі незалежнасці нашага народу! «Нікому не веру, донечка. Ёсць многа людзей, але ў кожнага на некага арыентацыя, а тут трэба быць верным толькі народу. На гэтае становішча я мог паставіць толькі цябе, каб ты не была жанчынай». Тады я запрапанавала Абрамчыка. Я доўга даказвала дзядзькаві ўсю паважнасць, прадбачлівасць і любоў да Беларусі гэтага чалавека. Я толькі не сказала, што Мікола крыху замяккі, крыху задобры, каб стаць на такое змаганне. Мікола ведаў мовы, вельмі добра арыентаваўся ў палітыцы, ненавідзеў немцаў, умеў выкарыстаць любую нагоду, каб нешта вартаснае зрабіць для Беларусі. Дзядзька папрасіў падаць яму папер. Я паправіла яму падушку, ён сеў і пачаў пісаць тэстамент, які прасіў у мяне перапісаць у трох экземплярах на машынцы і назаўтра яму прынесці. Пані Косач-Шыманоўская, сястра Лесі Украінкі, хораша перапісала мне гэты тэстамент, і назаўтра дзядзька Васіль падпісаў іх, яшчэ паправіўшы дробныя памылкі. У тэстаменце Мікола Абрамчык назначаўся Прэзідэнтам Беларускай Народнай Рэспублікі, Ларыса Геніюш — Генеральным Сакратаром БНР. На нас абоіх пераходзіў архіў БНР, які быў у кватэры дзядзькі Васіля. Я неадкладна дала тэлеграму Міколу, каб прыехаў у Прагу (...) Я была рада хоць тым, што Мікола мог яшчэ ўбачыць Дзядзьку і з яго ўласных рук атрымаць гэты дакумент. Першы экземпляр далі мне, другі Міколу, а трэці пакінуў сабе дзядзька Васіль. Ніхто пра гэта нічога не ведаў, усё рабілася тайна. У Менску ўжо існавала Цэнтральная Рада, а гэта быў як другі ўрад, як апазіцыя».

Ларыса Геніюш жыла ў Празе, чакала канца вайны, не ведаючы таго, што судовая калегія па крымінальных справах Вярхоўнага суда БССР у Мінску 29 студзеня 1945 г. на падставе артыкулаў 66 і 76 Крымінальнага кодэкса Беларускай ССР завочна вынесла ёй і яе мужу Івану вырак—прысудзіла ім па дваццаць пяць гадоў зняволення кожнаму ў папраўча-працоўных лагерах. Так, як правільна пішацца ў брашуры «Хто такія крывічы?», у Л. Геніюш была магчымасць не вяртацца на Радзіму, пераехаць да амерыканцаў і там, на эміграцыі, пачаць новае жыццё. Але яе муж Іван Геніюш быў чалавекам левых поглядаў, ён адгаварыў Ларысу ад выезду ў чужыя далёкія краі. Сапраўды, на кватэры ў Геніюшаў часта бывалі савецкія афіцэры—прыходзілі да Івана лячыцца.

У 1948 г. Ларыса і Іван Геніюшы былі пазбаўлены чэхаславацкага грамадзянства, а потым неўзабаве арыштаваны і прывезены ў Савецкі Саюз, каб тут адбываць прысуджаную ім кару... Ці выступала Л. Геніюш па савецкім радыё і «заклікала беларускую эміграцыю ехаць у савецкі «рай»? На жаль, ні пацвердзіць гэта, ні абвергнуць пакуль што няма магчымасці.

На Беларусь Геніюшы вярнуліся толькі ў 1956 г. Эміграцыя не замарудзіла звязацца з «Генеральным Сакратаром БНР» — неўзабаве Ларыса Геніюш атрымала ліст ад рэдактара часопіса «Баявая Ўскалось» паэта С. Хмары (Сіняка). Змест яго невядомы, але вядомы адказ паэтэсы:

«Братко! (Брацішку!) Засылаю Табе найлепшыя пажаданні і прывітанні! Цешуся, што не забываеш, і непакоюся. што наракаеш на беднасць і недастаткі. Пішаш аб пасылцы для мяне. Дзякую! Яны мне не патрэбныя. Кормімся па-людску, у параўнанні да далёкай мінуўшчыны, чуемся досыць добра, у цяплыні і не змучаныя. Гэтага нам хапае!

Што да Юркі, думаю, што ён неяк пражыве.

Абразіла мяне Тваё другое запытанне аб Івасю (Іван—сіном Саветаў.—РЭД.). Падобных пытанняў мне не стаўляй, яны лішнія! Я яго гэтак, як і Ты сваю Полю (Польшчу.—РЭД.), з каторай быў год заручаны... Я выслухоўваю да сяння любоўныя прызнанні, але навучылася маўчаць. Заўсёды думаю гэтак, калі будзе вельмі цяжка—адыйду да цяцькі З.

Што ж дзівуешся? Мае словы, якія прымаеш, калі дайшлі да Цябе, нікольні не былі кіданыя на вецер. Гавару мовай сэрца. Гавару як заўсягды толькі мужыцкай гаворкай, якую С. (Саветы. — РЭД.) церпяць, але ненавідзяць. Гаворыцца, што будуецца, але бяда — я люблю не будынні, а людзей...

Было мне горш калісьці і таму ні ад кого нічога не патрабую. Спадзяюся, што мяне зразумеў. Абяцала С. (Свабода. —РЭД.)—калі не яна, дык ніхто! Датрымала слова... Нават найлепшых маіх прыяцеляў адштурхоўвае вечная зайздрасць майго мужыка. Мыю падлогу, пяру, гатую. Сплю неспакойна і мала ўсміхаюся. Мужык, як заўсёды — худы, мерзне ідучы да працы, шмат кашляе, ціхі і любіць, як заўсёды, кніжкі...

Ніякіх цётак мне не шукай, я маю толькі брата, яго мне аднайдзі.

Абыймі ад мяне ўсіх у сям'і! Скажы што: добра!

Ну што ж, цалую Цябе

Сястрыца».

Рэдакцыя «Летапісу беларускай эміграцыі», друкуючы гэты ліст Л. Геніюш (№ 67, 1989), зрабіла прыпіску: «Ліст пісаны па-польску і перасланы праз родзічаў у Польшчы. Напісаны адразу па вызваленні Геніюшаў з савецкіх канцэнтрацыйных лагероў у 1956 г. з наказам жыць, без права выезду, у мясцовасці нараджэння ў мястэчку Свіслачы на Ваўкавышчыне. У лісце закамуфляванае: «брат» — паэт Супрун. «Юрка» — сын Геніюшаў у Польшчы. Ён застаўся малым у Празе ў Чэхіі, калі «смерш» схапіў Геніюшаў і хлопчык меў быць забраны ў савецкі прытулак. Дзякуючы гуртку беларусаў (сяброў КПЗБ, Пугаўка і інш., якія своечасова ўцяклі з З. Беларусі і Вільні), Юрку выратавалі і аддалі на выхаванне «цётцы» ў Катавіцах. Выгадаваны, скончыў медыцыну (як і ягоны бацька), пераехаў у Беласток, дзе ўключыўся ў беларускі нацыянальны рух. Меў пісьменніцкія здольнасці (напісаў некалькі апавяданняў і драм. твораў), быў сябрам літаратурнага аб'яднання «Белавежа». Быў хворы і старанне маці Ларысы (дабілася пропуску выезду з візітай у Беласток), але сына не ўратавала. Памёр хутка па смерці маці і бацькі ў Свіслачы. (Рэд.)»

Да слова: сваю турэмную робу з нумарнымі знакамі Ларыса Геніюш пераслала ў Лондан, дзе яна знаходзіцца і цяпер у музеі, які створаны пры беларускай бібліятэцы імя Ф. Скарыны...

У сваёй «Споведзі» Ларыса Геніюш успамінае і архіў, які застаўся «па смерці В. Захаркі».

«А цяпер нам было трэба ратаваць, вывозіць з Прагі беларускі дзяржаўны архіў, каб яго не захапілі немцы,—піша яна. — Акту прагалошання незалежнасці, на жаль, ужо ў архіве не было. Былі дагаворы з літоўцамі, з Галіцкай Украінскай рэспублікай і інш., папкі з архівамі міністэрстваў БНР і іншыя важныя дакументы (...). Спакавалі мы з Міколам пару чамаданаў нашага дзяржаўнага архіву, і ён павёз гэта ўсё да сябе з думкай усё гэта перапраавіць у Францыю. Я і да сяння не ведаю, як яму і ці яму гэта ўдалося. Гэты архіў вельмі хацеў вырваць мне з душы Цанава, паставіўшы шмат пазней мяне перад абліччам смерці. Што ж: «Без волі Божай волас мне з галавы не ўпадзе, і я вас не баюся!»—ледзь стоячы на нагах з голаду, хваробы, допытаў і трываўшай ужо год турмы, дастойна і спакойна гаварыла я. А лютасць маіх праследавацеляў і смерць нагла заглядала мне ў вочы».

«Я і да сяння не ведаю, як яму і ці яму гэта ўдалося»,—напісала Л. Геніюш. Цяжка сказаць, ці засталіся яшчэ якія-небудзь пісьмовыя сведчанні пра «беларускі дзяржаўны архіў» у тых паперах, што пакінула паэтэса пасля сваёй смерці. Вядома толькі, што на пошукі архіва ездзіў у Парыж сын Л. Геніюш Юрка. Відаць пасля гэтага Л. Геніюш Уладзіміру Караткевічу, які, рэдагуючы яе кнігу «Невадам з Нёмана», наведаў паэтэсу дома, у Зэльве, дзе пасялілася яна разам з мужам пасля звароту з сталінскіх лагераў, расказала прыкладна такое: архіў вельмі надзейна схаваны—у царкве аднаго невялікага французскага гарадка. У звычайным беларускім куфры, які акрыты саматканкай, ляжыць усё самае каштоўнае, што звязана з утварэннем БНР і яе дзейнасцю. За тое, што куфар з дакументамі будзе стаяць у царкве, пакладзена ў банк значная сума грошай. Працэнтаў ад той сумы даволі, каб утрымліваць царкву ў належным стане. Ці назвала яна той гарадок, дзе ў царкве стаіць куфар з «беларускім дзяржаўным архівам», я не ведаю. Мне У. Караткевіч яго не называў.

Пра Міколу Абрамчыка, сустрэчах з ім пісалі многія. Заслугоўвае ўвагі прызнанне Алеся Змагара (А. Яцэвіча) у яго аўтабіяграфічнай натацы «Сцежкі-дарогі майго жыцця» («Летапіс...», № 26—27, 1985 г.). Працуючы ў пасляваеннай Францыі і ўзначальваючы там Аб'яднанне беларускіх работнікаў, ён даволі часта спатыкаўся з «прэзідэнтам» БНР. Па сваіх поглядах, як піша А. Змагар, Абрамчык быў «не чырвоным, а ружовым камуністам, інакш кажучы, нацыянал-камуністам, што ён мне і сказаў, параўноўваючы сябе з югаслаўскім Ціта». Ён вербаваў беларусаў, што жылі за мяжою, у час вайны ў Іспаніі ў Інтэрнацыянальныя брыгады. Пасля ж, стаўшы «прэзідэнтам» БНР, накіроўваў людзей у шпіёнскія школы, заключыўшы пагадненне, што калі хто-небудзь з іх загіне, БНР атрымае 10 000 долараў. За атрыманыя такім чынам грошы быў адкрыты «Фонд імя Крэчэўскага». А. Змагар расказвае, як, не жадаючы таго сам, трапіў у адну са шпіёнскіх школ вельмі здольны студэнт-гісторык Сарбонскага універсітэта Янка Філістовіч — яго скінулі ў Савецкую Беларусь і ён там загінуў...

(Заканчэнне ў наступным нумары).

Да ўсіх членаў Літаратурнага фонду Рэспублікі Беларусь

26 верасня ў Маскве, у Літфондзе СССР адбылася нарада паўнамоцных прадстаўнікоў пісьменніцкіх арганізацый і літаратурных фондаў рэспублік.

Абмяркоўвалася пытанне аб захаванні і развіцці Літаратурнага фонду, як арганізацыі для абароны інтарэсаў пісьменнікаў. Нарада прыняла зварот да сакратарыята Саюза пісьменнікаў СССР і пісьменніцкіх арганізацый усіх суверэнных рэспублік і дзяржаў.

ЗВАРОТ паўнамоцных прадстаўнікоў пісьменніцкіх арганізацый

Беручы пад увагу зацікаўленасць пісьменнікаў у захаванні і развіцці Літаратурнага фонду як органа, створанага ў інтарэсах пісьменнікаў усіх суверэнных рэспублік, нарада паўнамоцных прадстаўнікоў пісьменніцкіх арганізацый пагаджаецца ў наступным:

1. Звярнуцца да сакратарыята праўлення Саюза пісьменнікаў СССР і пісьменніцкіх арганізацый усіх суверэнных рэспублік і дзяржаў з прапановай аб пераўтварэнні Літаратурнага фонду СССР у самастойную МІЖРЭГІЯНАЛЬНУЮ ГРАМАДСКУЮ АРГАНІЗАЦЫЮ ПІСЬМЕННІКАЎ «ЛІТАРАТУРНЫ ФОНД», незалежную ад СП СССР і закліканую абараняць інтарэсы ўсіх пісьменнікаў у захаванні і памнажэнні агульнапісьменніцкай уласнасці, у паляпшэнні іх культурна-бытавога абслугоўвання і матэрыяльнага становішча. Прасіць іх выступіць утваральнікамі МІЖРЭГІЯНАЛЬНАЙ ГРАМАДСКАЙ АРГАНІЗАЦЫІ ПІСЬМЕННІКАЎ «ЛІТАРАТУРНЫ ФОНД».

2. Лічыць неабходным прызнаць за Літаратурным фондам СССР непарушнасць права захавання і валодання ўсёй агульнапісьменніцкай уласнасцю, незалежна ад тэрытарыяльнага размяшчэння аб'ектаў уласнасці, што знаходзяцца на балансе Літаратурнага фонду СССР.

3. Прасіць сакратарыят праўлення Саюза пісьменнікаў СССР і пісьменніцкія арганізацыі суверэнных рэспублік і дзяржаў абмеркаваць гэтае пытанне і ў тэрмін да 15 кастрычніка 1991 г. дэлегаваць сваіх паўнамоцных прадстаўнікоў (па адным ад кожнай арганізацыі-ўтваральніцы) у аргкамітэт па падрыхтоўцы і правядзенні ўстаноўчай канферэнцыі Міжрэгіянальнай грамадскай арганізацыі пісьменнікаў «Літаратурны фонд». Тэрмін правядзення ўстаноўчай канферэнцыі ўстанавіць 15 лістапада 1991 г.

4. Дырэкцыі Літаратурнага фонду СССР распрацаваць і прадставіць на разгляд аргкамітэта для зацвярджэння на ўстаноўчай канферэнцыі наступныя дакументы:

— Праект устаноўчага дагавору па стварэнні Міжрэгіянальнай грамадскай арганізацыі пісьменнікаў «Літаратурны фонд»;

— Праект Статута Міжрэгіянальнай грамадскай арганізацыі пісьменнікаў «Літаратурны фонд»;

— Праект палажэння аб Міжрэгіянальнай грамадскай арганізацыі пісьменнікаў «Літаратурны фонд».

5. Кантроль за рэалізацыяй дадзенага рашэння, а таксама кіраўніцтва падрыхтоўкай устаноўчай канферэнцыі ўскласці на В. Ф. Огнева, старшыню праўлення Літфонду СССР.

Бюро рады Саюза пісьменнікаў Рэспублікі Беларусь і праўленне Беллітфонду звяртаюцца да ўсіх пісьменнікаў з просьбай выказаць свае меркаванні і прапановы па гэтым пытанні пісьмова, або па тэлефонах Саюза пісьменнікаў Беларусі ці Беллітфонду. Кожны дзень прамаруджвання можа наблізіць нас да тае мяжы, калі будзе страчана ўся маёмасць Літфонду — дамы творчасці, паліклінікі і іншыя ўстановы, створаныя за дзесяцігоддзі, калі пісьменнікі застануцца сам-насам з усімі сваімі праблемамі і клопатамі.

І яшчэ адна інфармацыя. Апошнім часам пайшлі чуткі, быццам Беллітфонд прадае Дом творчасці пісьменнікаў «Іслач». Даводзім да ведама, што чуткі гэтыя не маюць пад сабой ніякіх падстаў. Дом творчасці, як і іншыя набыткі Літфонду, з'яўляецца калектыўнай уласнасцю пісьменнікаў, і ніхто гэтыя набыткі без згоды іх уладароў не мае права прадаваць. Менавіта для гэтага прымаюцца захады па стварэнні Міжрэгіянальнай грамадскай арганізацыі пісьменнікаў — «Літаратурны фонд». Толькі пры наяўнасці такой арганізацыі будзе магчымасць захаваць усё, што створана, і не даць нікому разбазарыць яго.

Бюро рады СП Рэспублікі Беларусь.
Праўленне Беллітфонду.

ПУЦЯВІНЫ АДРАДЖЭННЯ

Адам МАЛЬДЗІС: «ЧЫН, ЯКІ ЗБЛІЖАЕ ЛЮДЗЕЙ, А НЕ ПАДЗЯЛЯЕ ІХ»

Падзеі апошняга часу прымусілі кожнага свядомага грамадзяніна задумацца над сваёй грамадскай місіяй, пераасэнсаваць жыццёвыя прыярытэты ў гэты адказны, напружаны час. Для многіх беларусаў, іншых жыхароў рэспублікі ідэя Адраджэння перастае быць толькі марай, дарагім пачуццём, але ператвараецца ў рэальны незалежніцкі рух, які падмацоўваецца ўжо і юрыдычна.

Як выявіць свае здольнасці ў гэтым руху, чым паслужыць дзеля лепшай долі **Бацькаўшчыны—аб гэтым разважае ў гутарцы з нашым карэспандэнтам Юрасём ЗАЛОСКАМ прэзідэнт Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў, кіраўнік творчага калектыву Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя Ф. Скарыны прафесар Адам МАЛЬДЗІС.**

— Адам Іосіфавіч, пачаць нашу гутарку хацелася б з задавальнення журналісцкага інтарэсу. Прайшло чатыры месяцы пасля першага Міжнароднага кангрэса беларусістаў, які запачаткаваў дзейнасць адпаведнай асацыяцыі. Ці задаволены вы тым, як асвятлялася падзея рэспубліканскімі сродкамі масавай інфармацыі, і ці набыла яна, на ваша меркаванне, адэкватнае разуменне ў колах нацыянальнай інтэлігенцыі?

— Розныя сродкі масавай інфармацыі па-рознаму аднесліся да кангрэса. Даволі шырока ён асвятляўся ў «Народнай газеце», «ЛіМе», «Звяздзе», «Голасе Радзімы». Тэлебачанне і кінастудыя зрабілі спецыяльныя фільмы. Часопіс «Беларусь» падрыхтаваў асобны нумар, складзены з матэрыялаў кангрэса... А вось «Советская Белоруссия», здаецца, не прысвяціла кангрэсу ні радка. І ўвогуле ён праходзіў у атмасферы насцярожанасці. Не раз я чуў «парады», каб адмяніць кангрэс, ці—каб прыдаць яму «камерны» характар. Таму не было і таго адчування нацыянальнага свята, якое суправаджала, скажам, кангрэс украіністаў. І ўсё ж беларусісты раз'ехаліся задаволеныя: упершыню сустрэліся, абмеркавалі надзённыя праблемы, дамовіліся пра далейшае супрацоўніцтва. Кангрэс атрымаў таксама неблагі водгалас на старонках украінскага, літоўскага, польскага друку.

Што ж датычыцца разумення ў колах нацыянальнай інтэлігенцыі, дык тут не ўсё раўназначна. Ідэю аб стварэнні Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў вельмі добра ўспрынялі ва ўсіх трох нашых універсітэтах, Мінскім інстытуце замежных моў, большасці акадэмічных гуманітарных інстытутаў, «Белрэстаўрацыі», рэдакцыі часопіса «Нёман». А вось выкладчыкі Віцебскага педінстытута, акадэмічнага Інстытута філасофіі і права, напрыклад, не пажадалі далучыцца да асацыяцыі, не зразумелі, што гэта можа прынесці карысць і для іх. Можа, чакаюць, пакуль асацыяцыя сцвердзіць сябе канкрэтным чынам?

— За прайшоўшы час што зроблена па наладжванні працы асацыяцыі беларусістаў, і ці пераадольваецца тая адыёзная палітычная і ідэалагічная мяжа, аб якой так яскрава гаварыў пры адкрыцці кангрэса ваш калега праф. Д. Дзінглі?

— Найперш канчаткова адрэдагавалі прыняты на кангрэсе статут і аддалі яго дзеля рэгістрацыі ў Міністэрства юстыцыі. Думалі, што там будуць марудзіць —як з краязнаўцамі. На шчасце, зарэгістравалі нас хутка—відаць, разумеючы ўсю неардынарнасць асацыяцыі, яе міжнародны статус... Так што мы сталі ўжо юрыдычнай асобай. Цяпер рыхтуем неабходную дакументацыю. Мастак Мікола Купава робіць сімволіку для пячаткі—сваёй апякункай мы рашылі абраць першую беларускую асветніцу Ефрасінню Полацкую.

Цяпер пачынаецца паўсядзённая праца. Зарубежныя калегі просяць дапамогі ў набыцці кніжных навінак, практычна недаступных на Захадзе, і тым больш на Усходзе. Мы для пачатку склалі па выдавецкіх планах 1992 года спіс да ста кніг, якія могуць зацікавіць беларусістаў, размножылі яго, разаслалі па нацыянальных і рэгіянальных асацыяцыях. Чакаем канкрэтных заказаў. У адказ спадзяёмся атрымаць выданні, адсутныя ў Мінску... Склалі таксама другі спіс—прэпрынтаў рэдкіх беларускіх выданняў, якія думаем рабіць ва ўласнай «аператыўнай» друкарні (пачаліся перамовы з амерыканскім мецэнатам Джорджам Сорасам, каб стварыць дабрачынны фонд «Беларуская спадчына»). Будзем таксама выдаваць штогоднік, а потым—часопіс і працы сяброў асацыяцыі. Так, выдавецтва «Беларусь» з нашым удзелам стварае серыю «Свет—пра Беларусь»... Працы *па беларусістыцы, што засталіся* ў рукапісах, убачаць свет у двух малых выдавецтвах, якія працуюць пад апекай Беларускага фонду культуры. Рыхтуюцца да друку і матэрыялы кангрэса.

А мяжа? Так, пераадольваецца, хоць, можа, і занадта павольна. Але на эміграцыю пасля кангрэса мы глядзім ўжо інакш, і пішам пра яе інакш і больш.

— Цяпер, калі МАБ умацоўваецца, хацелася б ведаць, якім жа чынам удалося паяднацца беларусістам свету, як зніталіся сувязі паміж, здавалася б, безнадзейна раз'яднанымі людзьмі?

— Мусіць, нічога не ўдалося б зрабіць, каб не выспелі для таго спрыяльныя ўмовы. Ідэя аб стварэнні МАБа даўно, як кажуць, вісела ў паветры. Непасрэдным жа штуршком паслужыла міжнародная канферэнцыя, прысвечаная юбілею Скарыны, якая праходзіла ў Варшаве ў чэрвені 1990 г. Па ініцыятыве польскіх калег там і быў створаны аргкамітэт асацыяцыі.

Садзейнічалі, вядома, і асабістыя кантакты. З многімі сябрамі сённяшняй асацыяцыі я пазнаёміўся ў час паездак у Польшчу, Германію, Англію, ЗША, Італію, Балгарыю, Чэха-Славакію. Дапамагаў ім літаратурай, бібліяграфічнай інфармацыяй. Узамен атрымліваў зарубежныя выданні. Усё гэта цяпер знаходзіцца ў зборах, якія з дапамогай даволі шматлікіх спонсараў стварающца пры Цэнтры імя Ф. Скарыны.

— Мабыць, ужо вядзецца гаворка пра наступны кангрэс?

— Канчаткова яшчэ не вырашана. Ёсць дзве прапазіцыі: Беласток і Вільня. Абодва гэтыя гарады цесна звязаны з беларускай культурай. Цяпер выбар будзе залежаць ад таго, якія ўмовы прапануюць польскія і летувіскія калегі.

— А паміж кангрэсамі—ці будуць «рабочыя» сустрэчы?

— Так. Беларусісты актыўна ўдзельнічалі ў міжнароднай канферэнцыі, якая адбылася ў Любліне ў чэрвені г.г. пад умоўнай назвай «Рым—ІІ» («Рым—І» быў летась у Італіі). Яе ўдзельнікі абмеркавалі актуальныя пытанні гісторыі Беларусі, Летувы, Польшчы і Украіны. «Рым—ІІІ» адбудзецца ў наступным годзе на Украіне, у Камянцы-Падольскім, а «Рым-ІV»—у Мінску (з умоўнай тэматыкай «Рэгіянальнае—нацыянальнае — агульначалавечае ў культуры чатырох суседніх народаў»). У снежні беларусісты прымуць удзел у юбілейных урачыстасцях, прысвечаных *М. Багдановічу, у Мінску.* Рускія калегі прапануюць таксама правесці навуковую канферэнцыю «Беларусы ў Пецярбурзе». Так што «рабочых» сустрэч хапае.

— Для ажыццяўлення гэтых задум, пэўна, патрэбна арганізацыйная структура?

— Так, як і пры падрыхтоўцы кангрэса, асацыяцыя будзе абапірацца на Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Ф. Скарыны. 30 жніўня Прэзідыум Беларускай Акадэміі навук надаў яму статус самастойнай установы. Асноўныя напрамкі ягонай дзейнасці—гісторыя і тэорыя культуры, беларусазнаўства, найперш пытанні нацыянальнай свядомасці, *скарыназнаўства,* славяназнаўства, стварэнне банка звестак па гісторыі культуры. У бліжэйшы час, акрамя іншага, мяркуем падрыхтаваць нарысы «Гісторыя хрысціянства на Беларусі», «Гісторыя беларускай матэрыяльнай культуры», «Прысутнасць беларускай культуры ў свеце», «Літаратурныя мясціны Беларусі» і інш. Зразумела, што пры іх напісанні цэнтр і асацыяцыя будуць цесна ўзаемадзейнічаць.

— *Адам Іосіфавіч,* у лексіконе многіх грамадскіх дзеячаў рэспублікі традыцыйна шмат палітычнай тэрміналогіі, «ідэалагізмаў», нейкай катэгарычнасці ў ацэнках і меркаваннях. Слухаючы і чытаючы вас, такога не заўважаеш. Дык што ж вы найбольш шануеце ў грамадскай дзейнасці, *прынамсі, асабістай?*

— Канкрэтныя дзеянні, учынак, чын. Памятаеце біблейскія словы пра тое, што вера без учынкаў з'яўляецца мёртвай? Гэта датычыцца і нашага Адраджэння, і беларусістыкі (адно з другім цесна звязана). Чын, які зближае людзей, а не падзяляе іх.

Прывяду некалькі прыкладаў. Дэлегатам кангрэса быў перакладчык і даследчык з Германіі Норберт Рандау (калісьці ён за анекдот пра В. Ульбрыхта пазбавіўся працы). Пасля нашай апошняй сустрэчы прайшло некалькі месяцаў, а колькі ён паспеў за гэты час зрабіць! Выступіў на «Літаратурным калёквіуме» ў Вандзее, дзе абмяркоўвалася проза В. Адамчыка і паэзія А. Разанава, удзельнічаў у падрыхтоўцы беларускага нумара часопіса «Нойе Рундшау» (Франкфурт-на-Майне), пачаў пісаць вялікі артыкул пра беларускую літаратуру для энцыклапедыі Кіндлера (у 20 тамах). З калегамі задумаў правесці ў Берліне тыдзень беларускай літаратуры.

Пра канкрэтныя дзеянні паведамляюць у сваіх лістах іншыя беларусісты. *Прафесар Сінг з Дэлі збіраецца ў* канцы г.г. правесці Усеіндыйскую канферэнцыю па беларускіх даследаваннях. А прафесар Ротэ з Бона прапануе сумесна падрыхтаваць каментарыі да трохтомнага выдання Біблії Ф. Скарыны і выдаць іх спачатку ў нас, а потым у Германіі. Доктар Скукоўскі арганізаваў у Польшчы, у Ольштынскім сельскагаспадарчым інстытуце гурток па вывучэнні беларускай мовы, для якога мы паслалі некалькі дапаможнікаў. Дзякуючы такім канкрэтным дзеянням і пашыраецца беларуская культура ў свеце.

— Многія журналісты адзначаюць ураўнаважанасць і памяркоўнасць сп. А. Мальдзіса. Адам Іосіфавіч, а калі вам даводзілася ў сваім жыцці наймацней хвалявацца?

— Найбольш? Бадай, у першыя дні путча. Не за сябе—за калектыў цэнтра, лёс якога тады вісеў *на валаску,* асабліва ў сувязі з інсінуацыямі «Славянских ведомостей». Калі б путчысты перамаглі —не змагла б дзейнічаць таксама і МАБ, гэта бессумліўна. Прынамсі, сядзібу яе камітэта давялося б пераносіць. Куды? Можа, у Беласток ці ў Варшаву, бо польская нацыянальная асацыяцыя—самая шматлікая сярод зарубежных філій, у ёй—каля ста сяброў МАБ... Але, на шчасце, дэмакратыя і звычайны розум *перамаглі.* Цяпер, *калі* мы набываем рэальны суверэнітэт, колькасць сяброў асацыяцыі (усяго іх сёння каля сямісот) пэўна будзе павялічвацца.

— І на заканчэнне гутаркі хацелася б, каб вы паразважалі над пытаннем, якое, *бадай, хвалюе многіх сумленных,* шчырых беларусаў: у чым, на ваш погляд, можа заключацца сёння для нашага народа незалежнасць, у чым яе апірышча і што з'яўляецца найбольш перспектыўным у развіцці нашай беларускай справы?

— *Апірышча наша сёння*—у гуртаванні, яднанні нацыянальных сілаў. Падзеі ў суседніх рэспубліках развіваюцца так, што іншага выйсця ў нас проста няма. Здаецца, гэта пачынаюць разумець нават тыя, хто раней скрытна альбо яўна выступаў супраць суверэнітэту. Беларусы—незалежна ад перакананняў—павінны ўсвядоміць сябе беларусамі, а прадстаўнікі іншых нацыянальнасцяў—паўнапраўнымі грамадзянамі Беларусі, якім разам будаваць агульны дом. Таму сёння ўсялякі ўнутраны палітычны сепаратызм (ці то ва «ўсходнім», ці ў «заходнім», альбо «паляшуцкім» варыянце)—смерці падобны. І ўжо іншая справа — грамадска-культурныя правы жыхароў рэспублікі. Тут беларусы павінны быць спагадлівымі, памятаць, як ім самім было цяжка.

Асабліва мяне трывожыць супрацьстаянне рэлігійнае, якое, відочна, павялічваецца. Большасць праваслаўнага духавенства лічыць сваю канфесію «рускай», а каталіцкага—«польскай». Больш таго, каталіцкае пачало ахвотней карыстацца рускай мовай, чым беларускай. Пра гэта сведчыць *і літаратура, якая,* напрыклад, распаўсюджваецца ў гродзенскай фары, і заняткі, якія праводзяць у нядзельных школках (14 верасня прачытаў у «Народнай газеце», што нясвіжскія сёстры-манахіні «будуць выкладаць адпаведна са школьным раскладам (?) на рускай мове»).

Праўда, ёсць і адваротныя прыклады. Гэта і беларускі клас у Мінскай праваслаўнай семінарыі, што ў Жыровічах, і асобныя канфесійныя выданні. Гістарычнай падзеяй стала беларуская імша, якую адслужыў архібіскуп Свёнтак у Мінскім касцёле на Залатой Горцы ў дзень Св. Роха. Па-беларуску пачаў выдаваць газету ў Мёрах ксёндз Пятрайціс. Але гэта, хутчэй, выключэнне, чым правіла. Між тым, і праваслаўныя, і каталіцкія духаўнікі павіны, нарэшце, усвядоміць, што лёс іх канфесіі на Беларусі ў многім будзе залежаць ад таго, наколькі яны павернуцца да нацыянальных патрэб рэспублікі. Паяднанне хрысціянскіх канфесій можа наступіць толькі на нацыянальнай глебе, на традыцыях Францішка Скарыны, які даў свайму народу Слова Божае *на блізкай і зразумелай* яму мове.

То, можа быць, прыгадаем сёння павучальны патрыятычны прыклад Вялікага Палачаніна, які ўсё жыццё дбайна збіраў камені, а не раскідваў іх, служыў дзеля «добра посполитого»; не вышукваў ворагаў, а мірыў іх, змушаючы да працы? Можа быць, надаўшы імя Скарыны галоўнай вуліцы сталіцы, пяроймем ад яго і шырыню мыслення, вялікадушную талерантнасць і, галоўнае, «великую ласку» да сваёй шматпакутнай Айчыны?

— Дзякуй за інтэрв'ю і—поспехаў вам у стваральнай асветнай працы.

ЛіМ

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ БССР.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.

Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.
Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар—33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ—33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ—33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ—33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ—33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ—33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ—33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65, Юрась ЗАЛОСКА —33-22-04, аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК—33-24-62; бухгалтэрыя—26-86-40.

Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12